

Indholdsfortegnelse

Redaktionelt	91
Vamik D. Volkan: <i>Large-Group Psychodynamics and Massive Violence</i>	95
Felix de Mendelssohn: <i>Demokratiets byrde – nogle problemer vedrørende gode styreformer</i>	115
Torben Heinskou: <i>Nordhuset in memoriam (1983-2005)</i>	131
Ole Jakob Storebø: <i>Gruppeterapi med unge – udvikling af identitet</i>	140
Bog anmeldelser	
Anders Jacobsen: Lisbeth Bendtsen: <i>Mellem drøm og mareridt</i>	158
Kristin Wijk: Wencke J. Seltzer: <i>Familiehemmeligheder – tavse fortællinger fra det terapeutiske rum</i>	163
Svein Tjelta: <i>Between Matrix and Manuals; Molde 08.08. – 12.08. 2005 Refleksjoner og inntrykk fra det XIII symposium i gruppeanalyse</i>	167

Table of Contents

Editorial	91
Vamik D. Volkan: <i>Large-Group Psychodynamics and Massive Violence</i>	95
Felix de Mendelssohn: <i>Democracy and its discontents – on some problems around good governance</i>	115
Torben Heinskou: <i>Nordhuset in memoriam (1983-2005)</i>	131
Ole Jakob Storebø: <i>Group therapy with adolescents – developing identity</i>	140

Book reviews:

Anders Jacobsen: Lisbeth Bendtsen: <i>Mellem drøm og mareridt</i>	158
Kristin Wijk: Wencke J. Seltzer: <i>Familiehemmeligheder – tavse fortællinger fra det terapeutiske rum</i>	163
Svein Tjelta: <i>Between Matrix and Manuals; Molde 08.08. – 12.08. 2005</i> <i>Reflexions and impression from the XIII symposium in group analysis</i>	167

Redaktionelt

Med dette let forsinkede nummer af Matrix skal vi orientere om skift af hovedredaktør. Søren Aagaard har i mange år været garanti for, at Matrix udkom. Med postkort og mails har han utrætteligt holdt redaktionen sammen og til ilden og har været en væsentlig drivkraft for tidsskriftets beståen. Søren's store arbejdsindsats, insisteren på kvalitet og opmærksomhed på alle muligheder for at forbedre tidsskriftet har været til stor inspiration for resten af redaktionen.

Vi – såvel redaktion som læsere – skylder Søren en stor tak. Heldigvis har han indvilget i at fortsætte endnu en tid som almindelig medredaktør .

Vi er ligeledes i redaktionen meget glade for, at Svein Tjelta, Bergen, fremover vil påtage sig jobbet som hovedredaktør. Det nordiske element bliver her yderligere understreget, og vi glæder os over at skulle have Svein som rorgænger fremover. Svein præsenterer sig selv i denne redaktionelle indledning.

Redaktionen er i vækst. Og også børne-unge området får sin selvstændige repræsentant i redaktionen, idet Peter Ramsing, Århus, har sagt ja til at indgå som medredaktør. Peter præsenterer ligeledes sig selv.

Dette nummer af Matrix rummer en væsentlig kommentar til det globale samfund, som Danmark senest med den diplomatiske krise i forbindelse med Jyllandspostens offentliggørelse af karikaturtegninger af profeten Muhammed måtte se sig som en del af.

Vamik Volkan, professor emeritus i psykiatri ved University of Virginia, har skrevet artiklen: Large Group Psychodynamics and Massive Violence. Vi bringer den på engelsk. Volkan har i en årrække beskæftiget sig med studier af de voldsomme regressive kræfter, der er på spil i store grupper, det være sig religiøse, nationale, etniske eller ideologiske. Med et udgangspunkt i psykoanalysen flytter han fokus til gruppen som selvstændigt fænomen og ser på den indflydelse gruppens psykologi har på det enkelte individs selvopfattelse og ikke mindst

adfærd. Hvordan kan vi forstå begreber som krig og etniske udrensninger, hvis vi ikke ser gruppen i sig selv som en organisme med en egen kraft? Volkans teorier er væsentlige bidrag til forskning i konflikter, men finder også deres praktiske anvendelse i diplomatiske og politiske fredsmissioner, som han har været en del af rundt omkring i verdens brændpunkter.

Inden for samme tema er Felix de Mendelssohns artikel: Demokratiets Byrde. Artiklen er en let omarbejdet version af et foredrag holdt på Institut for Gruppeanalyse i København i august 2005. de Mendelssohn introducerer her til en nordisk læsekreds en række af egne arbejder, der falder inden for områderne lederskab i forskellige former, til forskellige tider og i forskellige områder fra samfundsniveau over institutionsniveau (her især psykoterapeutiske træningsinstitutioner) og til sidst parallellen til lederskab i terapeutiske grupper. Artiklen kommer langt omkring i tid og sted og giver en lang række dagsaktuelle kommentarer til den politiske virkelighed, vi befinder os i. Vi har valgt at bringe den i foredragsformen pga. den perspektivering, den bibringer mellem det indforståede og pseudounikke i træningsinstitutioner, der, som han ser det, blot er spejl af universelle og tidløse styreformer i samfundet.

Torben Heinskov skriver en "nekrolog" over nedlæggelsen af Nordhuset, et behandlingssted for unge med debuterende skizofreni. Den er en grundig gennemgang af en velfungerende og klart gennemtænkt behandlingsenhed, der af politiske grunde (besparelser) blev nedlagt. Samtidig er den et eksempel på, hvor svært det indimellem er at give faglige argumenter den rette vægt i tilrettelæggelse af sundhedstjenester. Artiklen opfylder en af Matrix målsætninger om også at kunne tjene som organ for viderebringelse af kliniske og andre erfaringer.

Ole Jakob Storebø følger i dette nummer opp sin presentasjon av sitt arbeid med unge i gruppeterapi. Denne gang er fokus på utvikling av identitet. Han argumenterer for, at terapeuten kan vise mer av seg selv som person, selv om dette innebærer en agering. Storebø bygger sin argumentasjon på bakgrunn av Foulkes sin klassiske gruppeanalyse, over i nyere forskning og teoriutvikling, og viser ved kliniske eksempler sin forståelse omsatt i praksis. Han konkluderer med, at terapeuten kan være en viktig rollemodell, og at åpenhet fra terapeutens side har betydning og kan være viktig i en terapeutisk prosess. Dog ikke uten fare for komplikasjoner og feller, som stiller krav til, at terapeuten kjenner seg selv.

Vi har med tre anmeldelser denne gang: To av bøker og en av en kongress:

Anders Jacobsson anmelder Libeth Bendtsen sin bok "Mellem drøm og mareridt – unges fortællinger om engle, dæmoner, anerkendelse og skam".

Kristin Wiik skriver om Wencke J. Seltzers bok "Familiehemmeligheder: fortællinger fra terapirummet"

Svein Tjelta anmelder i essayform det XIII symposium i gruppeanalyse i Molde.

Som ny hovedredaktør er det med ærefrykt og respekt, jeg tar roret etter en mann, som med sin redaksjon av dyktige medredaktører og rådgivere har ført Matrix frem fra fødsel til et modent og anerkjent tidsskrift. Jeg er utdannet psykolog ved Universitetet i Bergen. Min hovedinteresse har de siste femogtyve årene vært klinisk arbeide koblet med interesse for teori. Jeg skrev boken "Ubevisste samspill" om proaktiv identifikasjon, sammen med to medforfattere i 1987. Referansen kan finnes i Andkjær Olsen (red.) sitt Psykodynamiske Leksikon. I tillegg kommer essay og bokanmeldelser i forskjellige tidsskrifter. Jeg er gruppeanalytiker og har ledet fordypningen i gruppeterapi for Norsk psykologforening fra 1990-2000. Jeg var foreleser ved Psykologisk fakultet i Bergen i psykodynamisk teori fra 90 til 93, da jeg gikk inn i et prosjekt der studentene jobbet med egenutvikling i gruppe, frem til 1999. Jeg er utdannet psykoanalytisk psykoterapeut ved Institutt for Psykoterapi. Jeg startet sammen med kolleger i 1989 Bergen Psykoterapi Senter, der jeg har hatt min hovedaktivitet siden. Jeg leder nå Institutt for Gruppeanalyse sitt utdanningsprogram i gruppeanalyse og gruppepsykoterapi i Bergen. Som privatpraktiserende psykologspesialist, lærer, lærerterapeut og veileder ved forskjellige utdanningsinstitutter og institusjonelle sammenhenger har jeg hatt meget stort utbytte av Matrix, som jeg har fulgt gjennom mange år. Det er derfor også en stor glede for meg å få lov å føre arbeidet med dette viktige tidsskrift videre fremover. Jeg er også meget stolt over, at mine kjære medredaktører har vist meg denne tillit, og jeg håper å kunne vise meg den verdig. Det er viktig, at Matrix kan holde på og utvikle den profil, tidsskriftet har hatt gjennom tidene. Å være et forum for de mange, som arbeider på forskjellige måter innenfor det felt, som omfatter helbred og helse, samt være et sted hvor ideer og debat kan utfolde seg. Bringe nye tanker, teori og viten om terapi, kultur og samfunn videre. Jeg håper for fremtiden på riktig mange bidrag fra faste lesere såvel som andre tenkende og skrivende mennesker. Jeg er også glad for, at Matrix nå er indexført i Psychinfo, og vil arbeide for at den akademiske standard fastholdes og utbygges.

Når en går inn i en ny gruppesetting føles det ofte lettere å gå sammen med noen enn alene. Jeg er derfor glad for, at Peter Ramsing gikk sammen med meg inn i Matrixredaksjonen, og herved får han det siste redaksjonelle ord for å presentere seg.

Jeg glæder mig også til at indgå i arbejdet som med redaktør og vil gerne være med til fortsat at sikre, at børnene og de unge får deres plads i tidsskriftet.

Jeg mødte Matrix første gang, da jeg blev ansat som 1. reservelæge på Neuroseklivnikken i Ørsted og startede som co-terapeut i den daglige gruppeterapi, som foregik på klinikken. Mange artikler i Matrix hjalp mig til at begribe det, som jeg til dagligt oplevede skete i gruppen. Siden har jeg på min vej til at blive speciallæge i børne- og ungdomspsykiatri også haft gavn af Matrix. Den nordiske bredde giver en særlig dimension. Jeg arbejder nu som overlæge på Center for Spiseforstyrrelser i Århus, er lærer ved Institut for Gruppeanalyse i Århus og leder af Børneterapiuddannelsen i Århus. Jeg har selv oplevet den udfordrende proces, det er, at få omsat et foredrag til en artikel i Matrix. Foredraget blev holdt på det 5. Nordiske Symposium i Gruppeanalyse i Århus i 2004. Når man har været med til at arrangere et sådant symposium, er det efterfølgende en stor tilfredsstillelse at kunne læse en del af foredragene omsat til artikler i et temanummer i Matrix. Tidsskriftet har efter min mening en vigtig funktion i at formidle og skriftliggøre den viden, der produceres i forbindelse med symposier og konferencer, til en større kreds.

Vi ønsker alle våre lesere en meget god ferietid og håper Matrix 2/06 vil være et kjærkomment innslag til sommerlektyren.

Anne Lindhardt & Svein Tjelta

Large-Group Psychodynamics and Massive Violence

Matrix 2006, 2, s. 95-114

Vamik D. Volkan

Beginning with Freud, psychoanalytic theories concerning large groups have mainly focused on individuals' perceptions of what their large groups psychologically mean to them. This paper examines some aspects of large-group psychology in its own right and studies psychodynamics of ethnic, national, religious or ideological groups, the membership of which originates in childhood. I will compare the mourning process in individuals with the mourning process in large groups to illustrate why we need to study large-group psychology as a subject in itself. As part of this discussion I will also describe signs and symptoms of large-group regression. When there is a threat against a large-group's identity, massive violence may be initiated and this violence in turn has an obvious impact on public health.

KEY WORDS: Large-group identity, large-group regression, wars, mourning, chosen trauma

Since I am a psychoanalyst, I naturally approach the study of large-group psychodynamics and violence primary from a psychoanalytic angle. In 1932 Albert Einstein wrote a letter to the father of psychoanalysis, Sigmund Freud, asking if this new science could offer insights that might deliver humankind from the menace of war. In his response to Einstein, Freud (1932) expressed little

Vamik D. Volkan, M.D., D.L.F.A.P.A., F.A.C.Psa. Doctor of Medical Science honoris causa with University of Kuopio, Finland. Professor Emeritus of Psychiatry, University of Virginia, Charlottesville, VA. Senior Erik Erikson Scholar, The Austen Riggs Center, Stockbridge, MA. Training and Supervising Analyst Emeritus, Washington Psychoanalytic Institute, Washington, DC. Fulbright-Sigmund-Freud-Privatstiftung Visiting Scholar, Berggasse 19, Vienna, Austria. Address for correspondence: 1909 Stillhouse Road, Charlottesville, VA 22901, USA. <vdv@virginia.edu>

hope for an end to war and violence, or the role of psychoanalysis in changing human behavior beyond the individual level. Even though some analysts such as Jacob Arlow (1973) have found indications of cautious optimism in some of Freud's writings, Freud's general pessimism was mirrored by many of his followers. This, I think, has played a key role in limiting the contributions psychoanalysis has made to international relations in general and in finding more peaceful solutions for conflicts between enemy groups in particular.

Another factor that has played a role in limiting such psychoanalytic contributions, I believe, was the impact of the Holocaust on psychoanalytic practice (Volkan, 2004). Let me explain: In his early efforts to develop psychoanalytic theories, Freud gave up the idea that the sexual seduction of children came from the external world and instead focused on the stimuli that comes from the child's own wishes and fantasies for formation psychopathology. Since early psychoanalysts followed this tradition, classical psychoanalysis accepted this de-emphasis on actual seduction coming from the external world when considering the developing child's psyche and generalized it to include de-emphasis on the role of traumatic external events. This de-emphasis included traumatic international events as they impact the mental health of individuals affected by them. The Holocaust is a prime example. For a long time, psychological studies of the Holocaust were too painful to be carried out, and the whole topic of its psychological impact on those who were affected directly and on the human psyche in general was avoided. (Despite of some studies on this topic, in general, a "denial" of the psychological plight of Holocaust survivors strangely persisted for decades after the World War II – a defense that, astonishingly, extended even to Israel. In a November 2, 1995 story, an Israeli television station reported that even the Jewish state had long neglected the trauma undergone by Holocaust survivors. After their arrival in 1940s, survivors had been immediately treated for depression and other mental disorders in psychiatric hospitals. Incredibly, however, many of these patients' official files did not even mention that they were Holocaust victims.)

Harold Blum's (1985) description of a Jewish patient who came to him for re-analysis illustrates the extent to which mutual resistances may prevail when both the analyst and the analysand belong to the same large group that has been massively traumatized by an external historical event. Blum's patient's first analyst, who was also Jewish, failed to "hear" their large group's shared trauma at the hands of the Nazis in his analysand's material. As a consequence, mutually sanctioned silence and denial pervaded the entire analytic experience, leaving unanalyzed residues of the Holocaust-related issues in the analysand's symptoms.

We can wonder how many Jewish analysts after World War II were like Blum's patient's former analyst and how many of them, without being aware of it, influenced the application of psychoanalytic treatment in a way that tended to ignore Holocaust-related external reality. I suggest that some of them who were very influential in the field of psychoanalysis, both in the US and elsewhere, exaggerated their bias in favor of a theoretical position called "classical analysis" that focused only on the analysand's internal wishes and fantasies. We now know that in post-World War II Germany as well, there has been both German and German-Jewish analyst-supported (unconscious) resistance to exploring the intertwining of internal and external wars and the influence of Holocaust-related issues on analysands' psyches (Jokl 1997; Grubrich-Simitis, 1979; Eckstaedt 1989; Streeck-Fischer 1999 and Volkan, Ast and Greer, 2002).

Since Freud, many authors *who are not themselves practicing psychoanalysts* have referred to psychoanalysis in their attempt to understand world affairs and large-group psychology in general. They have often referred to Freud's writings (1913, 1921, 1921, 1930) such as *Totem and Taboo*, *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, *The Future of an Illusion*, *Civilization and its Discontents*, and his correspondence with Einstein (1932) mentioned above. The main problem with their approach, as Ivan Hendrick (1958) noticed long ago, is that because of it, "psychoanalysis is misused by intellectuals, who argue its validity as if it were a philosophy, an ethical system, a set of theories; such discussion...seems alien and unproductive to the analyst himself, whose primary convictions originate in what his patients have told him" (p.4). This approach by these authors usually overlooked two important considerations. First, psychoanalytic theories that systematize new findings in the field have been expanded enormously in the decades since Freud's first pioneer work. To be sure, some authors who are not practicing psychoanalysts now refer to new psychoanalytic theoreticians, such as Jaques Lacan, when writing about large-group psychology. In general, however, these authors also utilize the new psychoanalytic theories as if they were a set of philosophical considerations.

Second, observations afforded by clinical psychoanalytic practice have much more to offer the study of world affairs, ethnic identity, political leader-followers interactions, the eruption of massive violence and its influence on public health. Working with children in psychoanalytic therapy or analyzing borderline or narcissistic adults, in my mind, informs us more about large-group psychology than does studying metapsychology or psychoanalytic theories of the mind. Often international relationships are dominated by the utilization of shared primitive defense mechanisms such as introjection, projection, splitting,

and denial. Clinical work with children, borderline and narcissistic patients teach us a great deal about such mechanisms.

Meanwhile, *practicing psychoanalysts*, with some exceptions, have basically tended to treat their patients without much interest in or attention paid to political or diplomatic issues and the enormous public health problems that are found in massively traumatized societies. When writing about such issues, they usually apply theories of individual psychology to large-group processes without taking into consideration that once they begin, large-group processes take on their own specific directions and appear as new political, social or ideological movements. Recently however, especially since September 11, 2001, practicing psychoanalysts have shown more interest in large-group psychology.

My findings on large-group psychology come from actual fieldwork in various troubled spots of the world. In 1977, then-Egyptian president Anwar el-Sadat stunned the political world by visiting Israel. When he addressed the Israeli Knesset, he spoke about a psychological wall between Arabs and Israelis and stated that psychological barriers constitute 70 percent of all problems existing between the Arabs and the Israelis. With the blessings of the Egyptian, Israeli and American governments, the American Psychiatric Association's (APA's) Committee on Psychiatry and Foreign Affairs followed up on Sadat's statements by bringing together influential Israelis, Egyptians and later Palestinians for a series of unofficial negotiations that took place between 1979 and 1986. My membership in this committee initiated my study of large-group psychology, enemy relationships, and interactions between political leaders and their followers, and I began contemplating strategies to tame aggression between enemy groups.

This six-year study of the Arab-Israeli conflict as seen through a psychological lens was also the opportunity that provided the beginnings of my examination of the psychology of large groups and societies in its own right. Later I observed other "enemy" representatives – such as Russians and Estonians, Georgians and South Ossetians, Serbs and Croats or Turks and Greeks – in various years-long unofficial negotiation series. I also interviewed traumatized people in refugee camps where "we-ness" becomes palpable. Furthermore, I spent time with political leaders such as the former US president Jimmy Carter, former Soviet leader Mikhail Gorbachev, the late Yasser Arafat, the present Estonian president Arnold Rüütel, and Northern Cyprus president Rauf Denkta and observed aspects of leader-followers psychology through these leaders' verbalized thought processes and actions. Eventually, I was able to define the concept of "large-group identity": a sense of sameness shared by thousands or millions of people. It is this sense of sameness which explains what people mean when they say, "We

are Finnish," "We are Arabs," "We are Jews," or "We are communists" (Volkan, 1988, 1997, 2004, 2005, 2006)

Large-group identity

Because of their clinical interests, psychoanalysts have focused more on small groups and the psychodynamics involved when seven to fifteen individuals gather for a series of meetings. Wilfred Bion's (1961) work is among the best known of such studies. A "small group" with a definite leader, a structured task, and an awareness of time evolves as a "work group" and performs its task with an adaptation to reality. Bion describes how, when such a group's security is threatened or when it is not given a realistic and structured task, it begins to function according to certain "basic assumptions," which are very familiar to psychoanalysts.

In the psychoanalytic literature, the term "large group" often refers to 30 to 150 members who meet in order to deal with a given issue. When the task given to such a "large group" is by design unstructured and vague, the "large group" regresses. At this time, observers notice increased anxiety, chaos, and panic among its members (Rice;1965 Turquet;1975 Kernberg ,2003). In order to escape the panicky atmosphere that envelopes them, regressed "large groups" exhibit narcissistic or paranoid characteristics and reorganize themselves by sharing and utilizing primitive mental mechanisms.

Otto Kernberg also refers to groups composed of 30 to 150 individuals as "large groups." He uses the term "crowds" when he refers to spectators at a big sports event or large theatrical performance. He also mentions disorganization in crowds after natural disasters and then speaks of "mass movements" and "societal and cultural processes." He primarily illustrates the emergence of aggression in "small groups," "crowds" and "societies" when regression and disorganization sets in.

In this chapter I refer to tens, hundreds of thousands, or millions of individuals – most of whom will never meet during their lifetimes – who belong to a large group from childhood on. I use the term *large-group identity* (i.e. an ethnic identity) to refer to a shared permanent sense of sameness.

The psychodynamics of ethnic, national, religious or ideological large groups *are different* from the psychodynamics of "small groups," "large groups" (composed of 30 or 150 individuals), or "crowds." For example, a "crowd" in a football stadium becomes a group and remains so just before, during, and perhaps soon after the sports event. On the other hand, let us consider an ethnic or religious large group, like Greeks or Catholics. The membership in these

large groups begins in childhood. Elsewhere I illustrate how each member's core *personal identity* is intertwined with their large-group identity (Volkan, 2004,2006).

When I think of the classical Freudian theory of large groups, I visualize people arranged around a gigantic maypole, which represents the group leader. Individuals in the large group dance around the pole/leader, identifying with each other and idealizing the leader. I have expanded this maypole metaphor by imagining a canvas extending from the pole out over the people, forming a huge tent. This canvas represents the large-group identity. I have come to the conclusion that essential large-group psychodynamics center around maintaining the integrity of the large-group identity, and leader-follower interactions are just one element of this effort.

Imagine thousands or millions of persons living under this huge tent. They may get together in subgroups – they may be poor or rich or women or men and they may belong to certain clans or professional organizations – but all of them are under one huge tent. The pole of the tent is the political leadership. From an individual psychology point of view, the pole may represent an oedipal father; from a large-group psychology point of view, the pole's task is to keep the tent's canvas erect (to maintain and protect the large-group identity). Everyone under the tent's canvas wears an individual garment (personal identity), but everyone under the tent also shares the tent canvas as a second garment. Elsewhere I have identified seven threats that, when they are woven together, produce the cloth – the canvas of the large-group tent – ranging from shared identifications to “chosen traumas,” (Volkan 2006, 1981) a term I will explain later in this chapter.

In our routine lives we are not keenly aware of our shared second garment, just as we are not usually aware of our constant breathing. If we develop pneumonia or if we are in a burning building, we quickly notice each breath we take. Likewise, if our huge tent's canvas shakes or parts of it are torn apart, we become obsessed with our second garment, and our individual identity becomes secondary. (Before going any further I must explain that here I am speaking of general large-group processes, leaving out certain people such as dissenters). We become preoccupied with the large-group identity and will do anything to stabilize, repair, maintain and protect it, and when we do, we are willing to tolerate extreme sadism or masochism if we think that what we are doing will help to maintain and protect our large-group identity. In the long run, such behavior is inevitably reflected in public health issues.

Large-group psychodynamics

Since large groups are made up of individuals, it stands to reason that large-group processes reflect individual psychology. But a large group is not a living organism that has one brain, so once a large-group process starts within the society, it establishes a life of its own. To illustrate this I will compare the process of *mourning* in an individual and in a large group.

Psychoanalysts, psychiatrists and other mental health professionals know a great deal about the individualized process of mourning. Mourning is an obligatory human psychobiological response to a meaningful loss. When a loved one dies, the mourner has to go through predictable and definable phases until the mourning process comes to a practical end (Volkan, 1981, Pollock, 1989). Finnish psychoanalyst Veikko Tähkä, (1984) along with others going all the way back to Sigmund Freud, (1917) himself, contributed greatly to our understanding of the individual mourning process during which the mourner internally reviews his or her experiences with the lost person and slowly lets this person be psychologically “buried.” If everything goes in a routine fashion, the mourner also identifies with aspects and functions the dead person possessed when still living, and keeps the dead person “alive” within the mourner’s psyche. This process takes a few years. Sometimes the individual mourning processes can be “infected” due to various causes, and we can predict what may happen after such “infections.”

Large groups also mourn. Since a large group is not one living organism, the psychodynamics of its mourning over the loss of loved ones, lands, and prestige after a war or war-like situation will manifest as societal processes. For example, after a major shared trauma and loss at the hand of enemies, a political ideology of irredentism – a shared sense of entitlement to recover what had been lost – may emerge that reflects a complication in large-group mourning and an attempt both to deny losses and to recover them. What Greeks call the “Megali Idea” (Great Idea) is this kind of political ideology. Such political ideologies may last for centuries and may disappear and reappear when historical circumstances change (Volkan and Itzkowitz, 1994).

The last time we very clearly witnessed the reappearance of a political ideology of entitlement was after the collapse of Yugoslavia. When the huge Yugoslav tent was gone the Serbs, the Croats, the Bosniaks and others became preoccupied with establishing themselves under their specific smaller tents. When a large group asks, “Who are we now?” it becomes preoccupied with repairing, protecting and maintaining the canvas of its tent. In order to hold on to the large-group identity, it tries to illuminate specific symbols woven into the fabric

of its tent's canvas. When ethnic, nationalistic, religious or ideological identity markers are illuminated, doing so reassures the society that their large-group identity still exists. I named one of these significant markers a *chosen trauma*.

A chosen trauma is the shared mental representation of an event in a large group's history in which the group suffered a catastrophic loss, humiliation, and helplessness at the hands of enemies. When members of a victim group are unable to mourn such losses and reverse their humiliation and helplessness, they pass on to their offspring the images of their injured selves and psychological tasks that need to be completed. This process is known as the "transgenerational transmission of trauma." (For a review and an examination of this concept see: Volkan, Ast and Greer, 2002). All such images and tasks contain references to the same historical event, and as decades pass, the mental representation of such an event links all the individuals in the large group. Thus, the mental representation of the event emerges as a significant large-group identity marker. A chosen trauma reflects the "infection" of a large-group's mourning process, and its reactivation serves to link the members of a large group. Such reactivation can be used by the political leadership to promote new massive societal movements, some of them deadly and malignant.

Political leaders may initiate the reactivation of chosen traumas in order to fuel entitlement ideologies. The story of how Slobodan Milošević allowed and supported the re-appearance of the Serbian chosen trauma – the mental representation of the June 28, 1389 Battle of Kosovo – is well documented (Volkan, 1997). According to the myth that developed among the Serbs some 70 years after the Battle of Kosovo, the event and the Serbian characters of this battle – especially the Serbian leader Prince Lazar who was killed during the battle – mingled with elements and characters of Christianity. As decades passed, Prince Lazar became associated with Jesus Christ, and icons showing Lazar's representation in fact decorated many Serbian churches throughout the six centuries following the battle. Even during the communist period when the government discouraged hero worship, Serbs were able to drink (introject) a popular red wine called "Prince Lazar."

As the six-hundredth anniversary of the Battle of Kosovo approached in 1989, with the permission and encouragement of Milošević, Lazar's 600-year-old remains, which had been kept north of Belgrade, were placed in a coffin and taken over the course of the year to almost every Serb village and town, where they were received by huge crowds of mourners dressed in black. Again and again during this long journey, Lazar's remains were symbolically buried and reincarnated, until they were buried for good at the original battleground in Kosovo on June 28, 1989. On this day, the six-hundredth anniversary of the

Battle of Kosovo, a helicopter brought Milošević to the burial ground where a huge monument made of red stone symbolizing blood had been built. In the mythology, Prince Lazar had chosen the Kingdom of Heaven over the Kingdom of earth. By design, Milošević descended from a helicopter, representing Prince Lazar coming to earth to find a new Kingdom, a Greater Serbia.

Thus Milošević and his associates, by activating the mental representations of Lazar and the Battle of Kosovo, along with the peak emotions they generated, were able to create a year-long “time collapse”: The perceptions, feelings, and expectations concerning a past hero and event were collapsed into the perceptions, feelings, and expectations about a current “enemy,” thus magnifying its threat. Milošević and his associates first encouraged a shared sense of victimization followed by a shared sense of entitlement for revenge. This led to genocidal acts in Europe at the end of the 20th century. In early June 2005, new tapes showing violent murders in the name of large-group identity shook the Serbian citizenry – as well as the rest of us.

Imagine that a serial killer such as Jack the Ripper is murdering his victims by strangling them with a red scarf. Also imagine that this serial killer is caught, tried and put away. What happens to his murder weapon, the red scarf? It stays in a dusty box in the basement of a court or police building as evidence used during the trial. In short, in the future no one else will use this scarf as a “tool” for murdering people.

Let us go back to Milošević. At the present time he is on trial because the United Nations considers him responsible for mass murder, among other things. What was Milošević’s “red scarf” and what will happen to it? As I described above, one of Milošević’s prominent “tools” for inciting extreme violence was his reactivation (with the help of some Serbian academicians and people from the Serbian Church) of shared symbols of the Serbian large-group identity: mental representations of loss, humiliation, the Battle of Kosovo and the Serbian leader Prince Lazar who was killed during this battle.

Now let us imagine that Milošević is found guilty and is put away, but his “red scarf” is not put away in a basement. Since this “red scarf” belongs to the large group and not to one lone individual, it is possible to use it again in the future. We know this because Milošević is not the first person to inflame the mental representations of the Battle of Kosovo and Prince Lazar. On June 28, 1914, during an anniversary of the Battle of Kosovo, a Serb named Gavrilo Princip assassinated Archduke Francis Ferdinand of Austria-Hungary (Austria-Hungary had replaced the Ottoman Empire as the “oppressor” of the Serbs) and his pregnant wife in Sarajevo, thereby beginning World War I.

The political and legal systems have no effective methods to deal with a “tool” that can be used for massive destruction when it belongs to a large group rather than just the man or woman who makes use of it. It can be better understood by the application of psychological insights that illuminate large-group processes in their own right than by logical realpolitik conceptualizations. Who is going to examine “red scarves” that are the property of large groups? I hold that psychoanalysts and others who study human nature are best equipped to do so if they are willing to venture beyond their offices, conduct field work, and collaborate with scholars and practitioners from other disciplines in an effort to understand collective human issues such as politics, diplomacy, wars, terrorism and the reflection of these things in the realm of public health.

Large-group regression

When a large-group identity is threatened – and this can be by any variety of things such as the group’s enemies – the ethnic, national, religious or ideological large group regresses. (Although I have found 20 signs and symptoms of this kind of regression [Volkan 2004], I must borrow the term “regression” from individual psychology because we do not have a word that stands only for large-group regression.) When a large group regresses it becomes involved in certain societal processes that serve to maintain, protect and repair the large-group identity. Since large groups as I described them here have their own specific characteristics that are built upon their own centuries-old continua and shared mental representations of history and myth, the examination of signs and symptoms of their regression should also include shared psychodynamics that are *specific* to each group. We need therefore to go beyond a general description of the emergence of aggression in large groups, when they regress, and their shared paranoid or narcissistic sentiments, and refer to actual manifestations of regression within each specific large group.

Some major signs of large-group regression, such as rallying around the leader – as occurred in the USA immediately following the September 11, 2001 terrorist attacks – have been known since Freud. When Freud (1921) wrote about this phenomenon he did not say he was referring to regressed groups, and it was Robert Waelder (1930) who brought to our attention that it was in fact regressed groups that Freud was describing. Sometimes the members of a large group continue to rally around a leader for decades and they remain “regressed” in order to modify existing characteristics of their large-group identity. In this situation what we observe is similar to an individual’s regressing in the service of progression and creativity. After the collapse of the Ottoman Empire and the

establishment of modern Turkey in 1923 under the leadership of Kemal Atatürk, the Turkish people (in general) continued to rally around Atatürk until his death in 1938 (Volkan and Itzkowitz, 1984). This was the main factor that supported modern Turkey's cultural revolution and the modification of characteristics of the Turks' large-group identity.

Often however, a large group regression does not serve a positive outcome. For example, in certain totalitarian regimes, people rally around the leader in order to feel personally secure rather than to be punished by the authorities for disobeying the "rules" of the regime. Without being aware of it, they internalize what Michael Sebek (1996) called "totalitarian objects," and blindly follow their leader by giving up many aspects of their individuality.

When a large group is in a regressed state, the personality and the internal world of the political leader assumes great importance concerning the manipulation (the "good" or the "bad") of what already exists within the large-group psychology. Therefore, the personality organization of Milošević, which I describe elsewhere (Volkan, 1997), was a crucial factor in what happened in the former Yugoslavia and demonstrates how political leaders such as Milošević will bring the large group's "red scarves" out in the open and use them as tools of mass aggression.

Two types of splitting are also signs of large-group regression. First, a splitting between "us" and "them" (the enemy outside the regressed large group) becomes pronounced and the "other" becomes a target for dehumanization. Second, following the initial rallying around the leader, a severe split may occur within the society itself. This happens especially when the leader cannot differentiate between where real danger ends and fantasized danger begins, but instead leads the group to resemble the enemy group in certain areas, such as the curtailing of individual rights. Without this differentiation, the group cannot maintain hope and cannot tame shared aggression. Just a few years after September 11, 2001 we notice such a split in the USA. There are various reasons for this, but I believe that this also reflects the regressed state of America after the massive tragedy, as well as the American leadership's failure to separate "realistic" dangers from "fantasized" dangers and its inability to help tame the population's shared anxiety.

A regression within the large group stimulates the population to share primitive mental mechanisms when dealing with the external world. I am referring to massive introjections (such as the population's "eating up" political propaganda without making much of an effort to evaluate its validity) and projections, such as happened under the totalitarian regime of Enver Hoxha when Albanians built 7,500 bunkers throughout Albania in anticipation of an enemy

attack that never occurred. Building these bunkers, which would not stand against modern weapons, was also a reflection of magical thinking, another characteristic of regressed societies. We see various types of magical thinking, such as the expansion of religious fundamentalism and the increased belief in millennialism in the US, which, at the present time, strongly influence political/societal movements there.

In a regressed society, political, legal or traditional borders begin to symbolize the canvas of the large-group tent. In other words, borders become highly psychologized and people, leaders, and official organizations become preoccupied with their protection. Since there is in fact a realistic danger “out there,” borders obviously need to be protected and because of this, it is difficult to study the psychological aspects of this preoccupation. In the USA people are now subjected to the influence of a border psychology almost daily, but because of the real (and fantasized) danger magnified by political propaganda, people may not be aware of the influence of this border psychology during their routine lives. At airports, for example, they deny the assault on individual autonomy at the security check points because of the possibility of real danger. In doing this, they subject themselves to large-group psychology, and their individual psychology that normally would cause them to rebel against the intrusion from outside is put in the background.

When a large group's tent's canvas is attacked and torn apart, “minor differences” between the enemy groups become very major issues, since minor differences are experienced as unchangeable “borders” separating one large group's identity from their enemy's identity. People therefore become preoccupied, not only with major differences between their group and the enemy group, but with minor differences between them as well.

When a large group regresses, traditional family values can be replaced by ideologies, such as happened in Nazi Germany. In some regressed large groups, the role of women is reduced to giving pleasure to men (sex), providing food (symbolic milk for the society under stress) and producing children for the survival of the large-group's identity. Certain societal processes begin to remind everyone of the continuing existence of the canvas (large-group identity). Cultural customs are like designs on the canvas illustrating the uniqueness of that particular large-group identity. The group wants to “repaint” such designs on the canvas to ease shared anxiety and to show that the large-group identity still survives. But in reality, the group is helpless, angry, humiliated and suffering from complicated mourning. Thus, when such designs are “repainted,” they do not exactly look like the original designs; they are now sloppy and some aspects of them are exaggerated. This may very easily lead to public health

problems. One example of this can be found in what is now the Republic of Georgia. After the collapse of the Soviet Union, bloody fights took place between ethnic Georgians and ethnic South Ossetians living within the same legal/political boundaries, and in fact, South Ossetians declared their own “independent state.” Aspects of large-group regression still linger in South Ossetia as well as in Georgia: There had been a playful cultural ritual concerning brides, in which a girl would be symbolically kidnapped and married. The cultural kidnapping customs in South Ossetia have now turned into horrible societal problems in the form of some actual kidnappings and rapes of young women.

We need to study the situation of each large group from many angles in order to find specific elements in large-group processes, to understand their underlying meanings and then begin to plan psychologically informed political strategies for inducing progression within the large group or two or more groups in conflict. The next section provides a *summary* of a method called the *Tree Model* that provides such strategies and their application.

The Tree Model and large-group progression:

The “tree model,” which I helped to develop during the course of my 30 years or so of actual involvement with an interdisciplinary team in international relations, uses an image of the slow growth and branching of a tree to illustrate its methods. This methodology has three basic components or phases: (1) psychopolitical diagnosis of the situation, (2) psychopolitical dialogues between members of opposing groups, and (3) collaborative actions and institutions that grow out of the dialogue process. The first phase includes in-depth psychoanalytically informed interviews with a wide range of people who represent the groups involved, through which an understanding begins to emerge concerning the main aspects, including unconscious ones, that surround the situation that needs to be addressed. The psychopolitical dialogues between influential representatives of opposing large groups are conducted under the guidance of a facilitating team and take place in a series of multi-day meetings over several years. As these dialogues progress, resistances against changing the large group’s “pathological” ways of protecting its identity are brought to the surface and articulated, so that fantasized threats to large-group identity can be interpreted and realistic communication can take place. In order for the newly-gained insights to have an impact on social and political policy, as well as on the populace at large, the final phase requires the collaborative development of concrete actions, programs, and institutions. This methodology allows several disciplines including psychoanalysis, history and diplomacy to collaborate to

articulate and work through underlying psychological and historical aspects of existing tensions. What is learned is then operationalized so that more peaceful coexistence between the large groups can be achieved, and threats (especially the fantasized ones) to large-group identity coming from the “other” can be tamed. This leads to a progression within the large group. (For details of the evolution and the application of the Tree Model see: Volkan, 2006.)

The signs of a large-group progression include preserving individuality while stabilizing family, clan and professional subgroups, and having a society where individuals and professional organizations establish a capacity for compromise without damaging integrity (Rangell, 1980) and an ability to question what is “moral.” When a large group is not regressed, there is an increased emphasis on freedom of speech, an end to the devaluation of women and children, and just and functioning civil institutions, especially a fair legal system and mental hospitals with humane care (Stern, 2001). When a large group is not in a regressed state, its members (in general) can wonder about the enemy’s “psychic reality.” To understand why the “other” behaved in malignant ways does not mean forgiving and forgetting past wrongs. It means performing the difficult task of “humanizing” even the most destructive perpetrators. Horrible large-scale acts are not performed by “devils,” but by humans under the specific influence of large-group psychology. I hope it is clear that here I am not focusing on individuals who, due to their own individual psychology, create chaos and tragedy such as Timothy McVeigh did when he blew up the Alfred Murrah Federal Building in Oklahoma City on April, 1995. I am instead focusing on large-group psychology that leads to hurting and killing people in the name of large-group identity. By studying the “psychic reality” of the enemy as a large group, the attacked group can explore new ways of dealing with the enemy and its threat instead of responding to the enemy and the threat by acting on signs of its own regression.

Becoming like the enemy

Al Qaeda divided the world into two categories. After September 11 America did the same (again I am not speaking of individuals here, but referring to a general large-group process), and ideas such as the “clash of civilizations” or religions directly or indirectly was supported within the society. Dividing the world into a clear-cut “us” and “them” is a sign of large-group regression. Responding to an enemy in a non-regressed fashion is a very difficult task. Realistic and logical actions are easily contaminated with emotions that support the human wish to do to the enemy what it did to us. I do not think that humans (as large groups)

have ever entertained the idea or developed the ability to refrain from acting like their enemies once they feel threatened or hurt.

I need to be careful not to be misunderstood here. I am not referring, for example, to what the Nazis did and what the Allies did in World War II, and I am not saying that the Allies were like the Nazis. Many factors such as historical circumstances, reactivation of past victimizations, the leader's personality organization, existing military power and, most importantly, the degree of large-group regression can make a large-group dehumanize the "other" and be terribly cruel. In dealing with such an extremely regressed large group, the opposing group need not be identically as regressed as the perpetrating group.

When I speak of a similarity between enemies, I am referring to certain large-group processes without considering the degree of their regression or its consequences. First, I am simply saying that when a large group's identity is threatened, the threatened large group automatically begins to hurt the aggressors' large-group identity, thus the attacked group begins to take on similarities to the perpetrator. Second, both groups utilize shared mental mechanisms such as introjection, projection, denial, dissociation, isolation, rationalization and intellectualization in their consciously or unconsciously motivated political propaganda. This comes from their leadership and/or is wished for and supported by the society. Third, humiliating, hurting and killing people in the name of large-group identity become acceptable by both sides.

If the leadership does not provide a kind of reality testing that includes an understanding of the enemy's (as large group) "psychic reality" and does not show some attempts to respond to it in humane ways, dangers become magnified and regression sets in or is maintained. Therefore, the idea of a large group becoming like its enemy is an area that needs to be studied openly again and again until new opportunities for different responses (above and beyond military ones) can be conceptualized. In fact, new strategies in international relations that don't include succumbing into large-group regression can be considered, and the so-called "diplomatic channels" need not be closed until a psychopolitical evaluation of the situation is completed.

A "microscopic" examination of large-group psychology's negative influence: A story from Klooga

There are many other concepts related to large-group psychology that are not addressed in this chapter, but with the references to mourning and regression in large groups mentioned above, I tried to illustrate how large-group psychology

in its own right needs to be studied. Now, by telling a story from the Estonian village of Klooga, I will illustrate, *at a microscopic level*, how shared group emotions and perceptions interfere with political/military/legal/health issues, how we become similar to our enemy, and how we need to pay attention to large-group psychological problems, especially large-group identity issues, in order to find constructive solutions to our conflicts.

After Estonia gained its independence from the Soviet Union in 1991, there were major problems facing the newly independent country, one of them being the fact that one third of Estonia's one-and-a half million population is not ethnic Estonian, but Russian (or Russian speakers who were not ethnic Russians, but who were former Soviet citizens). In other words, when Estonia became independent, every third person was perceived as the "other," the "enemy." When Estonia was separated from the Soviet Union, its people asked themselves: "Who are we now and what is our large-group identity now?" This concern with large-group identity necessarily brought about a societal regression that was exaggerated by the existence of huge numbers of "enemy" persons in Estonia who would, it was perceived, contaminate its large-group identity.

I went with an interdisciplinary team to Estonia in 1994 to carry out a diagnostic process and bring together selected individuals to participate in psychopolitical dialogues: high-level Estonians (such as parliamentarians, including the present-day president of Estonia, Arnold Rüütel), high-level representatives from Moscow (such as members of the Russian Duma) and leaders of the Russians (or Russian speakers) living in Estonia. We met over a period of several years, and afterwards we began to apply what we learned from these dialogue series to the population at large (for details see: Volkan, 1997, 2006). One place where we wanted to show that coexistence between ethnic Estonians and Russians living in Estonia was possible was a place called Klooga.

When I first went to Klooga in early 1996, it was virtually in ruins and had major public health hazards; it looked to me like a three-mile long and one-mile wide garbage dump. The town is only seven miles from Paldiski, the site of the former Soviet nuclear navy. Like Paldiski, Klooga had housed a Soviet military installation and had been off-limits to Estonians during the Soviet times, but after the withdrawal of the Soviet military some Estonians relocated in Klooga. At the time of my visit its population was about 2000 people, half Estonians and half Russians (including a few Russian-speakers).

The facilitating team's aim in Klooga was to develop some level of community cohesion without inter-ethnic conflict. With the help of our psychopolitical work, the Klooga residents developed a community center which became a place where everyone could come for learning (i.e., classes in computers, English, and

Estonian) and for play. Children had a safe place to go after school. Teenagers gathered there too, and the center hosted holiday celebrations for the whole community. Along with the growing sense of community the center engendered, public health and other aspects of life in Klooga improved as well.

There were, of course, inevitable obstacles to our work in Klooga. The following example from our experience there, I believe, illustrates at a microscopic level how shared emotions and perceptions within a group may instigate unrealistic actions, and how members of the group may become “blind,” unable to see the consequences of such actions.

The newly established, fledgling Estonian military, with its few colonels in charge, was using a field adjacent to Klooga for live target practice, a situation which greatly concerned Klooga’s inhabitants, both Estonian and Russian, because it posed a very real danger to the entire population, especially their children. A hidden script went something like this: “We Estonians can now identify with our aggressors. Intellectually, we know that today Klooga is home to Estonian citizens and Estonian children too, but in our minds we continue to see this place as a Soviet military base. Thus, we bomb it repeatedly.” The fledgling Estonian military could have chosen any other place in Estonia for their target practice, but they insisted on “bombing” Klooga, the “Russian village,” even though it was in reality no longer Russian.

The field where live ammunition fell was separated from the village by a 15- to 20-foot wide dirt road. The almost daily heavy artillery fire on the field neighboring Klooga was truly dangerous, and we were afraid that children playing nearby could be injured or killed. There was one incident when an Estonian villager tried to take a shortcut through the field with his old tractor and it was hit by artillery. Incredibly, the man survived. Initially the colonels would inform the village people when the “bombs” were to be dropped, but eventually they began to carry out their target practices without giving notice, which of course made the situation worse.

So, we had to devise a plan that would directly illustrate to Estonian authorities the danger that existed. On July 4, 1997 my team threw a big community-wide party in Klooga. We made no fuss about America and its independence, but everyone was told what the Fourth of July was all about (American Independence Day). We also invited several of the Estonian- and Russian-speaking participants from the original psychopolitical dialogue series, including some parliamentarians, to come with their families. Most of them lived in Tallinn, the capital city, and we were aware that they had never been to Klooga before. The Russian Embassy sent their second-ranking diplomat. The stage was set.

After the party, I invited our guests on a walk around the village, directing them to take the dirt road that separated the village from the field where the live artillery fell. I prayed that the “bombing” practice would resume so that our guests could experience what it was like to live in Klooga. Sure enough, the deafening explosions, “boom, boom,” began. The target practice was impossible to ignore and provided unmistakable proof of what Klooga’s inhabitants lived with every day. However, in spite of seeing the dangers of this practice for themselves and actually witnessing some Estonian kids playing nearby, our guests from the Parliament still could not bring themselves to do anything about the situation.

The next year I made more direct efforts to stop the “bombing” of Klooga, but there was still great resistance to our requests. Slowly, we found ways to “educate” Klooga residents about the psychology of humiliation, the wish to reverse it, and the sometimes strange and dangerous efforts people employ to do so. We also discussed the concept of identification with the aggressor. Without our telling them to do so, Klooga residents (100 of them) wrote a letter to then-Estonian President Lennart Meri and asked that the shooting stop. Living in long-established democratic states, we may think that this was a natural, in fact easy, thing to do. But living under communism and assimilating the rules and regulations of that political system, made this effort by the villagers a drastic one. It paid off when Klooga began to receive national attention. A television station sent its reporters and cameras to the village and there was a big fuss about the “bombing” of Klooga. The residents of Klooga had learned how to be assertive and use political and media pressure, and although the process took three years, the villagers succeeded in stopping the “bombing.”

Last remarks

This chapter describes large-group identity and how a large group regresses when there is a threat to its identity. Large-group regression may result in destructive acts that kill many people and create serious public health problems. Psychoanalysts and other mental health workers who are willing to study large-group psychology in its own right and take part in interdisciplinary efforts have much to offer toward the understanding and management of deadly large-group conflicts.

References

- Arlow, J. Motivations for peace. In *Psychological Basis of War*, ed. HZ Winnik, R Moses, and M Ostow, pp.193-204. Jerusalem: Jerusalem Academic Press; 1973.
- Bion, W. *Experiences in Groups and Other Papers*. New York: Basic Books; 1961.
- Blum, H. Superego formation, adolescent transformation and the adult neurosis. *J. Amer. Psychoanal. Assoc.* 1985; 4: 887-909.
- Ecstaedt, I. *Nationalismus in der "zweiten Generation:" Psychoanalyse von Hörigkeitsverhältnissen (National Socialism in the Second Generation: Psychoanalysis of Master-Slave Relationships)*. Frankfurt AM: Suhrkamp Verlag; 1989.
- Freud, S. Why war? *Standard Edition*, 22:197-215; 1932-1964.
- Freud, S. Totem and taboo. *Standard Edition*, 13:1-165, 1913-1955.
- Freud, S. Group psychology and the analysis of the ego. *Standard Edition*, 18: 65-143; 1921-1955.
- Freud, S. The future of an illusion. *Standard Edition*, 21: 5-56; 1921-1959.
- Freud, S. Civilization and its discontents. *Standard Edition*, 21: 59-145; 1930- 1959.
- Freud, S. Mourning and melancholia. *Standard Edition*, 14: 277-258; 1917- 1957.
- Freud, S. Group psychology and the analysis of the ego. *Standard Edition*, 18: 65-143; 1921-1955.
- Grubrich-Simitis, I. Extremtraumatisierung als kumulatives Trauma: Psychoanalytische Studien über seelische Nachwirkungen der Konzentrationslagerhaft bei Überlebenden und ihren Kindern (Extreme traumatization as a cumulative trauma: Psychoanalytic studies on the mental effects of imprisonment in concentration camps on survivors and their children). *Psyche* 1979; 33: 991-1023.
- Hendrick, I. *Facts and Theories of Psychoanalysis*. New York: Knopf; 1958.
- Jokl, AM. *Zwei Fälle zum Thema "Bewältigung der Vergangenheit." (Two cases referring to the theme of "mastering the past.")* Frankfurt A.M.: Jüdischer Verlag; 1997.
- Kernberg, OF. Sanctioned political violence: A psychoanalytic view – Part1. *Int. J. Psycho-Anal* 2003; 84:683-698.
- Kernberg, OF. Sanctioned political violence: A psychoanalytic view – Part 2. *Int. J. Psycho-Anal.*, 84:683-698.
- Pollock, GH. *The Mourning-Liberation Process*. vols 1 and 2. Madison, CT: International Universities Press; 1989.
- Rangell, L. *The Mind of Watergate*. New York: Norton; 1980.
- Rice, AK. *Learning for Leadership: Interpersonal and Intergroup Relations*. London: Tavistock Publications; 1965.
- Sebek, M. The fate of the totalitarian object. *Intel. Forum Psychoanal* 1996; 5:289-294.
- Stern, J. Deviance in the Nazi society. *Mind and Human Interaction* 2001; 12: 218-237
- Streeck-Fischer, A. Naziskins in Germany: How traumatization deals with the past. *Mind and Human Interaction* 1999; 10: 84-97.
- Turquet, P. Threats to identity in the large group in *The Large Group: Dynamics and Therapy*, ed. L Kreeger, pp.87-144. London: Constable; 1975.
- Tähkä, V. Dealing with object loss. *Scandinavian Psychoanalytic Rev.* 1984; 7: 13-33.
- Volkan, VD. The intertwining of the internal and external wars. Paper presented at "Lost in Transmission" conference, The Erikson Institute, the Austen Riggs Center, Stockbridge, MA. 2004, October 16.

- Volkan, VD, G Ast, and W Greer. *The Third Reich in the Unconscious: Transgenerational Transmission and its Consequences*. New York: Brunner-Routledge; 2002.
- Volkan, VD. *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships*. Northvale, NJ: Jason Aronson; 1988.
- Volkan, VD. *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*. New York: Farrar, Straus and Giroux; 1997.
- Volkan, VD. *Blind Trust: Large Groups and Their Leaders in Times of Crises and Terror*. Charlottesville, VA: Pitchstone Publishing; 2004.
- Volkan, VD. Politics and international relations. In *Textbook of Psychoanalysis*, ed. ES Person, AM Cooper and GO Gabbard, pp.523-533. Washington: American Psychiatric Press; 2005.
- Volkan, VD. *Killing in the Name of Identity: A Study of Bloody Conflicts*. Charlottesville, VA: Pitchstone Publishing; 2006.
- Volkan, VD. *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships*. Northvale, NJ: Jason Aronson; 1988.
- Volkan, VD. *Killing in the Name of Identity: A Study of Bloody Conflicts*. Charlottesville, VA: Pitchstone Publishing; 2006.
- Volkan, VD. *Blind Trust: Large Groups and Their Leaders in Times of Crises and Terror*. Charlottesville, VA: Pitchstone Publishing; 2004.
- Volkan, VD. *Killing in the Name of Identity: A Study of Bloody Conflicts*. Charlottesville, VA: Pitchstone Publishing; 2006.
- Volkan, VD. *Linking Objects and Linking Phenomena: A Study of the Forms, Symptoms, Metapsychology, and Therapy of Complicated Mourning*. New York: International Universities Press; 1981.
- Volkan, VD. and N Itzkowitz. *Turks and Greeks: Neighbors in Conflict*. Cambridgeshire, England: Eothen Press; 1994.
- Volkan, VD, G Ast and W Greer. *The Third Reich in the Unconscious: Transgenerational Transmission and its Consequences*. New York: Brunner-Routledge; 2002.
- Volkan, VD. *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*. New York: Farrar, Straus and Giroux; 1997.
- Volkan, VD. *Blind Trust: Large Groups and Their Leaders in Times of Crises and Terror*. Charlottesville, VA: Pitchstone Publishing; 2004.
- Volkan, VD. and N. Itzkowitz. *The Immortal Atatürk: A Psychobiography*. Chicago: University of Chicago Press; 1984.
- Volkan, VD. *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*. New York: Farrar, Straus and Giroux; 1997.
- Volkan, VD. *Killing in the Name of Identity: A Study of Bloody Conflicts*. Charlottesville, VA: Pitchstone Publishing; 2006. .
- Volkan, VD. *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*. New York: Farrar, Straus and Giroux; 1997.
- Volkan, VD. *Killing in the Name of Identity: A Study of Bloody Conflicts*. Charlottesville, VA: Pitchstone Publishing; 2006.
- Waelder, R. The principle of multiple function: Observations on over-determination. *Psychoal. Quart* 1930-1936; 5:45-62.

Demokratiets byrde

– nogle problemer
vedrørende gode styreformer *

Matrix 2006, 2, s. 115-130

Felix de Mendelssohn

Artiklen beskæftiger sig med ledelsesformer i grupper i en parallel proces mellem samfundsliv, organisatorisk liv i psykoterapeutiske uddannelsesinstitutioner og videnskabelige selskaber, samt i terapigrupper. Opbruddet i samfundsformer efter Sovjetunionens fald og den afsmittende effekt i dannelsen af psykoterapeutiske uddannelsesinstitutioner beskrives. Demokratiets opståen, dets fordele og svagheder gennemgås historisk, og de særlige vanskeligheder ved at yde demokratiske processer retfærdighed i organisationer, der beskæftiger sig med gruppeprocesser på et ubevidst niveau, analyseres. Den moderne mediekultur bruges til at spejle processer i terapigruppen, der igen spejler kulturens byrde.

Titlen på denne artikel er inspireret af et af Freuds centrale arbejder "Kulturens byrde". Den originale tyske titel var "Das Unbehagen in der Kultur" (Freud 1930). Ordet "Unbehagen", betyder på dansk ubehag. (Den engelske titel er "Civilisations and its Discontents" og ordet "Unbehagen" findes ikke direkte i det engelske sprog o.a.). Modsætningen til "unbehaglich" er "behaglich" som i en dansk sprogbrug kan oversættes ved "hyggelig". For Freud er kultur således ikke "hyggelig", og det samme gælder i herværende tekst begrebet demokrati. Det engelske ord "discontent" er imidlertid også interessant i denne sammenhæng. Det antyder, at noget er gået tabt, at det er uden forbindelse til indholdet ("content"), er blot en tom skal uden indhold, uden argumentationer.

* Artiklen er en let omarbejdning af foredrag holdt i Institut for Gruppeanalyse i København, august 2005. Oversættelse og dansk bearbejdning: Anne Lindhardt.

Felix de Mendelssohn, Head of Dept. for Schools of Psychotherapy, Sigmund Freud University of Vienna. Private office address: Kochgasse 27/4, A-1080 Vienna, Austria. Tel: 00431-8900111. Mobile: 0043699-11549170. email: mendelssohn@inode.at

Artiklen her indleder med en gennemgang af en række af forfatterens artikler fra de sidste 5 år, der betragter lederskab af grupper og de konflikter, der opstår, inden for tre områder:

1. Det almindelige samfundspolitiske og økonomiske liv.
2. Den specifikke setting for klinisk terapeutisk arbejde.
3. Organisatorisk liv i psykotераpeutiske institutioner og professionelle selskaber.

Min interesse for disse områder stammer fra, at jeg har været personligt involveret i at starte psykotераpeutiske træningsprogrammer, lokale institutter og professionelle selskaber såvel i mit eget land, Østrig, samt i Israel og i Ukraine. Jeg opdagede, at problemer med at etablere sådanne organisatoriske strukturer og indbygge demokratiske procedurer i disse blev en form for knudepunkt for dels konfrontation og sommetider overlap mellem gruppeanalyse som disciplin og den større sociale og politiske verden. Gruppeanalysen forstås her som studiet af ubevidste fantasier, overføringsrelationer, setting og matrixvariable gruppeprocesser. Ved afslutningen af herværende artikel beskæftiger jeg mig nærmere med styreformer og beslutningstagen inden for lokale psykoanalytiske institutter og selskaber.

I min Foulkes lecture fra 2000 "The Aesthetics of the Political in Group Analytic Process", (Mendelsohn 2000) tog jeg afsæt i situationen i Ukraine. Her er tale om et post sovjetisk samfund, som på den ene side slap af med et totalitært regime, men samtidig og med et slag mistede 70 års tradition for, hvordan man skulle handle inden for et bestemt socialt system. Det resulterede i en tilstand, der nærmede sig ekstrem korruption og bankerot. Mafiaens indflydelse var tydelig på alle livets områder, og det eneste modspil mod en generel følelse af håbløshed var den sorteste form for humor. De væsentligste spørgsmål, der var forbundet med at skabe et institut og et træningsprogram, og som samtidig spejlede samfundet generelt, synes at være dominansen af en basal grundantagelsesmentalitet, der bevægede sig frem og tilbage imellem en apatisk depressiv position og kamp/flugtprocesser, der kom til at virke splitende. Dette fremmede en tendens til, at der opstod nye oligarkier, hvor chefer for lokale klinikker og universitetsafdelinger på autokratisk vis afgrænsede deres nye territorier. Mod denne tendens stod især to faktorer:

1. Kvinderne i uddannelsesprogrammet var i stand til at sige fra og udtrykke de emotionelle dimensioner, når de oplevede de rå magtkampe.

2. Der fremkom følelsen af at kunne sørge og huske, hvad der havde hjulpet i tidligere tider, hvad der var gået tabt i nutiden og af at genfinde den historie, der var rummet indenfor den aktuelle konflikt.

Artiklen beskæftigede sig også med, hvad der udgør godt lederskab. Jeg skrev "vi bliver her mindet om Platons dialog: Statsmanden, i hvilken den Eleatiske fremmede argumenterer, at det sande eller ideelle statsmandsskab er den kloge vurdering af hver enkelt situation, som derfor må hæve sig over loven. Hvis det sande statsmandsskab forkaster loven, tilføjer han, så er der hverken tale om håndværk eller teknik, for disse må afhænge af de almindeligt accepterede love. Selv om "Den fremmede" understreger, at den ideelle by ikke findes, er den sande statsmand ikke optaget af at lovgive for den konkrete by, men den sande statsmand søger en form for visdom, som er uafhængig af byens aktuelle forhold".

Denne kombination af betingelser: den vise vurdering af hver enkelt situation, en hengivenhed til en form for sandhedssøgende visdom, der er uafhængig af aktuelle forhold, kunne man ønske sig anvendt af os i vores eget daglige kliniske arbejde med grupper, såvel som i ledelse af vore professionelle selskaber og af samfundet som helhed.

I en anden artikel: "Tyrannophobia" (Mendelssohn, 2002) tog jeg udgangspunkt i Thomas Hobbes' definition af dette begreb i bogen "Leviatan" (Hobbes, 1651), hvor han kritiserer demokratiet, fordi det avler tyranni, eftersom det tillader skruppelløse demagoger at beherske folkets vilje og gribe den absolutte magt. Efter Hobbes mening – og det synes, som om såvel englændere som danskere fortsat er enige med ham – er monarkiets arvefølge en permanent beskyttelse mod den type misbrug af den højeste magt.

Den vigtigste pointe her er, at demokratiet har en indbygget fatal svaghed, idet det giver folket magt til at vælge udemokratiske ledere, såsom demagoger eller tyranner. Sommetider er det nødvendigt, at godt lederskab stiller krav og indfører upopulære metoder for at tjene befolkningens bedste interesser, men en demagog eller en potentiel fascistisk diktator kan ofte forføre vælgerne med politiske programmer baseret på løgne, splitting eller scapegoating (som når man f.eks. beskylder de udenlandske immigranter, flygtninge eller bistandsmodtagere for at være årsagen til alt ondt). Bruno Kreisky, der var østrigsk statsminister i 1970'erne, understregede denne pointe og sagde: "Der er to ting, man aldrig skal bede befolkningen stemme om – dødsstraf eller et social velfærdsprogram for de fattigste". Flertallet af folk vil omkring disse spørgsmål oftest regrediere og stemme for repressive foranstaltninger. Det bliver således

regeringens forpligtigelse at være klogere end de, der valgte den. Demokratiet som styreform blev oprindelig skabt i Athen med det formål at eliminere tyranner samtidig med, at der var en konstant frygt for disse. I demokratiet findes en række indbyggede svagheder. Frygten for tyrannen knyttes til et ubevidst ønske og risikerer derfor ligefrem at producere tyrannerne. Derfor sammenligner jeg tyrannofobi med homofobi. Hvis jeg har en basal mistillid til homoseksuelle, vil jeg have særligt svært ved at vedgå, at jeg selv rummer homosexualitet. Hvis jeg er besat af mistillid til tyranner, er det sandsynligvis, fordi jeg ubevidst ønsker dem. Enten ønsker jeg én, der kan beherske mig, eller jeg ønsker selv at være én, således at jeg kan herske over andre.

Athenienserne gik fra oligarkier til tyrannier. Tyrannen Peisistratos var en respekteret og vidtskuende hersker, hvis magtperiode senere blev betragtet som "guldalderen". Da demokratiet endelig var etableret, inkorporerede Pericles, som var en demokratisk valgt guvernør, visdom og godhed på en måde, der langt overgik Peisistratos. Begge gjorde imidlertid meget for almenvellet. Imellem tyranniet og demokratiet er der her en forbindelse, idet begge var interesserede i at fremme offentlige arbejder, måske dog med forskellige begrundelser (på samme måde som Hitler byggede motorvejene). Derimod har nutidens teknokratiske og forretningsmæssige oligarker ingen som helst interesse i at fremme offentlige arbejder på anden måde end at privatisere dem og få penge ud af dem. Demokratiet i Athen brød ikke sammen pga. udefrakommende angreb, men pga. interne intriger med Alkibades dobbeltspil, og oligarkiet genopstod. Det var svækket indefra, før det brød sammen og måtte overgive sig til Sparta, der interessant nok havde et system af dobbeltkonger. Dette system overtog romerne senere i form af et to-konsul-system, der stod over såvel forsamlingen og Senatet, og som senere banede vejen for imperiet. Måske ville en form for traditionel dobbeltkonge eller dobbeltdronning være et bedre styresystem i visse psykoterapeutiske træningsinstitutioner end al for meget demokrati, der ofte synes at ende i misundelse, intriger og overdreven magt til visse af oligarkerne. Måske kunne de kontroversielle diskussioner i 1940'erne i det britiske psykoanalytiske selskab mellem Anna Freud og Melanie Kleins efterfølgere (King, 1991) anskues som et sådant dobbelt dronningedømme, som imidlertid tjente til at bevare selskabet med alt, hvad var bedst i det.

I artiklen beskæftigede jeg mig ligeledes med nødvendigheden af at kunne beherske misundelse. Et stærkt og effektivt lederskab med en god styreform bliver sjældent værdsat, fraset i tider med krig eller økonomiske kriser, men bliver derimod ofte udsat for og direkte truet af misundelse. Udtrykt sprogligt kan det anskues som delobjekter, der med udgangspunkt i kroppens metaforer i form af den klart synlige oprejste penis og det gode og nærende bryst altid være under

angreb af misundelsens kræfter, således at lederne må vide, hvordan de bedst kan håndtere dette problem. Misundelsen har en dødbringende kraft, og det er forklaringen på, at der i demokratier oftest vælges svage og ineffektive ledere, idet rivalerne dels ikke behøver at misunde dem så meget og dels nemmere kan manipulere dem for at opnå egne mål. Kun i perioder, hvor hele gruppen er truet, vælges en viljestærk leder på godt eller ondt. Misundelse og rivalisering fører altid tilbage til oligarkernes styre. Den kan være mere eller mindre synlig. Men de kæmper om magten og bidrager til yderligere at svække lederen. Alt dette kan for det meste rummes indenfor den balance, som en almen accepteret legal styreform udgør. Imidlertid kan en begavet demagog indimellem bruge en krisesituation til at alliere sig med særlige grupper, angribe konstitutionen, gå efter magten på populistisk vis under dække af at frelse befolkningens frihed fra de mystiske oligarkers magt – og knytte cirklen tilbage igen til tyranni og fascisme.

Som et eksempel på dette tjener en populistisk demagog som Jörg Haider i Østrig, der vender op og ned på demokratiets opgaver ved bl.a. at udtale, at offentlige myndigheder selv er instrumenter for en tyrannisk underkastelse og ved at optræde som en form for Robin Hood rebel, som vil tage fra de rige og give til de, der er på hans side. En af Haiders højrefløjs frihedspartis hovedopgaver var at angribe og direkte søge indflydelse på retsvæsenets uafhængighed og dermed på selve grundloven. Lignende tendenser bemærkes af kommentatorer, der beskriver Bush-administrationen. Disse eksempler udgør angreb på selve demokratiet. I klinisk arbejde kan de sammenlignes med de situationer, hvor gruppeterapien f.eks. trues af ydre kræfter såsom økonomisk pres, forsikrings-systemer, hospitalsautoriteter eller af interne faktorer såsom splitting, subgrouping og acting out i forhold til gruppens rammer. Det er her, vi har behov for at definere og fastholde grænserne omkring gruppen, og hvor en god styreform betyder, at man beskytter gruppen for såvel indre som ydre angreb ved at sikre dens rammer.

En væsentlig opgave for en demokratisk ledelse er at kunne håndtere misundelsens sociale dialektik tilstrækkelig dygtigt, således at en gradvis omfordeling af rigdomme kan findes sted gennem fælles aktiviteter såsom offentlige arbejder. Pericles monumentale bygge- og udbygningsprogrammer i Athen tjente ikke alene til at skaffe arbejde, men involverede også alle de forskellige sociale klasser i det samme projekt.

Mine seneste artikel om krigsherrer og demagoger findes for øjeblikket kun på Internettet. Her diskuteres dels emner som latent feudalisme eller oligarkier med en pseudodemokratisk struktur, i det jeg har kaldt 'The Return of the

Warlords' (2003) – og dels den gennemgribende betydning massemedierne har på de demokratiske processer såvel i politik som i terapigrupper (Mendelssohn, 2004). Fænomenet krigsherrer og deres klienter, som kan opfattes som en form for tilbagevenden til feudale og oligarkiske strukturer, opstår som en følge af et sammenbrud i centrale autoriteter, i et vakuum i lederskab, som medfører frygt for en social fragmentering og en forøgelse af voldsspiralen. Krigsherrene kommer her til at stå som garanter for en form for sikkerhed i forhold til et mere generelt kollaps. De aktuelle begivenheder i Afghanistan og i Irak illustrerer dette. I Østeuropa medførte Sovjetunionens fald et magtvakuum, der hurtigt blev dækket af mafialignende oligarker og deres klaner, hvis eneste begær var driften til at fylde egne lommer.

Det kæmpestore Kina er der, hvor krigsherrene allerstærkest sætter sig igennem. Det har altid været en af den kinesiske civilisations store opgaver at skulle fastholde en balance mellem den centrale regering, dens uddelegerede autoritet og nomadestammerne ved grænserne. Dette er nok det ældste vedvarende eksempel på dette dilemma. Historikere opfatter den klassiske kinesiske antik som tidspunktet for de evige krige præget af anarki, terror, flugt og forvirring. En stærk, central regering i klart hierarkisk system var afgørende for stabiliteten i landet og for at kulturen kunne udfolde sig. Dertil var en permanent årvågenhed nødvendig med patruljering ved grænserne og ved til stadighed at kunne håndtere feudale vendettaer og interne uromagere. Den fantastiske film "Drage i Skjul, tiger på spring" synes på overfladen at være et magisk eventyr om elskere og krigere, der er i besiddelse af fantomagtige evner til at flyve op ad væggene og henover tage og udføre fantastisk koreograferede erotiske scener, mordforsøg eller gennemførte mord. Brugen af specialeffekter og myter dækker en underliggende optagethed af spørgsmålet om gode styreformer. Vi ser ekstraordinært frie individer, som kan fremvise deres heroiske talenter, når de er bedst, holdt op overfor en central autoritet, der garanterer en eller anden form for pålidelig retfærdighed. Hovedproblemet ligger i provinsguvernørernes arrogance og svigefuldhed og deres manglende loyalitet overfor de centrale autoriteter. I den anden ende af spekteret ses de karismatiske og vilde nomadestammer fra Sinkiangs øde områder i en romantiseret fremstilling af frihed og etniske forskelle, som også skal håndteres. Ang Lees observationer rammer ikke bare de dybereliggende konflikter i såvel det kinesiske samfund i dag som i fortiden, konflikter som den centrale regering altid har måtte beskæftige sig med, men samtidig fremstiller den også vor egen indre romantiske modstand mod en alt for pæn og velordnet verden – eller for at citere den østrigske forfatter Robert Musil (Musil, 1930): "Ethvert ordenssystem ender i drab".

Dette er forbundet med en central dialektik nemlig den komplicerede og

evigt antagonistiske forbindelse mellem frihed og retfærdighed. Enhver regering må beskæftige sig med denne dialektik og finde en optimal balance, idet frihed og retfærdighed stiller krav til hinanden. Jo mere vi beder om et frit samfund, hvad enten det er et liberalt samfund eller et præget af frie markeds kræfter, jo mere risikerer vi et uretfærdigt samfund. Hvis jeg er fri til at sige og gøre som det passer mig, medfører det let uretfærdighed og diskriminering overfor andre eller direkte udnyttelse. Jo mere vi ønsker retfærdighed eller en fuld retfærdig statsform, jo mindre frihed får vi op til det punkt, hvor fundamentalisme eller totalitarisme sniger sig ind ad bagdøren eller måske ligefrem ad fordøren.

Ser man på massemediernes indflydelse på de demokratiske processer kan de betragtes som ekvivalente til ubevidste, kollektive fantasmer, der forhindrer arbejdet i terapigruppen på samme måde som Bions ide om forskellen mellem en basal antagelsesgruppe og en arbejdsgruppe. Hvornår ser vi i virkeligheden et demokrati på arbejde, og hvornår ser vi måske en fuldstændig medieopfundet event? Boorstin (1961) publicerede bogen "The image" om, hvorledes man skabte pseudobegivenheder med politisk sigte i USA. I bogen "Virtuel politics" beskriver Wilson (2005) pseudodemokratiske processer i post-Sovjetrusland, der styres på samme måde. De inkluderer tekniske taktikker. Den ene benævnes "kompromaten", som er en metode til opsamling af kompromitterende materiale om politiske opponenter for at bringe dem i offentlig miskredit. De kan blive placeret i en såkaldt "forgiftet sandwich", en positiv nyhed, der er kontamineret af bagvaskelse. Et andet begreb er "toos", en falsk nyhed anbragt på Internettet, som samles op af de større medier. Et tredje begreb er "kloner". Det er politikere, der er hyret til at stjæle rivalens kampagneløfter for at stjæle hans stemmer. Der er masser af penge i det. Omkostningerne ved et valg i Rusland er mellem 1 og 2 billioner dollar. Til sammenligning regner man med 300 -500 millioner dollars til præsidentvalg i USA.

Som kliniker interesserer det mig at afdække, hvorledes disse mekanismer arbejder på et dybt niveau indenfor matrix i enhver terapigruppe. Det viser sig i gruppeprocesserne, hvor vi kan blive mere opmærksomme på dem, finde udtryk for dem, give dem mening og fortolke dem, når vi etablere vores grupper, institutter eller træningsprogrammer. Sidstnævnte kræver imidlertid mere end fortolkning, men også konsultation, delegation og beslutningstagen.

Sorgarbejdets betydningen for at kunne handle rationelt

I arbejdet med små og store træningsgrupper for kandidater i udlandet i forskellige kulturer og sociale systemer har jeg også arbejdet med at skabe egentlige træningsinstitutioner i de involverede lande. På den måde var der altid et

virkeligt tema, der handlede om magt og indflydelse i disse institutter. Hvem ville overtage, når de udenlandske investorer og lærere i sådanne "joint ventures" drog hjem, og de nye institutter selv skulle gøre arbejdet? Hvordan ville lederskabet blive? Ville de sædvanlige oligarker afgrænse deres territorier? Ville mafiaen eller diktatorer pludselig overtage? Sådanne fantasier måtte verbaliseres og håndteres, før virkeligheden kunne indfinde sig. Det blev tydeligt, at meget af dette handlede om en modstand mod en sorgproces over, hvad der var gået forud, hvad der var gået tabt og først og fremmest et tab af uskyldighed, en realisering af, at verden udenfor ikke er barndommen med fantasien om harmoni og gode viljer, men derimod en voksen kamplads for behov, begær og interesser. Modstanden mod at gennemføre, hvad folk kaldte sorgarbejdet, kender vi f.eks. fra perioden efter 2. verdens krig. Alexander Mitscherlich (1967) skrev bogen: "Die Unfähigkeit zu trauern" om den manglende evne til at kunne sørge efter tyrannens død. Man kan heller ikke sørge over tyrannens ofre, når man har svært ved at sørge over tyranfaderens død som det idealiserede fantasme. Tyskerne kunne ikke sørge over jøderne, fordi de var ude af stand til at sørge over deres egen idealisering af Hitler og den totale kollaps. Man kan forstå terroristgrupperne i Tyskland i 1970'erne som Rothe Armé Fraktion som en konsekvens af dette. Eftersom sørgeprocessen er en proces, hvor man gen-erindrer, må også ekstreme, voldsomme og destruktive hændelser i fortiden blive bragt tilbage, genhandlet og sommetider udøvet på ny i en form for gentagelsestvang, som bringer en helt tilbage til udgangspunktet og sætter processen af konfrontation, rummen og refleksion ud af funktion. Der er en bevægelse væk fra refleksionen og erindring og tilbage ind i handlingen.

Det er min erfaring indtil nu, at når magtkampene mellem professionelle politikere, lobbyister og magtspillet indenfor psykoterapiinstitutioner for alvor går i gang, sker det i en afvisning af at kunne sørge og af at kunne dele en tvivlsom og ofte konflikttunge tidligere historie med hinanden. Derimod fastholdes idealiseringer af en selv og andre, mens man leder efter et fælles mål. Sorgprocessen handler om at opgive idealiseringer, både af sig selv og af andre. Dette er smertefuldt og indebærer, at man må se på selvbedrag og fiaskoer i dømmekraften.

For at se på, hvad det egentlig er, der nægtes adgang til i sorgprocessen, er det vitalt at involvere hele gruppe så meget som muligt. En indsigt, der hjælper, kommer ofte uventet. Fænomenet krigsherrer, der afgrænser deres respektive territorier, nødvendiggør i en gruppeterapisession en særlig form for teknik af gruppens leder, hvor direkte konfrontation sjældent tjener formålet, men tværtimod kan forstørre det paranoide aspekt i den splittende proces. Derimod hjælper det ofte at nå ind i den ubearbejdede historie ved at dele forskellige

perspektiver på en fælles og dog alligevel individuel, transgenerationel fortid, hvor stærk følelsesmæssig turbulens kan dukke op til overfladen. Når gruppen trues eller føler sig truet, hvad enten det handler om terapi eller politik, er lederne nødt til at bruge de forskelligartede ressourcer, der ligger i hele gruppen, for at håndtere krisen. I en "no-win" situation således som i de aktuelle problemer i Irak og i den langvarige, men vedvarende, farlige israelsk-palæstinensiske konflikt har en amerikansk præsident brug for meget stærk følelsesmæssig link til potentielle fredsmagere i FN, i Europa, Asien eller i Afrika for at afbøde en destruktiv udvikling.

Medier og grupper

Medierne kan analyseres i en sociologisk eller psykoanalytisk dekonstruktion. Jeg ønsker imidlertid at se på deres betydning i den politiske verden med en parallel til den kliniske ud fra det simple spørgsmål: Er de i kontrol? Det er et dobbeltbundet spørgsmål, som kan stilles på to måder: 1) Kontrollerer de alt, eller 2) er de overhovedet er i stand til at kontrollere sig selv? Vi kan se på erfaringer i terapigrupper for at besvare disse spørgsmål Hvis man ser på, hvad der sker i grupper, såvel i livet som i terapi, kan man anvende medierne som spejl og overveje begivenhederne ud fra en mediebevidsthed for at forstå, hvad der faktisk foregår, når medlemmer af en gruppe synes at være helt ude af kontakt med hinanden. Det fantasmatisk tager over, som når vi f.eks. zapper på tv mellem at se en konfronterende debat mellem Bush og Kerry og derfra videre til reklamer, der kan være voldsomme, ideologiske, sentimentale eller forretningsprægede og med karakter af hjernevask.

Man kan man finde medlemmer af en terapigruppe, som fremstiller hele telegenovelas ud af deres romantiske historier om tilknytning og separation. Andre prøver mere lidenskabsløst at fremstille facts indtil et punkt, hvor det virker helt livløst. De fleste medlemmer befinder sig et sted midt imellem, hvor de prøver at "sælge" en eller anden form for produkt til gruppen. Historiske dokumentarprogrammer kan være meget bevægende og indsigtsgivende, naturfilm og beskrivelser af ferierejser fungerer mere som en behagelig distraktion. "Late night movies" kan bringe mere explicite seksuelle eller voldelige aspekter ind. Indimellem kan der være lidt religion eller en lige frem forbløffende mængde i en messiansk apokalyptisk form, hvis et eller flere af gruppemedlemmerne har bevæget sig ind på "kanal Gud" og sidder fast her. Sommetider bliver gruppen misundelig på den, der får medieopmærksomheden, og tillader kun enkelte lydte dele at blive udsendt. Sommetider fremmes lange bekendelser af en overvejende passiv-aggressiv, tavs tilhørerskare, så det får karakter af talkshows, og derved

tydeliggør, hvem der er ofre, og hvem der er forfølgere i tilværelsen. Der er også de elitære subgrupper, seerene af kunstkanalerne, eller de, der tvangsmæssigt lejer DVD'er, og som i hemmelighed fortaber sig i deres private tragiske passioner og bittersøde komedier (jeg hører selv til denne gruppe). Der er avantgarde subgrupper, der dyrker deres egne alternative kommunikationskanaler for at kunne reagere på den givne situation. Ofte foregår det i en atmosfære med meningsforskelle eller spontane improvisationsteknikker. Helt afhængig af, hvad gruppen beslutter sig til eller er fri til at beslutte, og på hvilke kanaler den foretrækker at bevæge sig, vil der være lejlighedsvis input af mindre eller større menneskelige katastrofer eller måske en konstant mængde af disse. Det vil kunne medføre en overvældende belastning på gruppens evne til medliden og kan få gruppen eller lederen til kun at have ét ønske, nemlig at få lukket for det hele. I Israel, hvor der til stadighed sker terrorhandlinger af katastrofekarakter, synes landet mere eller mindre delt imellem de, der ser tv næsten uafsladelig og de, der simpelt hen ikke orker mere, og som lukker for tv i håbet om på den måde at få et bedre liv.

Hvad jeg her foreslår er at betragte massemedierne som et paradigme for gruppeterapi, en mulighed for at overveje, hvad der er virtuelt, overfor hvad der er reelt, hvad der er kommunikationskanaler, hvad der bringes åbent frem i gruppen, og hvad der bringes ind subliminalt, og i hvis interesse tingene sker. Terapigruppen er – hvis den arbejder i henhold til princippet om analytisk abstinens og ikke er en støtte eller en selvhjælpsgruppe – i sig selv et fantasme. I virkeligheden er sådan en gruppe ikke andet end et antal individer, der er samlede for at lære af erfaringer, som enten kan være fælles eller enestående i gruppeprocessen.

Vi ser os selv i en setting, hvor vi ikke alene fortæller hinanden om vores drømme – som ligeså vel kan være kunstværker i gruppen som basal daglig mediestof – men hvor også hele gruppeudviklingen bliver en slags drøm, der udfolder sig i mareridtsagtige, lidenskabelige, voldsomme, blide eller humoristiske former, som noget vi lever igennem sammen på et førbevidst niveau, noget vi ikke kan dele eller udvikle på denne måde i vores ordinære daglige liv.

En fare for sådanne grupper er det "evige" gruppemedlem, som vandrer fra gruppe til gruppe eller som endeløst bliver i den gruppe, de har fundet, eller som har fundet dem. Det er de sultne spøgelser i den buddhistiske tradition, der altid prøver noget nyt eller noget gammelt, altid utilfredsstillede. De har deres modpart i de "jaloux guder", de ophøjede væsner, som er potentielle krigsherrer splittet mellem arrogance og misundelse, som bruger gruppen til splitting og projektion, og hvor det at frigøre sig fra gruppelivet synes svært.

Og hvad ved vi egentlig selv om det? Vi som har valgt at arbejde med grupper, har formentlig aldrig selv opnået denne frigørelse.

Vi har diskuteret nødvendigheden af at se nærmere på den form for gentagende selv fremstilling, diskret eller tydelig hjernevask, eller forsøg på at repræsentere facts som udspiller sig inden for gruppeprocessen. Hvordan forholder gruppen sig egentlig til de forskellige fantasmer, der tilbydes, sådan som "det perfekte ægteskab", "det ideelle barn" eller "de ideale forældre"? Og hvordan forholder den sig til billeder af sult og udmattelse af eksil, krig og forfølgelse, med længslen efter sociale harmoni eller med de ofre, man må bringe for at nå sine mål?

Hvad gør vi som terapeutisk gruppeledere med alt dette? Foulkes forslag, som ligger i direkte forlængelse af den klassisk freudianske teknik, var at analysere modstanden. Hvad gemmer gruppens libido sig bag? Og hvornår er den oppe mod et rigtigt forsvar, som kan lede til aggressioner mod selvet eller til selvdestruktiv adfærd. Vi prøver at følge den underliggende libido, hvor vi analyserer modstanden. Vi prøver at fremelske et mere tolerant overjeg og skaffe libidoen mere frihed, således at gruppen kollektivt kan blive klar over, hvad der i virkeligheden interesserer dets medlemmer. Vi er på Eros side mod Thanatos i en fælles forfølgelse af vores begær i modsætning til den "kalden til orden", der risikere at ende i krig og destruktion.

Træningsinstitutioner

Sidste del af denne artikel vil mere specifikt dreje sig om de problemer, der rammer vores psykoterapeutiske træningsorganisationer. Det være sig på lokalt, nationalt eller på internationalt niveau. Der er behov for at give praktikere et "hjem", hvor de kan sammenligne erfaringer, diskutere temaer, som afficerer dem, overveje nye projekter, der interesserer, og forskningsspørgsmål, som kan optage dem fremover. Flere aspekter, som kun berøres overfladisk, må overvejes. Det drejer sig om, hvilken grad af sammenhæng er nødvendig, i hvilket omfang vil en demokratisk form være fremmede, og hvilken type lederskab er nødvendig. Internationalt tænker jeg på to organisationer, som jeg kender til og derfor kan identificere. Det drejer sig om Group Analytic Society i London (GAS) og International Association of Group Psychotherapy (IAGP). På det lokale og nationale niveau vil jeg diskutere det nye Sigmund Freud "Private University for Psychotherapy" i Wien, som jeg har været med til at grundlægge, og hvis akademiske program startede i efteråret 2005..

De internationale selskaber har en række komplekse og aktuelle problemer. Først fremmest er der nedgang i medlemstallet. Der er forskellige grunde til

dette. Den ene er, at der findes så mange forskellige videnskabelige selskaber, hvis formål er at fremme psykoterapi eller lignende og beslægtede formål. Det er derfor økonomisk kostbart, hvis man skal være medlem af dem alle. Hvis man tænker på at reducere blandt sine medlemskaber, vil det, man sidst opgiver, formentlig være de lokale selskaber, der har at gøre med ens egen specifikke disciplin, og det første, man opgiver, vil være den internationale paraplyorganisation, som måske er langt fra ens umiddelbare interesse og indimellem direkte i modsætning til denne. Efter den første begejstrede oplevelse af globalisering følger en tilbagetrækning. For øjeblikket overvejer USA f.eks., om de ønsker at være en del af Koyoto-aftalen vedrørende miljø og forurening, og om de ønsker at være medlem af den Internationale Domstol i Haag. Iran overvejer, om de ønsker at være medlem af den internationale atomenergi aftale osv.

En anden begrundelse for at afstå fra medlemskab af internationale organisationer er, at deres existens er helt afhængige af konferencer og symposier, for at de kan have et levende og sammenhængende medlemsfællesskab. E-mail og internetkommunikation er fremragende, men hvis man ikke møder hinanden mindst hver 3.-4. år, tynder relationen ud. For øjeblikket er der alt for mange konferencer, og folk bliver trætte af at rejse og er også bekymrede pga. terrortrusler. Historisk set er sådanne internationale organisationer ofte børn af Vesteuropa og USA, og disse kulturer forekommer i mange østeuropæiske, afrikanske, latinamerikanske og asiatiske øjne at medbringe en arv fra koloni- og imperietiden, som de endnu ikke har rystet af sig. Fordelen ved at tale godt engelsk er kun et gode for nogle medlemmer, andre føler sig intimiderede og vil hellere blive indenfor rammerne af deres lokale selskaber.

Imidlertid tror jeg ikke, at vi kan klare os uden disse internationale paraplyorganisationer. De er uvurderlige i forhold til den bredere uddannelse og i forhold til at beskæftige sig med de transkulturelle temaer, der for alvor afficerer vores menneskehed. Vi har ikke råd til at falde tilbage i snæver provinsialisme. Men hvis vi fortsætter med at insistere på høje træningsstandarder, således som de etablerede gennem de sidste hundrede år i USA og Vesteuropa, og hvis vi sætter disse op som kriterier for medlemskab, samt opkræver medlemsbidrag, som kun de rige lande kan betale, risikerer vi at miste essensen af, hvad disse selskaber egentlig skulle beskæftige sig med. Så uden at opgive forestillingen om den gyldne standard, må vi alligevel sænke tærsklen for medlemskab for de, der endnu ikke er nået op på standarden, og ligeledes sænke tærsklen for bidrag. Sommetider er det nødvendigt for alvor at interessere sig for, hvad sådanne nye medlemmer kan tilbyde os, og hvilke nye perspektiver de bringer til

vores disciplin, der alligevel i mange tilfælde har tabt noget af den innovative interesse og optagethed, der fyldte for 50 eller 30 år siden.

Først og fremmest indebærer det at der skabes projekter, hvor medlemmerne ikke er passive, men aktivt bidragende. Det er som i ethvert demokrati, der er stivnet. Hvis befolkningen blot tilkaldes, når der skal stemmes, eller hvis de skal overtage en eller anden forpligtelse, eksisterer samfundet kun på papiret og ikke i virkeligheden. Demokratiet kommer først til live, hvis folk opmuntres til at arbejde sammen om en række civile projekter, der er med til at fremme deres eget liv. Med dette tænker jeg også på, hvorvidt de internationale psykoterapeutiske organisationer evner at komme ud af elfenbenstårnene og indgå i samarbejde med projekter, der har behov for deres kunnen. Det være sig i situationer med krisehåndtering ved jordskælv, tsunami, terroristangreb, uddannelses- eller folkesundhedsprogrammer, menneskerettigheder, kvindegrupper, race- eller etniske problemstillinger. Det indebærer også at skabe kanaler for kommunikation til at nå sådanne initiativer. Det indebærer at risikovillighed og interaktion med grupper og organisationer, hvis motiver og praksis kan være suspekte. Men hvis man vil undgå omkostninger betyder det, at man isolerer sig og gør sig betydningsløs. Jeg mener, det er bedre at involvere sig i kontroversielle områder og selv at begå fejltagelse end at holde sig tilbage ud fra frygten for at kunne vække anstød. Selv så velrenommeret en organisation som Læger uden grænser er blevet beskyldt for alvorlige fejlskøn i forbindelse med visse aktiviteter eksempelvis i Etiopien. Alligevel er ingen i tvivl om, at det overordnet er en nødvendig og velgørende organisation.

Ledelsen af sådanne organisationer bør arbejde for en stærk international profil og undgå at bruge al tiden på et bureaukrati, hvis formål blot er at varetage et svindende medlemstals specielle interesser. Dalai Lama-figuren tjener som et eksempel. Uafhængigt af, hvad vi tænker om hans kultur og hans religiøse opfattelse, fremstår han som en leder, der har udvist beundringsværdige kvaliteter over lang tid som en klog og varsom politisk leder, der har en god fornemmelse for at bruge medierne. Men hvad mere er, har han sammen med og på vegne af det tibetanske folk påtaget sig den mytiske opgave af at lede folket gennem et eksil, som Moses gjorde med jøderne. Han holder gruppen sammen, han fastholder og udvikler traditioner og talenter i en moderne verden. Hans dygtighed viser sig i kombinationen af at fastholde det, der er universelt værdifuldt i den traditionelle opgave, han har arvet, samtidig med, at han ikke er bange for at udtale sig om en række samtidige emner, som kan være kontroversielle, så som dyrerettigheder, organtransplantationer osv. Naturligvis har han den fordel, at han ikke er demokratisk valgt.

Demokratiets byrde

På lokalt niveau vil jeg kort beskæftige mig med situationen i mange af de nationale/regionale træningsinstitutter for psykoterapi. Også her er der problemer med et svindende medlemstal, men af andre grunde. En er, at der for tiden findes mange forskellige psykoterapeutiske skoler, hvorimod der for en generation eller to siden kun var en håndfuld. Der er imidlertid også internationale problemer, hvilket gør sådanne uddannelsesinstitutioner mindre og mindre attraktive for nytillkomne. Det er et problem, at hver ny generation forsøger at øge standarderne over, hvad de selv har skullet leve op til, curricula bliver længere, mere overloadede, og det bliver mindre og mindre morsomt at lære. Udforskningen og eventyret forsvinder, hvorimod kravene, besværlighederne og omkostningerne bliver større og større.

Det sværeste problem er imidlertid at finde ud af, hvorledes man lægger problemerne i overføringsrelationen sammen med de problemer, der opstår ved demokratiske valg, debatter og succession. I mindre lokale uddannelsesinstitutioner opstår der stærke følelsesmæssige bånd, der rummer såvel kærlighed som had, underkastelse eller oprør mod de lærere, der uddannede dem. Uafhængigt af, om uddannelsesinstitutionen er psykoanalytisk, psykodramatisk, gruppeanalytisk eller andet, opstår disse overføringsrelationer og vil oftest blive håndterede i henhold til et paradigme, der ligner den terapeutiske disciplin, som institutionen repræsenterer. Dette er imidlertid håbløst utilstrækkeligt, når det gælder organisatoriske manøvrer. Det forekommer mig, at næsten ligegyldigt hvilket lokalt selskab af frimærkesamlere eller amatørhavefolk vil have en stærkere demokratisk tradition og en mere civiliseret måde at interagere på end de fleste psykoterapeutiske træningsinstitutter. Her vil intriger, konkurrencer i at råbe højest og i at stikke hinanden knive i ryggen ofte høre til dagens orden. De forskellige postsovjetiske pseudodemokratiske taktikker som "kompromaten" "toos" eller "klonen" påvirker de "virtuelle politiske regler". Så ikke alene lider det sociale og politiske liv i institutionerne under det, men det intellektuelle liv og hovedopgaven, nemlig uddannelse, kommer ud af fokus i forhold til nepotisme, favoritdannelser, rigide eksamensprocedurer osv.

Et psykoterapeutisk universitet – visionen

Efter at have tilbragt næsten 20 år som træningsanalytiker og 7 år sidenhen som leder af træningskomitéer i det psykoanalytiske selskab i mit eget hjemland trak jeg mig sidste år tilbage for at udarbejde et projekt, som nu endelig er blevet akkrediteret af undervisningsministeriet i Østrig, og som derfor har en mulig-

hed for at opstå som et alternativ. Det drejer sig om et privat universitet, der træner og forsker indenfor 7 forskellige psykoterapeutiske skoler. Der tilbydes en bacheloruddannelse, masteruddannelse og doktorater. Dette er en nyskabelse, eftersom psykoterapi indtil nu enten har været formidlet uden for universitetsammenhænge eller underlagt andre fakulteter – sædvanligvis medicin eller psykologi, hvorved definitionen af psykoterapi snævres ind og bliver afhængig af udefrakommende interesser.

Jeg er opmærksom på vanskelighederne i denne nye model. En hovedopgave er at opnå et tilstrækkelig samarbejde med eksterne træningsinstitutter, således at de studerende kan få deres erfaringsbaserede træning, deres egenterapi og den mere intensive supervision udenfor universitetet. Da der er en forståelig misundelse og rivalisering mellem sådanne institutter og universitetet, er dette samarbejde ikke nemt at få etableret og kræver smidighed. Naturligvis er der den risiko, at de psykoterapeutiske discipliner, vi underviser i, bliver splittet op imellem en akademisk og en erfaringsbaseret side. Men fordelene forekommer mig at være værd af kæmpe for. Kun et universitet kan efter min mening tilbyde tilstrækkelige muligheder for den forskning, der for alvor kan legitimere vores arbejde videnskabeligt og flytte det ud af den esoteriske arena. For det andet er der spørgsmålet om de demokratiske strukturer. Et sådanne universitet har behov for en ledelse, der er såvel klog som forsigtig, men der vil også være gennemprøvede demokratiske strukturer, såsom et fakultet, konsistorium og et højt niveau af studenterdeltagelse samt evalueringssystemer. Jeg håber, at sådanne faktorer vil fremme en ren organisatorisk beslutningsproces, der ikke bare er baseret på tradition ("vi har altid gjort det sådan lige siden Foukes, siden Freud, siden Rogers etc."), på favoritdannelse eller ud fra devisen, at man ikke skal fornærme nogen. Derimod ser jeg for mig et vitalt niveau af debat, argumentation og udveksling, som i sidste ende fremmer bredden af vores arbejde og forhåbentlig gør det mere attraktivt for nye generationer af praktikere.

Referencer

- Boorstin, D.: *The Image – A guide to pseudo-events in America*. New York, 1961
- Freud, S.: *Das Unbehagen in der Kultur*. Vienna, CW, 1930
- Hobbes, Th.: *Leviathan*. 1651. London, Penguin Books 1985
- King, P. and Steiner R.: *The Freud-Klein Controversies*. London. 1991
- de Mendelssohn, F.: The Aesthetics of the Political in Group Analytic Process, in *Group Analysis*, London, No.4, vol.33, 2000
- de Mendelssohn, F.: Tyrannophobie – Gruppenleitung und die Krise der Demokratie, in: *Freie Assoziation*, Münster, Heft 3, 5 Jg., 2002
- de Mendelssohn, F.: *The Return of the Warlords, and other political structures within the large group and its social context*. <http://www.group-psychotherapy.com/articles/mendelssohnfd02.htm>
- de Mendelssohn, F.: *Warlords, Demagogues & Democratic Leaders – Further thoughts on group leadership and on the mass media as virtual group phantasma*. <http://www.group-psychotherapy.com/articles/mendelssohnfd03.htm>
- Mitscherlich, A. and M.: *Die Unfähigkeit zu Trauern*. Munich. 1967
- Musil, R.: *Der Mann Ohne Eigenschaften*. Hamburg, 2004.
- Wilson, A.: *Virtual Politics – Faking democracy in the post-Soviet world*. Yale, 2005

Abstract

Mendelssohn, F. de: Democracy and its discontents – on some problems around good governance. *Matrix* 23, 115-130.

This article investigates a parallel between group leadership in the realm of general social, political and economic life, in the specific settings of our clinical work, and in our organizational life in psychotherapy institutes and professional societies. It describes the change of society after the decline of the Soviet Union and the effect on psychotherapeutic training institutes. Different forms of governance are being described together with the advantages and pitfalls of democracy. Especially there is a focus on the clash in organisations preoccupied with unconscious group processes and democratic leadership. The culture of media is reflected in the processes of the therapeutic groups and thus reflects civilisations and its discontents.

KEY WORDS: group processes, democracy, war lords.

Nordhuset in memoriam (1983-2005)

Matrix 2006, 2, s. 131-139

Torben Heinskou

Artiklen er en "nekrolog" over Nordhuset i Helsingør, en psykodynamisk dagafdeling for unge skizofrene, som i 2005 blev nedlagt efter en hurtig politisk beslutning i Frederiksborg Amt.

Nordhuset i Helsingør, som i 1983 blev etableret som dagafsnit/ambulatorium for skizofrene patienter i Frederiksborg amts østdel, blev nedlagt ved udgangen af 2005 efter en beslutning i Frederiksborg amts psykiatriudvalg og senere i økonomiudvalg og amtsråd. Den umiddelbare baggrund for beslutningen var besparelser på Psykiatrisk Sygehus' driftsbudget på 3,4 mill. årligt, omtrentligt svarende til Nordhusets drift. Husets historie er bl.a. en fortælling om en psykoterapeutisk og relationsbaseret behandlingsindsats overfor skizofrene i Danmark – og den risikozone, som særlige behandlingstilbud altid vil befinde sig i, med politiske beslutninger, præget af omskiftelige, ikke-fagligt funderede magtpositioner og økonomibaseret her-og-nu-tankegang uden evidens.

Nordhuset blev oprindeligt primært etableret som et behandlingsprojekt, da der i 1983 til Frederiksborg amt skulle hjemtages patienter fra en række behandlinginstitutioner i andre amter samtidig med en udvidelse af voksenpsykiatrisk afdelings optageområde. Den administrerende overlæge på dette tidspunkt, Jørgen Littauer, bragte i forslag at etablere Nordhuset som dagafsnit for 10-12 skizofrene patienter (mellem 18 og 40 år) samt et ambulatorium i stedet for at oprette flere døgnsejle til den øgede patientgruppe. En ledig overlægebolig, beliggende ved Montebello i Helsingør, blev anskaffet til formålet og har siden kunnet huse behandlinginstitutionen i ikke-institutionelt prægede rammer. Oprindeligt blev Nordhuset startet som projekt, men blev siden en integreret

Korrespondance: Torben Heinskou, overlæge, Ungdomspsykiatrisk ambulatorium, Psykiatrisk Sygehus, 3400 Hillerød. E-mail: tohe@fa.dk

del af voksenpsykiatrisk afd. R's faste behandlingstilbud, geografisk dækkende for østområdet, en tredjedel af Frederiksborg Amt.

Hensigten med etableringen af Nordhuset i 1983 var at undgå indlæggelse af skizofrene patienter, samt at modvirke institutionalisering og svingdørpsykiatri. Behandlingsfilosofien var fra starten præget af inspiration fra Lillhagen, Göteborg, hvor man igennem flere år havde udviklet et rehabiliteringsprogram for unge psykotiske patienter. Planen var, at den intensive behandlingsperiode i Nordhuset skulle vare ½ år med efterbehandling af måneders til års varighed. Behandlingen bestod af ADL træning (activities of daily living) og psykoterapi kombineret med fysioterapi og psykofarmakologisk behandling. Patienterne skulle behandles i tidsmæssigt lukkede forløb. Behandlingsoptimismen var stor, bl.a. forstærket af den amerikanske psykolog G. VandenBos' ideer om at skizofrene patienter kunne helbredes gennem langvarig, individuel psykoanalytisk-orienteret psykoterapi. Ved Nordhusets start var der blandt personalegruppen – i alt 11: læger, psykolog, socialrådgiver, sygeplejersker, ergoterapeuter, fysioterapeuter, sekretærer – et arbejdsmiljø med udslettede faggrænser og demokratisering af de fleste beslutninger. I løbet af de første arbejdsår udkrystalliseredes en klarere arbejdsdeling på baggrund af en forståelse af forskelle og ligheder mellem miljø- og psykoterapi af skizofrene, bl.a. inspireret af Svein Haugsgjerds beskrivelser fra Kastanjobakken (1985).

I 1984 var den selvejende institution, foreningen Krogerup Kurser, blevet etableret, med afsæt i samme personkreds, som igangsatte Nordhus-projektet. Foreningens formål var årligt at etablere kurser på Krogerup højskole om psykoterapi og miljøterapi af skizofrene og borderline patienter. Til kurserne viste det sig muligt at invitere en række kendte internationale foredragsholdere, som kunne inspirere skizofrenibehandlingen i Nordhuset og i den danske psykiatri som helhed. Jarl Jørstad og Thor Kristian Island (begge med erfaringer fra gruppeorienterede terapeutiske samfund i Norge) var i 1985 medvirkende til at skærpe nogle teoretiske og organisatoriske behandlingsprincipper, således at behandlergruppen i Nordhuset fik etableret en fælles psykodynamisk referenceramme og et dynamisk fungerende grænseområde mellem miljø- og individuel psykoterapi. Den engelske psykiater og psykoanalytiker Murray Jackson, som året efter var foredragsholder på Krogerup-kurset, skærpede behandlingsforståelsen, og han blev senere tilknyttet som fast supervisor på psykiatrisk afdeling R.

I løbet af 1986 tiltrådte administrerende overlæge Peer Langhoff Mikkelsen (til 1999) efter Jørgen Littauers død. På dette tidspunkt blev det bl.a. på baggrund af et stort pres på behandlingspladserne i Nordhuset besluttet at etablere en slow-open behandlingsmodel, således at enkeltpatienter kunne indskrives efterhånden som en behandlingskontakt med en anden patient blev afsluttet. Den

administrerende overlæge kan citeres for på dette tidspunkt at have givet udtryk for tilfredshed med Nordhusets behandlingsmodel, idet døgnindlæggelsestiden faldt fra 82 dage før behandling til 2½ dag under og efter behandling.

Den tilgrundliggende forståelse for skizofrenisygdommens udvikling har i Nordhuset gennem alle årene været baseret på den såkaldte sårbarhed-stress model. Denne model har som grundlag, at der for skizofrene formentlig både er tale om en form for genetisk eller biologisk sårbarhed, og at en række psykosociale forhold har betydning for, om skizofrenisygdommen kommer i udbrud. Det kan både dreje sig om opvækstforhold og belastende livsomstændigheder. Når sygdommen skal behandles tages der højde for både biologiske behandlingsmetoder inkl. psykofarmakologisk behandling og psykologiske behandlingsmetoder. Nordhusets behandlingstilbud har i overensstemmelse med sygdommens forskellige udtryksformer været fleksible og haft fokus på 5 forskellige behandlingselementer, hvis valør i dagligdagen har været betragtet som ligeværdige: antipsykotisk behandling, individuel psykoterapi, miljøterapi (væsentligst i grupper), familierapi og social rehabilitering.

En ligeværdighed, som har medført uddelegering af et væsentlig behandlingsansvar til den ikke-lægelige behandlergruppe.

Op igennem 90'erne kom der både nationalt og internationalt stigende fokus på 1.gangs psykotiske, skizofrene patienter ud fra den forståelse, at en tidlig indsats omkring sygdomsdebuten ville kunne modvirke kronificering af tilstanden. En række behandlingsinitiativer nationalt og internationalt¹ har således fra 90'erne og frem til nu kunnet fastholde behandlingsfokus på de såkaldt debuterende (incidente) psykotiske, og en række behandlingsresultater har været lovende, om end de endelige faste beviser for, at tidlig intervention har betydning for behandlingsresultatet, fortsat mangler. Imidlertid har varighed af ubehandlet psykose, som er en dårlig prognostisk faktor for skizofrene, kunnet reduceres (TIPS), og en fokuseret psykoterapeutisk anlagt behandling har også for visse skizofrene patienter vist sig bedre end "treatment as usual" (DNS, Det Nationale Skizofreniprojekt). I Nordhuset betød fokuseringen på 1.gangs psykotiske i perioden fra 1995 til 2000, at der etableredes en "psykoseteam"-model, især inspireret fra Finland (bl.a. via Yrjo Alanen og Klaus Lehtinen), hvor den såkaldte need-adapted treatment var igangsat. Lehtinen og Sonja Levander havde i 1993 været engagerede som foredragsholdere på Krogerup-kurset – og herefter blev der i Nordhuset taget initiativ til etablering af psykoseteams, bestående af opsøgende 2-personers teams, som akut skulle rykke ud, når debuterende skizofrene patienter blev henvist til afdelingen. Familierne skulle tilbydes kontakt og inddrages i behandling, både med henblik på at dæmpe krise i familien, arbejde

med uløste konflikter og inddrages som en samarbejdende ressource for den unge skizofrenes behandling. De opsøgende 2-personers psykoseteam skulle desuden involveres, når patienterne var indlagte i døgnafsnit, hvilket viste sig at give en del organisatoriske problemer, når psykoseteamsbehandlerne forsøgte at involvere sig i døgnafdelingens behandlingsbeslutninger. Dels kunne der være tale om forskelligheder i opfattelse af behandlingssituationen, og dels har det faktum, at Nordhuset fysisk har befundet sig 25 km fra den psykiatriske døgnafdeling, kunnet være medvirkende til at etablere en form for fremmedhed imellem behandlernes opfattelse af beslutningskompetence, således at der var mulighed for splitting i beslutningssituationer. Med henblik på at bedre patienternes forhold under indlæggelse, blev der bygget et skærmet afsnit på en af døgnafdelingerne, som primært var afsat til de unge psykotiske patienter. Behandlingsmodellen var fra starten præget af et stort engagement, og især involvering i familierapien viste sig at være et bærende og gavnligt element, som både patienter og pårørende har forholdt sig konstruktivt og grundlæggende positivt overfor. Dette blev suppleret med et generelt pårørendetilbud på Psykiatrisk Sygehus, et tilbud som opstod efter Julian Leff og Lis Kuipers deltagelse som foredragsholdere på Krogerup-kurset i 1990, hvor opmærksomheden på familiens rolle og betydning i forbindelse med skizofrenibehandling blev klargjort. Pårørendeundervisning og -grupper har siden været et institutionaliseret tilbud til familier med skizofrene, som er i kontakt med sygehuset.

Fokus på de incidente skizofrene patienter blev fastholdt gennem årene, men fra 2000 frem til 2005 blev psykoseteam-behandlingsmodellen forladt mhp. at etablere en mere fleksibel dagafdeling/ambulant kontakt med de incidente psykotiske. Det fleksible behandlingstilbud etableredes bl.a. for at tilbyde et "mindste middels princip" ud fra en behandlingsrationalitet, men også for at kunne varetage mere intensive behandlingstilbud i faser, hvor den unge psykotiske havde behov for et intensivt miljøterapeutisk dagbehandlingstilbud. Forløbsmæssigt synes der også at være baggrund for at forstå de første år i skizofrenien som en kritisk fase med et ofte intensivt behandlingsbehov, hvorefter der etablerer sig en form for stabilisering i tilstanden på et funktionsniveau, som enten illustrerer væsentlig bedring/helbredelse, et episodisk forløb eller en kronificering. Indenfor de sidste år har der desuden generelt i forbindelse med psykiatrisk behandling tiltagende været fokus på livskvalitet, og også begrebet Recovery (i en ikke-antipsykiatrisk udgave) har delvist vundet indpas som et udtryk for fokus på patientens egen oplevelse af behandling og bedring. I overensstemmelse med dette har patienterne i Nordhuset planmæssigt kunnet medinddrages i integrerende behandlingsplansmøder, hvor der er blevet holdt behandlingskonference sammen med patienterne i en åben dialog, og hvor

patienterne efter hver behandlingskonference har fået kopi af de nedskrevne behandlingsplaner.

Nordhusets fleksible integrerede behandlingsmodel fik i årene fra 2001-03 en særlig mulighed for at blive gennemarbejdet og oprustet, idet der blev bevilget midler (3 mio.) fra Sundhedsministeriets psykiatripulje til at etablere en vidensenhed for debuterende psykoser (VIPS) med ansættelse af psykiater, psykolog og bibliotekar, som fik til huse i Nordhuset. Hovedopgaven for VIPS var dels at indsamle og formidle viden om psykosebehandling til alle behandlergrupper på psykiatriske sygehuse ved hjælp af undervisning og supervision samt etablering af en hjemmeside om behandling af 1.gangs psykotiske. Ud over dette blev der med VIPS etableret kvalitetssikrings- og kvalitetsudviklingsprogram for Nordhusets behandlingsmodel, først og fremmest med udgangspunkt i evidensbaserede behandlingsformer: antipsykotika (evidensstyrke A), støttende psykodynamisk psykoterapi (B), psykoedukation og familieintervention(A + B), miljøterapi (D). Kvalitetssikringsprogrammet og bearbejdningen af standarder for behandlingen blev udviklet "nedefra" af personalegruppen i samarbejde med VIPS, således at der udover detaljerede registreringer af fremmøde i behandlingsdelene kunne etableres praksis med registrering i en række resultatskalaer². Registreringen i kvalitetssikringen blev påbegyndt ved udgangen af 2002 og pågik fortsat hen i mod Nordhusets lukning – og skulle danne basis for en samlet opgørelse og en videnskabelig undersøgelse af Nordhusbehandlingsmodellen i årene fremover.

I overensstemmelse med internationale opgørelser over incidensen af skizofreni (ICD-10, F.20-området) vil der ofte vise sig at være 1-4 pr. 10.000 incidente skizofrene pr. år. Da Nordhusets optagedistrikt har været på ca. 130.000, kunne man forvente henvisninger af mellem 13 og 52 patienter pr. år, hvilket i perioden fra 2001 til 2004 har vist sig at holde nogenlunde stik. Gennemsnitligt har der således været tale om 20-25 henvisninger pr. år, hvoraf ca. 15 patienter er blevet taget i behandling årligt. Ca. 80% af de henviste har været mænd, hvilket er tankevækkende, da skizofreni er nogenlunde ligeligt kønsfordelt. Mandlige skizofrene har en ringere prognose end kvindelige, og hypotesen har været at en del af de kvindelige patienter bl.a. er blevet opslugt i en nyetableret distriktpsychiatri eller er blevet behandlet udenfor sygehussystemet. I den beskrevne periode har der været 5 patienter med dom til behandling tilknyttet Nordhuset, alle mænd, heraf 4 med domme for vold. Gennemsnitligt er patienterne de seneste år blevet behandlet intensivt miljøterapeutisk igennem 13 mdr., hvorefter de enten er blevet afsluttede eller er fortsat i anden ambulant foranstaltning (evt. i Nordhuset med ambulant tilknytning i max. 5 år). 1/3 af Nordhuspatienterne har i forbindelse med dag-ambulant forløb i Nordhuset periodevis måttet døgn-

indlægges, heraf de fleste med dobbeltdiagnose, i overensstemmelse med at misbrug er en dårlig prognostisk faktor ved psykose. Gennemsnitligt har patienterne i det miljøterapeutiske dagafsnit været behandlet med 2½ dags fremmøde i det strukturerede, relationsbaserede program. Der har i gennemsnit været etableret familiesamtaler med ca. 1 måneds mellemrum, udover tilbud om pårørendegruppe og pårørendeundervisning. Med hensyn til individuelle psykoterapeutiske samtaler har kun en enkelt patient afvist, og gennemsnitligt har der været tale om samtaler med 1-2 ugers mellemrum. 85% af patienterne blev behandlet med atypiske antipsykotika.

Hvis man ser på behandlingens sociale resultater for de sidste 50 patienter, som var i behandling, boede de 30 af disse unge hjemme på henvisningstidspunktet. På afslutningstidspunktet var 24 af disse flyttet til egen bolig/bosted eller institution. Mht. de samme 50 patienters sociale forhold fik halvdelen ved behandlingsafslutningen førtidspension, den øvrige halvdel var kommet i uddannelse, revalidering, arbejde, evt. flex- eller skånejob. Én af de 50 senest henviste patienter suicerede.

De åbenlyse fordele, der har været ved Nordhusbehandlingsmodellen har været den fokuserede hovedopgave (behandling af incidente indenfor F.20-området) sammentænkt med behandlingsudviklingen nationalt og internationalt, kvalitetssikring – og et analogt fagligt fokus i forbindelse med Krogerups kursustradition.

Den såkaldte need-adapted treatment har i høj grad vist sig at være en fordel, idet der har kunnet fokuseres på fleksible behandlingselementer: psykoterapi, kriseintervention/familieterapi, psykofarmakologisk behandling og desuden etablering af faste rammer om dagligdagen i forbindelse med miljøterapien, i perioder hvor patienterne har været dekompenserede. Behandlingsmiljøet har været uden væsentligt hospitalspræg, hvilket har haft betydning for alliance-dannelsen med patienterne og for komplians.

Der har været tale om en overskuelig patientgruppe, i alt ca. 30 samtidigt tilknyttede patienter i dagafdeling/ambulatorium, hvilket har betydet, at alle behandlere har haft en reel kontinuerlig medviden om, hvilke patienter der har været tilknyttet husets behandlingsprogram. Behandlergruppen har været overskuelig (9 ialt), hvilket har betydet stor sikkerhed i de delegerede arbejdsopgaver, som har kunnet samtænkes og integreres til en helhed.

Patientens kontaktperson (hvilket alle patienter i dagbehandling har haft), er reelt blevet koordinator for behandlingen, hvilket har betydet stor, kompetent udnyttelse af de tværfaglige ressourcer, som har været baseret på både ufor-

mel ad hoc supervision og formaliseret supervision af behandlingsopgaverne, 3- 4 gange månedlig.

Nordhusets behandlingsmodel har været billig. Det må skønnes, at de samlede omkostninger til skizofreni (i hht. Sundhedsstyrelsens referenceprogram for skizofreni, 2004) i Frederiksborg Amt er ca. 300 millioner kroner om året (fraregnet omkostninger til medicin, ambulans behandling, kommunal indsats, produktionstab mv.), hvilket skal sættes i relation til Nordhusets driftsomkostninger på 3,4 mio., der netop har sigtet mod undgåelse af langsigtede konsekvenser af sygdommen.

Behandlingsmodellen har muliggjort en reel integration og samtænkning af behandlingsdelene, idet behandlergruppen dagligt har kunnet mødes og sammenhængende kunne etablere en forståelse, som var mere end summen af hver individuel behandlers viden. Nordhuset har i øvrigt som organisation kunnet drage fordel af en psykodynamisk forståelse af de irrationelle faktorer, som er på spil i dagligdagen med patienter med psykotiske forsvarsmekanismer, således at forstærkelse af en irrationel kontekst i organisationen har kunnet modarbejdes. Kvalitetssikring fra "bunden" har i høj grad været med til at skærpe kompetence og fokus, således at ansvar og kreativitet har været mere sammenhængende, og arbejdet engagerende for medarbejderne.

Nordhuset har været integreret i psykiatriens udviklingsplaner i Frederiksborg Amt i mange år, og selv om trusler om nedlæggelse før har været på tale, har en faglig kompetent ledelse på alle institutionens niveauer tidligere kunnet modarbejde evt. hensigter om nedlæggelse. I forbindelse med amtets psykiatriplan 2001 blev det besluttet, at Nordhuset skulle integreres i det prestigefyldte psykiatriske afdelingsbyggeri i Helsingør (færdigbygget maj 2006), og af psykiatriplanen på dette tidspunkt fremgik det, at det i særlig grad var hensigtsmæssigt at sætte fokus på indsatsen overfor 1.gangs psykotiske. I 2002 udtalte amtets psykiatriudvalg, at Nordhusfunktionen burde udbygges til hele amtet, altså dække både ØST-, VEST- og MIDT-området. I 2004 viste det sig, at der var øgede drifts- og anlægsudgifter forbundet med det planlagte psykiatribyggeri i Helsingør. Der blev herefter udarbejdet en såkaldt optimeringsanalyse, hvor Nordhuset enten blev foreslået bevaret i den eksisterende bygning, integreret i Helsingør byggeriet eller bibeholdt som amtsdækkende funktion, men nu i Hillerød i stedet for Helsingør. Nordhusets afsnitsledelse blev i overensstemmelse hermed – så sent som i dec. 2004 – til viderebearbejdning bedt om at udarbejde en beskrivelse af Nordhuset som amtsdækkende funktion og de faglige og økonomiske konsekvenser heraf.

I løbet af foråret 2005 viste 2006-budgettet for psykiatrien en manko på 3,4 mio. (ud af et samlet amtspsykiatri-budget på ca. 500 mio.), hvorefter der

skulle udpeges en behandlingsfunktion til nedlæggelse, idet den tidligere anvendte "grønthøstermetode" ikke blev fundet acceptabel. Den 31. maj (under et Krogerup-kursus med Tom Andersen og Jaakko Seikkula om Åbne Samtaler og netværkssamtaler v. psykotiske tilstande), fik Nordhusets ledelse så besked om, at psykiatriudvalget nu pegede på nedlæggelse af Nordhuset, hvilket driftsmæssigt præcist matchede det ønskede sparebeløb. Hvordan ideen om besparelsen var sået hos psykiatriudvalget, står ikke klart, men magtforhold og ønsket om ensliggørelse i den kommende Hovedstadens sygehusregion kan have spillet ind. Nordhusledelsen protesterede ad den snævre kommandovej med både rationelle behandlingsmæssige og økonomiske argumenter, men forgæves. Hverken med administration eller de politiske cirkler opstod der en reel dialog om behandlingsmodellen og værdien af at bevare den. Den endelige beslutning blev truffet i de politiske organer i amtet i august 2005 efter nogle få modindlæg fra borgere og behandlere i den lokale presse. De politikere, som umiddelbart inden havde støttet behandlingsmodellen, ændrede synspunkt, her lige før efterårets kommunalvalg og valg til regionsrådene.

De 25-30 patienter, som på det tidspunkt var tilknyttet Nordhuset, blev på så udramatisk vis som muligt informeret om nedlæggelsen og gradvist afsluttet behandlingsmæssigt eller overført til de andre behandlingstilbud der forefindes, i hovedsagen til individuelle behandlingsformer. I Frederiksborg Amt er der ikke andre specialiserede behandlingstilbud til incidentte skizofrene.

Inden lukningen var der fra patientgruppens side flere tilfælde med acting-out (bl.a. hærværk), formentlig som et udtryk for en irrationel modreaktion mod den forstyrrede tryghed i konteksten, som igennem årene har været så betydningsfuld for Nordhuset og dets patienter.

Nordhuset mente ikke at have en kontrakt med evigheden. Men behandlere og stedet husede viden og en vision om – ud over traditionel psykiatrisk behandling – at virkeliggøre og undersøge resultat og evidens af relationsbehandling og psykodynamisk psykoterapi til alle debuterende skizofrene patienter i et mindre optageområde. At fastholde dette ville have krævet langsigtet rationalitet, pålidelighed og kontinuitet i de politisk/administrative beslutninger og fortsat mod til at gå imod mainstream og den trend, der tegner sig med mere individualiserende behandlingsformer.

Referencer

- Albæk J., Karise S. (1990) Hvis man nu kommer til at føle sig ensom – evaluering af yngre skizofrene patienters udslusning fra "Nordhuset" Helsingør, *DSI-rapport*, 90.04
- Dahl A., Jørgensen M. (1985) Ambulant intensiv miljø-og psykoterapi af unge skizofrene patienter. En beskrivelse af behandlingscentret Nordhuset, Helsingør. *Nord Psyk Tidsskr* 39, 509-11
- Harder S. (1992) Nordhuset – et behandlingscenter for skizofrene. *Psykolog Nyt* 21, 785-89
- Harder S. (2000) Relationsmønster ved debuterende psykose. Ph.D. afhandling. Københavns Universitet
- Jørgensen M., Dahl A., Møhl B. (1987) Psykotiske mekanismer i et behandlerteam. *Agrippa* 9, 126-45
- Kvalitetssikring i Nordhuset* (2003). Red: Alberdi, F. Frederiksborg Amt, Psykiatrisk Sygehus. *En mere omfattende litteraturliste kan rekvireres fra forfatteren.*

Noter

- 1 TIPS (tidlig intervention ved psykose), et multicenterprojekt med deltagelse af afdelinger i Stavanger, Oslo, Fjorden i Roskilde), EPPIC (Early Psychosis Prevention and Intervention Centre), udgående fra Melbourne, Australien, OPUS (tidlig opsporing og behandling af unge psykotiske), som er en dansk multicenterundersøgelse, Faldskærmsprojektet, et svensk forskningsprojekt. m.v.
- 2 HoNOS (Health of the Nation Outcome Scales) en resultatskala med sundheds – og sociale data, PANSS (Positive and Negative Symptom Scale) en skizofreni-symptomskala, SCL 92 (Symptoms Checklist), WAS (Ward Atmosphere Scale), omhandlende patienternes vurdering af miljøet i afd., COPM (Canadian Occupational Performance Measure), en ergoterapeutisk resultatmåling samt et patienttilfredshedsskema med en 4-punktskala.

Abstract

Heinskou, T. (2006): Nordhuset in memoriam. 1983-2005. *Matrix*, 23, 131-139.

This article is a farewell to Nordhuset, a psychiatric day-hospital for schizophrenic patients in Elsinore, Denmark. Nordhuset was suddenly closed down in 2005 due to reductions in the budgets allocated for the psychiatric wards in Frederiksborg County. Focus of the therapy in Nordhuset was psychodynamic psychotherapy and relationship based milieu therapy, along with modernized treatment of schizophrenia – a treatment modality which in Denmark generally is being replaced by non-psychodynamic forms of treatment.

KEYWORDS: Schizophrenia, psychodynamic psychotherapy

Gruppeterapi med unge – udvikling af identitet¹

Matrix 2006, 2, s. 140-157

Ole Jakob Storebø

I den følgende artikel har jeg fokus på de unges behov for en åben og tydelig gruppeterapeut i bestræbelserne på at udvikle deres identitet. Artiklen er baseret på Peter Weinreich's identitetsbegreb, som danner grundlag for hans udvikling af det strukturelle instrument ISA – Identity Structure Analysis – samt på studier af litteratur om gruppeanalyse, psykodynamisk teori og mere fænomenologisk orienteret litteratur. Endvidere medtages klinisk materiale i form af små vignetter fra gruppeanalytisk praksis. I artiklen vil jeg forsøge at vise, at det for unge mennesker i gruppeterapi er væsentligt med en terapeut, der tør vise egne følelser og meninger for at kunne fungere som rollemodel og identifikationsobjekt for de unge. Jeg diskuterer, hvordan det nødvendige analytiske overblik kan bevares, også når terapeuten forlader den neutrale position og fremtræder mere personlig og åben. Endvidere pointerer jeg, at en gruppeterapeut, der således træder mere i karakter, kan virke faciliterende på den terapeutiske proces, at der forefindes mange former for identifikationer og understreger de unges betydning for hinanden i deres bestræbelser på at udvikle en god og stabil voksenidentitet.

Inledning

Flere psykoterapeuter, som arbejder med unge mennesker i gruppeterapi fremhæver, at man skal være åben omkring sin person. De unge skal have en tydelig og tilgængelig terapeut, der aktivt viser bekymring, interesse og værd-

Korrespondance: Ole Jakob Storebø, afdelingspsykolog og gruppeanalytisk psykoterapeut. Arbejdsplads 1): Behandlingshjemmet Nebs-Møllegård, Nebs Møllevej 94, DK- 4174 Jystrup. E-Mail: psyksoc@nebsmoellegaard.dk. Arbejdsplads 2): Børne- og Ungdomspsykiatrisk afdeling, Holbæk sygehus, Smedelundsgade 60, DK-4300 Holbæk.

sættelse. For at de unge skal kunne bruge terapeuten som identifikationsobjekt, må terapeuten være villig til at vise egne følelser og tanker (Mortensen, 1994; Rachman, 1989; Evans, 1999; Leader, 1991; Richmond, 2000). Imidlertid strider dette imod de oprindelige anbefalinger i gruppeanalytisk psykoterapi, og det rejser problemstillingen omkring, hvordan det analytiske overblik kan bevares hos terapeuten, når han skal være mere "selvafslørende" og derved bevæger sig væk fra den mere neutrale position.

Jeg vil i denne artikel vise nødvendigheden af, at de unge i gruppeterapi kan bruge terapeuterne som identifikationsobjekter, og ligeledes drøfte de unges behov for identifikationsobjekter mere bredt set, samt vise at en terapeut, der er åben omkring sin person og sine meninger, kan virke faciliterende på den terapeutiske proces. Desuden vil jeg diskutere oven for nævnte problemstilling, som vedrører de konsekvenser, den mere aktive og "selvafslørende" terapeutfacon vil have for terapeutens evne til at kunne forholde sig relevant til de forskellige ubevidste niveauer og processer i gruppen.

Ungdom og identitet

Et væsentligt omdrejningspunkt i ungdomstiden er identiteten (Gleitman, 1999). De unge skal finde deres identitet i forhold til seksualitet, uddannelse og arbejde (Mortensen, 1994). I ungdomstiden skal de unge således gennemgå et identitetsarbejde (Illeris, 2002). En af de vigtigste opgaver for de unge i adolescensen er at udvikle deres nye voksenidentitet (Eriksson, 1997). Peter Blos (1969) beskriver, hvordan identificeringer i adolescensen spiller en væsentlig større rolle end i de øvrige aldersperioder, og disse identificeringer er med til at give Jeg-idealet indhold. Jeg-idealet overtager i adolescensen nogle af overjeg'ets funktioner. Elementer fra overjeg'et bliver modificeret enten i negativ eller positiv retning og integreret i jeg-idealet. Det er derfor, at de unge i gruppeterapi har brug for gruppeterapeuter, der er mere tydelige, åbne og viser mere af sig selv som person. De kan ikke bruge en "tilbagelænet" gruppeterapeut som rollemodel. Weinreich & Saunderson (2003) forholder sig i deres beskrivelse af begrebet identitet til en lang række teoretikere med forskellig metateoretisk observans², forståelse og definitioner af identitet og har på basis af et større teoretisk arbejde udviklet et strukturelt instrument til at analysere identitetsudviklingen, og de betoner identifikationer med andre mennesker som en væsentlig del af identitetsudviklingen. Weinreich & Saunderson (2003 p. 21-22) knytter selvbegrebet tæt til identiteten – de betragter det faktisk som et fundament for identiteten³. Identiteten kan, efter deres mening, vurderes på basis af to hovedparametre: de unges *selvevaluering* og graden af *identitetsdiffusion*. Selvevaluering handler

om de positive og negative vurderinger, man tillægger sit selvbillede på basis af ens grundlæggende værdisystem. Det sidste handler om mængden af indre konflikтуelle identifikationer. Weinreich opererer med et optimalt niveau af identitetsdiffusion, dvs. ikke for lidt og ikke for meget.

I ungdomstiden drejer identitetsudviklingen sig i høj grad om, at de unge skal udvikle kompetencer på en række nye områder. I den forbindelse udvikler de unge barndomsidentiteten og den dertil hørende afhængighed af de voksne omsorgspersoner til en mere personlig grad af selvstændighed, eller afhængigheden skifter til andre mennesker end forældrene. Evnen til mestring af nye færdigheder er tæt knyttet til de unges ønsker og mål, og disse er igen forbundet til identifikationer med andre for de unge betydningsfulde mennesker. Såfremt de unge ikke i tilstrækkelig grad evner at reintegrere barndomsidentifikationerne og den konflikt, der opstår, når de skal forholde sig til nye identifikationsobjekter, vil de opleve en for høj grad af *identitetsdiffusion*. Hvis de unge, på den anden side, undgår at forholde sig til nye mulige identifikationsobjekter, som opleves konfliktfyldte i forhold til de tidligere identifikationsobjekter, og derved bremser deres udvikling, kan man tale om, at de unge har en *fastlåst identitetsudvikling* og en for lav grad af *identitetsdiffusion* (Weinreich, 1985). Weinreich & Saunderson (2003) beskriver mange forskellige former for identifikationer. De skriver både om gode identifikationer, dannet på basis af et nært og godt forhold til en voksen omsorgsperson, og om forsvarsprægede identifikationer, dannet på grundlag af et belastet forhold til en person man har et afhængighedsforhold til – identifikation med aggressor⁴. De beskriver også, hvordan man kan have både gode og forsvarsprægede identifikationer med personer og grupper, man har et fjernt forhold til, for eksempel filmstjerner og mere aggressive og undertrykkende personer og grupper. Der er både idealiserede identifikationer og kontra-identifikationer, som handler om mennesker man idealiserer og mennesker, man ønsker at tage afstand fra. Endvidere er der empatiske identifikationer, som handler om, at man opfatter en lighed mellem en anden person og sig selv, uanset om der er tale om gode eller dårlige træk eller egenskaber hos den anden. Weinreich & Saunderson skriver desuden, at der ofte er tale om del-identifikationer med for eksempel nogle egenskaber hos personen.

Den traditionelle gruppeanalytiske terapeutfacon

I gruppeanalysen er det på samme måde som i psykoanalysen terapeutens rolle at være afventende, lyttende og indtage en neutral position i forhold til sin rolle og betydning i gruppen. Foulkes skriver om denne terapeutmodel: "The group analyst accepts passively whatever position the group chooses to confer

on him. This means that he does not ever actively assume such a position, or act upon it, nor, on the other hand, deny it by word or deed. He behaves in this respect very much in the same way as the psychoanalyst does in the transfer situation" (Foulkes p. 325, 1951).

Derved bliver det nemmere for ham at bevare det analytiske overblik, som er nødvendigt for at kunne fungere som "projektionsskærm" for patienterne og for at kunne genkende bl. a. overføring og ageren. På tilsvarende vis skal den gruppeanalytiske psykoterapeut undgå at vise for meget af sig selv og sine egne følelser.

I den senere tid har der været flere artikler her i Matrix, som har problematiseret neutralitet⁵ som terapeutisk position, for eksempel Heede (2005) om neutralitet som et balancepunkt, der kan fremme den kreative symbolske proces og Vitgers artikel fra 1999, hvori han beskriver neutralitet som en position, mellem nærhed og afstand til patienten. Denne position skal hele tiden korrigeres for at skabe det mest optimale terapeutiske spændingsfelt og derved understøtte den terapeutiske proces bedst muligt. Endvidere har der været en artikel om terapeuten som en mere aktiv medspiller i terapien, hvor fokus er på udviklingen af selvet frem for den psykoseksuelle udvikling (Frølund, 2005). Der forefindes i øvrigt en række forfattere, der argumenterer for, at det både i individuel psykoterapi og gruppeterapi med unge er virksomt, at terapeuten er mere aktiv og åben omkring sin person, blandt andet for at understøtte identitetsudviklingen. Daniel Stern er en af de individuelle terapeuter, der støtter dette synspunkt.

Den mere selvafslørende og åbne gruppeterapeut

Stern har som medlem af en studiegruppe, bestående af en række fremtrædende forskere, "taget tråden op" fra bl. a. Ferenczi⁶, idet man søger at forstå selve ændringsprocesserne i psykoterapi. De henviser til forskning, der har vist, at tidligere patienter lægger vægt på to faktorer som værdifulde for den udvikling, de har gennemgået i deres psykoterapi. Den første er nøglefortolkninger, hvor ting er blevet "sat på plads" i deres erkendelse, og den anden er specielle øjeblikke i terapien, hvor de har følt sig "set" og "mødt" i et autentisk "person til person-møde" med terapeuten. Stern et al. (1998) er af den opfattelse, at mange terapeuter mister muligheden for sådanne autentiske oplevelser med patienterne, og at patienterne dermed mister en enestående mulighed for ændring. De pointerer, at der i det autentiske møde mellem patient og terapeut kan opstå en særlig dyb ændring af den procedurale, ubevidste og implicite viden om for

eksempel tidlige relationer til omsorgspersoner. Dette autentiske møde kaldes for "now moments", og de kræver altid, at terapeuten bevæger sig udenfor den almindelige terapeutiske ramme og bliver mere utraditionel, hvad enten der er tale om en fortolkning eller om en mere ualmindelig reaktion, set i forhold til den almindelige terapeutrolle: "Now moments may occur when the traditional therapeutic frame risks being, or is, or should be, broken" "The most intriguing now moments arise when the patient does something that is difficult to categorise, something that is a different and new kind of response with a personal signature that shares the analyst's subjective state (affect, phantasy, real experience etc.) with the patient. If this happens, they will enter an authentic "moment of meeting". During the "moment of meeting" a novel intersubjective contact between them will become established..." (Stern et al., p. 912, 1998). Havnesköld & Mothander (1997) argumenterer for, at man på grundlag af Sterns teori om selvudvikling kan tænke sig specifikke udviklingslinjer for blandt andet identitetsdannelsen. Identitetsudviklingen foregår samtidig med selvudviklingen og er meget afhængig af barnets kontakt med dets omsorgspersoner. På samme måde som ved selvudviklingen er der ved identitetsudviklingen tale om en tilpasningsopgave, som til stadighed skal bearbejdes. Interaktionerne med omsorgspersonerne danner basis for barnets selvevaluering, dvs. udviklingen af selvværdet. Stern et. al. argumenterer for, at en autentisk kontakt med patienterne med basis i såkaldte "now moments" vil ændre dybe fundamentale hukommelsesspor hos patienterne, og man kan forestille sig ændringer i de forskellige selvdomæner i retning af en mere positiv selvevaluering og dermed, ifølge Weinreich, en større kapacitet til at opløse identitetskonflikter. Som vi tidligere har set, anser Weinreich og Sanderson (2003) selvevalueringen som identitetens ene søjle, og begrebet handler om de positive og negative vurderinger, man tillægger sit selv billede på basis af ens grundlæggende værdisystem. De anfører, at en høj selvevaluering giver en større fleksibilitet i forhold til identitetskonflikter og dermed større muligheder for integration.

Rachman og Ceccoli (1996) benytter sig af Ferenczi's tanker om terapeutrollen i deres arbejde med unge. De understreger betydningen af, at terapeuten arbejder med unge baseret på en forståelse af, at også terapeuten bidrager til relationen på både godt og ondt. Det er vigtigt, at de unge i individuel- eller gruppeterapi oplever en autentisk terapeut, som kan fortælle om egne følelser, tanker og adfærd. Individuer, som har oplevet fjerne forældre, der ikke har "set" dem, har et særligt stort behov for en autentisk emotionel interaktion med en indlevende terapeut. Det er forfatterens opfattelse, at dette er tilfældet for mange unge i det moderne samfund. Forfatterne fremhæver, at det er meget

vigtigt i gruppeanalyse med unge, at "selv-afsløringen" knyttes til empati, og at det er en vigtig metode i gruppeanalyse med unge, bl.a. fordi de unge er så optaget af at definere sig selv og deres rolle i "verden". De bruger terapeuten som rollemodel. I de unges anstrengelser for at opbygge ego-identitet⁷ har de brug for at få svar på spørgsmål, og spørgsmålene skal derfor ikke opfattes som en modstand i terapien. Det kan de dog, efter min mening, meget vel være. Somme tider skal man være afventende med at besvare spørgsmål, fordi det kan være en del af en overføringsreaktion fra de unge. Andre gange er det mere gunstigt at besvare spørgsmålene, og de unge kan bruge terapeuten som rollemodel i bestræbelserne på at opnå deres egen identitet.

Rachman & Ceccoli hævder videre, at den terapeut, der er villig til at svare åbent på disse henvendelser, giver de unge anledning til at afprøve og eksperimentere med forskellige roller, følelser og tanker og dermed opbygge en ny fornemmelse af deres selv. I de unges identitets-søgning ligger der et behov for voksne, der står for noget, har nogle meninger og værdier. En terapigruppe med unge i adolescensen kan ofte føles voldsom for gruppeterapeuten på grund af de stærke følelser, der er til stede hos de unge. Dette kan ofte føre til intense modoverføringsreaktioner fra terapeuten, og han kan fortælle gruppen om disse følelser frem for at holde dem for sig selv og bevare den "tilbagelænedede position". De unge kan alligevel se terapeutens reaktioner og ved at holde dem for sig selv og evt. tolke på de unges modstand, kan han give de unge skyldfølelser, og der kan opstå en forvirring, der ikke understøtter deres søgen efter identitet. Åbenhed omkring modoverføringsreaktioner giver de unge anledning til at lære noget om en voksen persons måde at håndtere følelser og på konfrontationer samt om værdien af følsomhed og åbenhed i relationen (Rachman & Ceccoli, 1996).

Ifølge Rachman og Ceccoli (1996) består åbenhed hos terapeuten af følgende fundamentale karakteristikker:

- 1) Åbenheden er tilpasset patientens behov for en autentisk kommunikation.
- 2) Åbenheden er en del af en empatisk respons før, under og efter interventionen.
- 3) Kun materiale, som vil styrke den terapeutiske proces, bliver afsløret.
- 4) Det personlige materiale fra terapeuten skal ikke være en del af en modoverføringsreaktion.
- 5) Der skal for terapeuten være tale om konfliktfrit materiale.
- 6) Man skal være klar over, at dramatiske og følelseladede fortællinger kan traumatisere i stedet for at tilfredsstille patientens behov for en autentisk terapeut.

- 7) Det er mest hensigtsmæssigt at benytte sig af åbenhed om ens person i perioder med positive overføringer til gruppeterapeuten.
- 8) En analyse af mulige reaktioner på terapeutens fortælling om sig selv bør foretages efterfølgende, ligesom som han bør være opmærksom på individuelle forskelle i reaktionerne.
- 9) Terapeuten bør kun fortælle om materiale, som han har et afklaret forhold til, og han kan afslå at svare på et personligt spørgsmål.

Det er helt nødvendigt, at terapeuten træder mere i karakter i terapi med unge i adolescensen end i terapi med voksne, hævder Papouchis (1990). De unge har brug for en voksen, der kan forstå dem og deres sprog på deres niveau uden at miste sin status som en voksen. Den voksne terapeut skal demonstrere, at han har til hensigt at støtte de unge i deres selvstændighedsbestrebelse, og at han ikke har en skjult dagsorden om at presse de unge ind i et nyt afhængighedsforhold til en voksen. Den voksne bliver brugt som en alternativ rollemodel i forhold til forældrene, og han kan regne med at blive udsat for en granskning af sin personlighed, og at de unge på en intensiv måde vil evaluere og stille spørgsmål ved hans adfærd. Ved at afsløre ting om sig selv kan terapeuten vise patienterne, at han er til at stole på, og at han kan bruges som en "allieret" i de unges arbejde med at mestre den indre og ydre verden samt i deres udvikling af en mere stabil identitet. Denne adfærd giver også de unge anledning til at identificere sig med dele af den voksnes personlighed.

Det er forkert altid at tolke på den ubevidste mening bagom de unges spørgsmål, og denne terapeutadfærd kan medføre en forstærkning af de unges modstand (Papouchis, 1990).

Også Aronsen & Scheidlinger fremstiller nødvendigheden af, at en gruppe-terapeut med unge indimellem afslører personligt materiale. Det er efter deres mening helt nødvendigt, at de unge føler, at de er i kontakt med en "rigtig" person med virkelige følelser, tanker og erfaringer (Aronsen & Scheidlinger, 1991).

Ifølge Berkovitz (1995) kan det være gavnligt med åbenhed fra terapeutens side for at mindske gabet mellem voksenverdenen og den unges verden, men terapeuten skal være opmærksom på, at "selvafsløringen" kan handle om ubevidste ønsker om at genopleve den spændende og glædesfyldte ungdomstid.

Meeks (1973) finder det gavnligt i gruppeterapi med unge, at terapeuten åbent, men taktfuldt, udtrykker sine følelser i gruppen. Denne åbenhed danner en model for, hvordan man kan være åben omkring sig selv, uden at man føler sig mindreværdig af den grund.

Ifølge Richmond (2000), der har arbejdet med gruppeterapi med unge igennem 30 år, er det vigtigt at være klar over forskellen mellem gruppeterapi med voksne og gruppeterapi med unge. I den sidstnævnte er det ofte en hjælp for de unge, at terapeuten deler sine egne følelser af for eksempel vrede og tristhed med dem for både at kunne være en rollemodel for de unge og en støtte for dem i deres socialiseringsproces.

Mortensen (1994) har erfaret, at vældig mange gruppeterapeuter, der arbejder med unge, anbefaler, at man er mere aktiv og spontan og viser mere af sig selv som person, end man gør i voksenalder. Man må som terapeut aktivt vise indlevelse, interesse, bekymring og sympati. Personlig selvafløsning er nødvendig, for at de unge kan bruge terapeuten som model i deres søgen efter identitet. Det er væsentligt kun at afsløre personlige ting, hvis det kan fremme gruppens funktion og på områder, hvor man føler sig rimeligt afklaret. Man må sætte grænser og passe på sit privatliv. Dette betyder, at det er væsentligt, at terapeuten arbejder med sin egen identitet og får præciseret sine egne holdninger til emner som: autoritet, dependens, aggressivitet og seksualitet.

Diskussion med vignetter fra en gruppeterapi med unge

På basis af ovenstående er det tydeligt, at for mange terapeuter i gruppeterapi med unge er det ikke kun overføringsfænomener og ubevidste processer i gruppen, der er i fokus, det er også meget relevant at tænke i det aspekt, hvor åbenhed omkring terapeuternes personlighed kan regnes som virksom terapeutisk faktor.

Til trods for, at vi som terapeuter i en psykoterapigruppe⁸ for unge i ungdomspsykiatrisk ambulatorium⁹ har været opmærksomme på dette og forsøgt at have fokus på betydningen af det reelle intersubjektive forhold mellem de unge og os, var vi af angst for at ødelægge overføringsforholdet og for at komme til at skygge for vores analytiske overblik mange gange for "tilbagelæned". Dette er da også et problem, for som Yalom & Vinogradov (1990) skriver: "Gruppeterapeuter bør åbent dele deres følelser og tanker med deres patienter". De foretrækker at kalde dette for "therapist transparency" (gennemsigtighed). "Fordelene ved på denne måde at optræde autentisk, personlig og åben i gruppen er, at man modvirker irrationelle reaktioner fra patienterne, som for eksempel overføringer af tidligt materiale". Som Yalom & Vinogradov påpeger, er der en risiko for, at gennemarbejdning af tidligere oplevelser, følelser og konflikter ikke kan gøres i tilstrækkelig grad i gruppen. De ser det som en fordel, men jeg oplever dette som et stort problem. Ved at fokusere mere på den ene virksomme faktor – at de

unge kan bruge terapeuten som identifikationsobjekt – risikerer at blokere for den anden faktor – arbejdet med ubevidste processer, som for eksempel ageren og nuværende og tidligere konflikтуelle identifikationer, der skal bringes i fokus, før de unge kan udvikle deres personlighed i en mere sund retning. Imidlertid melder der sig yderligere en faktor, der bør vurderes, nemlig at terapeutens aktivitet og bestræbelser på at virke som rollemodel for de unge kan være en kraftig faciliterende faktor for fremdriften af terapien. Heede (2005) drøfter dette aspekt i en artikel om børneterapi og kommer frem til, at der bør være en vis grad af aktivitet fra terapeutens side, der indeholder gratificerende elementer for at fremdrive den terapeutiske proces. Vi stødte på dette problem i vores gruppe, idet terapien ofte "gik i stå" og efterlod de unge handlingslammede.

Kendetegnende for gruppeforløbet har været, at det indimellem har været enormt vanskeligt for de unge at bruge hinanden og fortælle om deres problemer til hinanden. En række gange har vi siddet med den opfattelse, at de har været "fanget" i en magtesløshed, som handler om, at de på denne ene side ikke tør "gå foran" og fortælle om noget personligt og heller ikke tør spørge til de andre af angst for at overskride de andre unges grænser. Der har været megen tavshed i gruppen, som vi har spurgt til og tolket på, men ofte har det ikke hjulpet, og de unge har siddet tilbage i deres magtesløshed uden evne til at komme videre. Vi har ofte talt om, at det også var dette, der skulle til for at de kunne "tage sig sammen" – turde "kaste sig ud i det" og derved efterfølgende gennemgå en udvikling mod en større selvstændiggørelse. For mange har det været for svært. De dropouts, vi har haft, skyldes sandsynligvis, at opgaven med "at tage sin plads" i gruppen har følt sig for tung for dem. Tavshed i grupper handler ofte om en underliggende vrede, som deltagerne ikke tør udtrykke, og mange gange er vreden rettet mod terapeuterne¹⁰. Det har nok også været mere markant med tavshed i denne gruppe end det, der er almindeligt i gruppeterapi med unge, som vi har set det beskrevet af flere forfattere. Dette massive forsvar skyldes delvis, at der er tale om unge med forskellige former for psykiske lidelser, der giver en større grad af hæmning end hos "normale" unge. Man kan forestille sig, at de har savnet, at terapeuterne var mere aktive. At de viste dem, hvordan man kunne "løse" problemet med at "tage plads" og snakke om personlige ting i gruppen. Til trods for, at vi på forhånd havde intentioner om, at vi skulle være mere aktive og åbne omkring egne meninger og følelser, har vi den klare oplevelse, at vi specielt i den sidste fase af forløbet, kunne have undgået nogle dropouts, hvis vi havde optrådt endnu mere aktive og vist endnu mere af os selv. Disse intentioner blev ofte bremset, af en usikkerhed i forhold til, at det ville virke forstyrrende på det analytiske overblik, og hvorvidt åbenheden dækkede

over terapeutageren. Det er efter min mening meget nemt at komme til at agere i en gruppeterapi med unge, fordi man navigerer i et felt, indeholdende et stort følelsespres. Ungdomstiden er en tid, hvor bestemte konflikter skal bearbejdes, for eksempel generationskonflikten med den ældre generation (forældrene), og det er vigtigt ikke at prøve at undgå konflikterne med de unge, da de har brug for konflikterne for at udvikles (Blos, 1979). Det er nærliggende at forestille sig, at man som terapeut gerne vil være åben omkring egne følelser og meninger for at undgå overføring af specielt aggressivt materiale (Storebø, 2006). Som vi tidligere har set er Yalom og Vinogradov af den opfattelse, at en aktiv og åben terapeutfacon vil modvirke overføringsmateriale fra patienterne. Som en følge af overvejelser omkring dette, skete der ofte en opdeling af roller, hvor jeg indtog den mere "tilbagelæned" position, og den kvindelige terapeut viste mere af sine følelser. Et eksempel er en session, hvor patienten Carsten kommer mere frem med sig selv. I de foregående sessioner har han for det meste været tavs. *Carsten bliver også hjulpet ind i samtalen og giver udtryk for, at han oplever, at faderen nogle gange tænker, at Carsten er doven. Terapeuten spørger, om faderen har sagt det, men det viser sig, at det er i Carstens fantasi, at faderen tænker sådan. Terapeuten stiller spørgsmål ved, om Carsten på en eller anden måde kunne vende det med faderen. Der kommer forskellige forslag fra gruppemedlemmerne. Carsten lytter, men giver ikke nogen respons på de forslag, han får. Terapeuten gør Carsten opmærksom på dette. Terapeuten fortæller, hvordan hun oplever det, når hun har sagt noget og ikke får nogen respons. Dette sætter nogle tanker i gang hos Jens, der fortæller, at han ofte ikke ved, hvad han skal svare. Carsten kommer nu i gang med at snakke og fortæller om sin generthed, følelsen af at være forkert og angsten for at blive drillet. Han kigger ned hele tiden, mens han taler. Karina fortæller, at hun bliver ked af det.*

Her kan man se, at terapeutens historie om sig selv virker vældigt faciliterende på den terapeutiske proces. Ved udelukkende at fokusere på overføringsaspektet har man fokus på det, der er gået galt i udviklingen. Ved at bringe terapeuterne i fokus som rollemønstre og identifikationsobjekter nærmer man sig en anden ligeså relevant indfaldsvinkel – det der ikke er sket – på den manglende udvikling af indre psykiske strukturer fra barndommen, der blandt andet dannes via identificeringer med andre mennesker, eksempelvis udvikling af mentaliseringssevnen, og på udviklingen af den nye identitet som en voksen person. Man kan tale om, at det ikke kun handler om modstand i terapien, men også om terapeutens personlighed, og i hvilken grad denne udspiller sig i samspil med de unge. Det er imidlertid ikke kun de unges identifikationer med terapeuten, som er vigtige for identitetsudviklingen. Som vi tidligere har set, er det relevant at tale om en række forskellige identifikationsformer. De unge bruger hinanden meget i deres identitetsudvikling. Kammeratflokkene er meget vigtigere for de unge, end de

voksne er (Erling & Hwang, 2002), og der vil derfor udspille sig forskellige former og grader af identifikationer af hinandens egenskaber, meninger etc. i flokken. Endvidere er der vigtige identifikationsobjekter for de unge i popstjerner, subkulturer, i de forskellige grupperinger, i emblemer etc. Som gruppeterapeut skal man derfor, på samme måde som ovenover, være opmærksom på de dele af alle de forskellige identifikationsformer, der ligger i de ubevidste processer, og som viser sig som forskellige niveauer af identitetsdiffusion. For eksempel kan en gruppedeltager identificere sig empatisk med en bestemt gruppering af unge, samtidig med at hun kontraidentificerer sig med dem. Et eksempel på dette er Anna, der gennemgik en stor udvikling i dette forholdsvis korte gruppeforløb (29 sessioner). Hun gik i 3.g i gymnasiet og fortalte, at hun af klassekammeraterne blev betragtet som en lidt alvorlig og stille pige. Hun følte sig på et tidspunkt helt fastlåst i sin udvikling – kunne ikke komme videre. I en session fortæller hun: *Anna sætter ord på, at hun for tiden er meget trist. Hun er træt af, at hun føler, at hun sidder fast og ikke udvikler sig. Hun føler, at hun sidder fast i sin træthed og ked-af-det-hed. Hun oplever, at en veninde i gymnasiet irriterer hende ved, at hun hele tiden kommer og prøver at trække Anna op og vil have hende med til fester etc. Terapeuterne støtter processen, stiller uddybende spørgsmål og støtter Anna i at forstå, hvad det er der sker. Anna når frem til, at hun ikke tør være sprudlende glad og festlig, fordi hun i 14-årsalderen oplevede, at mor sendte hende hjemmefra på grund af, at der var for meget "gang i hende". Anna forsøgte senere at komme hjem, men moderen afviste hende – hun boede i en periode hos en tante. Anna bliver meget sorgfuld, når hun taler om det, græder og føler sig meget ked af det. Hun mener, at dette hænger sammen med, at hun nu ikke tør feste. Her har der helt tydeligt været en identifikationskonflikt for Anna. Hun identificerer sig empatisk med den festglade veninde, men kontra-identificerer sig med hende, grundet den tidligere oplevelse. Kort før sommerferien kommer Anna til sessionen med sin studenterhue på: Herefter snakkede vi om Anna og hendes studenterhue, som hun medbragte i terapien. Hun fik ros af den kvindelige terapeut for dette, og der var en meget autentisk udveksling mellem Anna og den kvindelige terapeut. Den kvindelige terapeut fortalte, hvor rørt hun var over at se Anna med sin studenterhue (hun fældede nogle tårer), og Anna begyndte at græde. Hun følte sig så glad over den kvindelige terapeuts reaktion – der var en meget dyb og bevæget stemning i terapien. Mange af de andre deltagere begyndte at tale om deres skuffelse over, at de ikke selv havde kunnet gennemføre en uddannelse, og der blev talt om misundelse. Denne session var på mange måder meget skelsættende for terapien, idet Anna fortsatte sin gode udvikling¹¹ og blev mere og mere selvstændig, og misundelsestemaet, der opstod, blev gennearbejdet efterfølgende. En af de andre piger, Karina, fortalte om sin store skuffelse over at have afbrudt sin uddannelse, men endte med at klare*

at opstarte den igen, blandt andet på basis af en idealiseret identifikation med Anna. Anna rykkede videre i sin gode udvikling og vendte siden hen tilbage til dette "now moment" i terapien. Terapeuten var rolle-model for de unge og igangsatte et væsentligt tema hos dem via sin åbne og selvfslørende facon i terapien. I en efterfølgende session er det Karina, der lægger ud: *Karina stiller nogle spørgsmål angående sin diagnose. Ud fra dette udspringer en snak i gruppen om Karinas oplevelse af at være det sorte får i familien, om brødrenes succes med alting og om hende selv, der i stedet for at have fået en studenterhue har været inde i misbrug af stoffer. Karina sætter ord på, at hun i familien har følt sig udenfor, at hun ikke har følt, hun blev hørt i familien og oplevede sig forkert og mislykket. Hun er ked af det og græder. Karina lægger stort pres på terapeuterne for at få dem til at fortælle om hendes diagnose, men terapeuterne undersøger i stedet hendes motivation for spørgsmålet. Det medfører en længere undersøgelse af hendes misbrug, og Karina får i den forbindelse nogle indsigter i sin situation. Karina har svært ved at tillade sig at være ked af det, men gruppe-medlemmerne støtter hende i, at det er OK, og Jens siger endda, at han synes det er fint, at hun kan give udtryk for sine følelser. Han fortæller, at han selv har svært ved det. Han giver udtryk for, at Karina på mange måder er kommet længere end ham og fortæller, at han egentlig ikke ønsker at være rask. Han synes ikke, han har noget liv at blive rask til, da han ikke vil formå at tage en uddannelse og ikke magter at have venner. Han beskriver, at han oplever angst om natten og gør sig en masse tanker om, hvad der dog skal blive af ham.*

I dette eksempel kan man se, at Karina, der kæmper med en modstand imod identificering med det at være psykisk syg og en indre konflikt i den forbindelse, via en bearbejdning i gruppen af, hvilke faktorer det er, der har været medvirkende til hendes problemer, ender op med større selvaccept. Hun ændrer en vurdering af sig selv og dermed sin identitet. Jens kommer via Karinas selvfsløring i kontakt med nogle dybe overvejelser omkring sin identitet. Han kommer i den efterfølgende session mere ind på dette emne, og efterhånden går det op for os terapeuter, at Jens er helt fastlåst i sin identitetsudvikling.¹²

Afslutningsvis vil jeg her forsøge at diskutere neutralitetsbegrebet i relation til tre af artiklens hovedpointer: at der skal være plads til overførbearbejdningen, til udviklingen af manglende psykiske strukturer og til de unges behov for at bruge terapeuten som identifikationsobjekt.

Foulkes (og Freuds) opfattelse af neutralitet er, som vi har set, blevet modificeret, og begrebet er efterhånden blevet moduleret til at være en betegnelse for en stadigt skiftende position, der hele tiden må arbejdes med i et spændingsfelt mellem nærhed og afstand til patienten (Vitger, 1999). Den terapeutiske åbenhed, som beskrives i denne artikel, vil nok ofte gøre, at terapeuten bevæger

sig væk fra den optimale position, som Vitger taler om, og kommer tættere på patienten. Dette vil være problematisk i forhold til den ideelle position, som hele tiden bestræber sig på at bevare en så tilstrækkelig afstand til patienten, at overføringsfænomenerne kan udspille sig og reflekteres. Med de unges identitetsudvikling som omdrejningspunkt har jeg i denne artikel forsøgt at vise, at der i gruppeterapi med unge er et pres ikke kun på Foulkes mere klassiske opfattelse af neutralitet, men også på den modificerede, som for eksempel Vitger beskriver den. Det vil i gruppeterapi med unge være gunstigt at vise mere af sig selv som person, for at de unge kan bruge terapeuten som identifikationsobjekt, men samtidigt er det relevant at indtage en neutral position for at kunne bevare det analytisk overblik, der gør, at man kan forholde sig til overføringsfænomenerne. Ydermere melder der sig større krav til terapeuten om at være empatisk og understøttende for at lette udviklingen af manglende strukturer og derved fremme udvikling af mentaliseringsevnen (Frølund, 2005). Måske kan man tale om, at spændingsfeltet i gruppeterapi med unge, hvor den optimale neutrale position skal findes, har en betydelig spændvidde og er særdeles kompliceret. I alle tilfælde er Vitgers opfattelse af neutralitetsbegrebet spændende og måske det bedste bud på en løsning af det store paradoks, at man på den ene side skal være nær patienten (og gruppen) for at fremme udvikling og på den anden side har brug for tilstrækkelig afstand for at kunne forstå, hvad der foregår. Jeg er af den opfattelse, at dette dilemma kan mildnes ved, at man er to terapeuter i gruppen. Når man er to, der deles om opgaverne, kan man forestille sig et samarbejde, hvor man prøver at finde balancepunktet mellem nærhed og afstand til patienten eller gruppen. Dette skal forstås på den måde, at når den ene er tæt på patienterne, for eksempel ved at fortælle noget personligt om sig selv, kan den anden forsøge at opretholde balancen ved at holde den nødvendige distance og dermed nemmere kunne overskue de forskellige dynamiske processer i gruppen.

Konklusion

Der er ingen tvivl om, at den mere åbne og selvaflørende terapeut kan være med til at fremdrive og facilitere den terapeutiske proces i gruppeterapi med unge. Når terapeuten går foran og "viser vejen", kan han virke som rollemodel for de unge. Terapeuten kan også via en autentisk tilstedeværelse i terapien lægge fundamentet for en ny brugbar voksenidentifikation og støtte de unge i at udvikle andre måder at tænke og forholde sig til tingene på. Det ser ud til, at de mange oven for refererede forfattere, der argumenterer for, at de unge kan bruge terapeuten som identifikationsobjekt, har en for ensidig fokus på terapeuten.

Når man som terapeut beskæftiger sig med unge i adolescensen, er det relevant at være opmærksom på deres meget anvendte brug af andre unge og navnlige grupperinger med unge som identifikationsobjekter. De andre unges åbenhed er derfor også et relevant aspekt, der skal medtænkes. Ligeledes er identifikationer med andre en nuanceret og omfattende proces, der indeholder mange ubevidste processer. Hvis man kigger på balancen på vægten, hvor den mere åbne og "selvafslørende" terapeut repræsenterer den ene vægtskål og det analytiske overblik den anden vægtskål, ser det for mig ud som om, at tyngden stadig bør ligge på terapeutens evne til at analysere processerne og have overblikket over overføringer og ubevidste processer, som for eksempel ageren. Jeg oplever alligevel, at "realaspektet", hvor terapeutens personlighed bringes mere ind i terapien, er meget relevant og bør være en del af enhver gruppeterapi med unge. Det er dog meget væsentligt, at den personlige åbenhed er skønsm og baseret på overvejelser à la Rachman & Ceccolis lange liste over refleksioner omkring "selvafsløringen". Jeg synes dog, at det er vigtigt at skelne imellem, hvilke ting terapeuten er åben omkring, og over for hvilke unge det er relevant at være åben, idet en form for åbenhed overfor én patient kan være kontraindiceret overfor den anden. Ligeledes er der en stor risiko forbundet med, at åbenheden kan dække over ageren hos terapeuten, sådan som Berkovitz er inde på, når han skriver, at terapeuten ubevidst kan forsøge at genopleve "den søde ungdomstid" med sin åbne terapeutfacon. Jeg er ikke enig med Rachman og Ceccoli om, at det er mest hensigtsmæssigt at benytte sig af åbenhed omkring sin person hovedsagligt i perioder med positiv overføring til gruppeterapeuten. Jeg kan godt se for mig en situation, specielt i et senere stadium af gruppeforløbet, hvor det vil være gunstigt at være åben omkring sin person også i perioder med negative overføringer. Dette kan markere en forskellighed, som kan anspore til udvikling og individuering. Forskelligheden kan ses som en terapeutisk faktor, som Thygesen (1994) beskriver det. Det er en fordel i gruppeterapi at være to terapeuter, og det er ikke hensigtsmæssigt med en polarisering imellem de to terapeuter, hvor den ene er mere "selvafslørende" og den anden mere "tilbagelænet", som vi til dels oplevede i vores gruppe. Det er mere gunstigt, at disse positioner skifter i den kontinuerlige bestræbelse på at holde balancen mellem nærhed og afstand, som nævnt ovenfor. Thygesen (1994) argumenterer for, at forskellighed kan anses som en terapeutisk faktor. Hun beskriver, hvordan terapeutens forskellighed kan bruges som terapeutisk virkemiddel, og at det er vigtigt, at terapeuten ikke skjuler væsentlige sider af sin personlighed. Hun henviser til Conlon (1991), der nævner, at kvindelige terapeuter kan have en tendens til at fremme *sammen-smeltende* kræfter i gruppen, der stimulerer til nærhed, mens der for mandlige terapeuter vil kunne være en tendens til at være distancerende og fremme en

stræben mod forskellighed og adskillelse. Hendes formål er at vise, at når man er ene-terapeut, bør man arbejde med at vise alle facetter af sin personlighed, dvs. at de kvindelige terapeuter også bør fokusere på at vise deres mere mørke og magtfulde sider. Jeg er af den opfattelse, at der i gruppeterapi med unge bør være terapeuter af begge køn, for at både de mandlige og kvindelige "principper" og den forskellighed, de repræsenterer, kan være til stede i gruppen, men også for at de unge kan få bearbejdet overføringsmateriale til begge "forældrerepræsentanter". Thygesen taler også om de *sammensplejsede* "kræfter" i gruppen, og dette skal forstås som et gruppefællesskab, hvor der er plads til forskelligheden og den enkeltes individualitet. Hun taler om, at der er et dialektisk forhold mellem *sammensmeltende* og *sammensplejsede* kræfter i gruppen, men anfører også et lineært forhold, hvor man i begyndelsen af en gruppes liv kan fokusere mere på de *sammensmeltende* "kræfter" for senere dreje fokus mod de *sammensplejsede* "kræfter." På samme måde kan jeg forestille mig, at man i begyndelsen af et terapiforløb med unge kunne være noget tilbageholdende med sin åbne terapeutfacon og vise mindre af sin personlighed og forskellighed for at kunne styre fokus mere i retning af overføringsarbejdet. Ved at få bearbejdet nogle af disse dynamikker hos den enkelte og gruppen kan man lægge grundlaget for, at de unge vil være mere beredt til at bruge terapeutens forskellighed i deres identifikationsproces. Når den tidlige overføringsdynamik har været berørt, kan den enkeltes individueringsproces være mere styrket, og den unge har måske en anden evaluering af sig selv og sin barndom. Når den enkelte vurderer sig selv anderledes og mere positivt og måske har mere fleksibilitet i forhold til tidligere identifikationer, vil det, som vi tidligere har set, være nemmere at forholde sig til nye identifikationsobjekter.

Hvordan man i øvrigt bevarer det analytiske overblik kan ikke besvares enkelt og handler vel i bund og grund om erfaring, uddannelse og supervision. Endvidere er det blevet tydeligt for mig, hvor vigtig egenerapi for terapeuten er i arbejdet med unge mennesker i gruppeterapi. Terapeuten skal have bearbejdet konflikter og være afklaret i forhold til sin egen dependens, aggressivitet, seksualitet og autoritet, som Mortensen påpeger. Det ville også være væsentligt med refleksioner omkring og en holdning til neutralitetsbegrebet.

Referencer

- Andkjær Olsen, O. (2002). *Psykodynamisk Leksikon*. København:Gyldendal.
Andkjær Olsen, O. & Køppe, S. (1996). *Psykoanalysen efter Freud*. Bind 1. Psykoanalysen i Ungarn. København: Gyldendal.

- Aronsen, S. & Scheidlinger, S. (1991). Group Psychotherapy of Adolescents. In *Adolescent Psychotherapy*. ed. Slomowitz, M. (1991). Washington, DC: American Psychiatric Press, Inc.
- Berkovitz, I.H. (1995). Joys and Pains in Treating Adolescents in Psychotherapy. In Mark, I. & Bonnie, S.J. (1995). *The Handbook of Infant, Child and Adolescent Psychotherapy*. Northvale, New Jersey: Jason Aronsen, Inc.
- Blos, P. (1979). *The Adolescent Passage*. New York: International Universities Press.
- Blos, P. (1969). *Om ungdoms årene*. Oversat fra amerikansk efter: "On Adolescence" af Nina Lautrup-Larsen. København: Hans Reitzels Forlag.
- Derogatis, L.R. et al. (1973). SCL-90 An Outpatient Psychiatric Rating Scale- Preliminary Report. *Psychopharmacological Bulletin* vol. 9 p. 13-28
- Eriksson, E. (1997). *The Life Cycle Completed. – Extended version*. New York: W.W. Norton & Company.
- Eriksson, E. (1992). *Identitet. Ungdom og kriser*. Oversat fra engelsk efter "Identity". Youth and Crisis. Oversat af Birgitte Brun. København: Hans Reitzels Forlag.
- Erling, H. & Hwang, P. (2002). *Ungdomspsykologi – Udvikling og livsvilkår*. Oversat fra svensk af Ole Thornye. Kap 1. sociale relationer. København: Gads forlag
- Evans, J. (1999). *Active Analytical Group Therapy for Adolescents*. London: Jessica Kingsley Publishers Ltd.
- Foulkes, S.H. (1948). *Introduction to group – Analytic Psychotherapy*. London: Wm. Heinemann Medical Books.
- Foulkes, S.H. & Anthony, E.J. (1973). *Group Psychotherapy*. Middlesex: Penguin Books.
- Foulkes, S.H. (1951). Concerning Leadership in Group Analytic Psychotherapy. *International Journal of Group Psychotherapy*. Nr. 1, p. 319-329.
- Frølund, L. (2005). Den dyadiske relation. *MATRIX*. 22 årgang. Vol.1, p. 14-33.
- Gleitman, H. et al. (1999). *Psychology*, 5 th. edition. Kap. 14. New York: W.W: Norton & Company.
- Havnesköld, L. & Mothander, P.R. (1997). *Udviklingspsykologi*. Oversat fra svensk af Bjørn Nake. København: Hans Reitzels forlag.
- Heede, T. (2005). Terapeutisk position i psykoanalytisk børneterapi. *MATRIX*. Vol.1. p. 3-13.
- Illeris et al. (2002). *Ungdom, identitet og uddannelse*. Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag.
- Leader, E. (1991). Why Adolescent Group Therapy. *Journal of Child and Adolescent Group Therapy*, Vol 1, No. 2, p. 81-93.
- Meeks, J.E. (1973). Structuring the Early Phase of Group Psychotherapy with Adolescents. *International Journal of Child Psychotherapy*. bd. 2 nr. 4, p. 391-405.
- Mortensen, K.V. (1994). Gruppeterapi med unge. I. Aagaard et al. *Gruppeanalytisk psykoterapi*. (1994). København: Hans Reitzels Forlag.
- Papouchis, N. (1990). Self-Disclosure and Psychotherapy with Children and Adolescents. In Stricker & Fisher (1990). *Self-Disclosure in the Therapeutic Relationship*. New York: Plenum Press.
- Pedersen, G. (2002). Norsk revidert versjon av Inventory of Interpersonal Problems – Circumplex (IIP-C). – *CIP Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 39, p. 25-34.
- Rachman (1989). Identity Group Psychotherapy with Adolescents: A reformulation. In

- Azima & Richmond (1989). *Adolescent Group Psychotherapy*. Madison: International Universities Press Inc.
- Rachman & Ceccoli (1996). Analyst Self-Disclosure in Adolescent Group. In Kymisses & Halperin. (1996). *Group Therapy with Children and Adolescents*. Washington: American Psychiatric Press, Inc.
- Richmond, L.R. (2000). Reflections on a Thirty Five Year Experience with Adolescent Group Psychotherapy. *Journal of Child and Adolescent Group Therapy*. Vol. 10, No. 2.
- Stern et al. (1998). Non-Interpretive Mechanisms in Psychoanalytic Therapy. The something more than Interpretation. *International Journal of Psychoanalysis*. Nr. 79,903.
- Storebø, O.J. (2006). Om ageren i gruppeterapi med unge. *MATRIX 23* årgang. Vol. 1, p. 54-72.
- Thygesen, B. (1994). Forskellighed som terapeutisk faktor. I. Aagaard et al. *Gruppeanalytisk psykoterapi*. (1994). København: Hans Reitzels Forlag.
- Vitger, J. (1999). Om Neutralitet. *MATRIX 15* årgang. Vol. 4, p. 255 –271.
- Weinreich, P. (1985). Identity exploration in adolescence, *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 1-2, p. 51-71.
- Weinreich, P. & Saunderson, W. (2003). *Analysing Identity*. London and New York: Routledge.
- Yalom & Vinogradov (1990). Self-Disclosure in Group Psychotherapy. In Stricker & Fisher. *Self-Disclosure in the Therapeutic Relationship*. New York:Plenum Press.

Noter

- 1 Tak til overlæge Susanne Gydesen, ledende psykolog Tine Heede og Matrix`'s referee for gode råd i forbindelse med udarbejdelsen af artiklen. Endvidere tak til min co-terapeut, afdelingspsygeplejerske Lotte Jensen for godt co-terapeutisk samarbejde og for inspiration til artiklen.
- 2 ISA-Identity Structure Analysis er dannet ud fra følgende forskellige teorier: Piagets teori, Erik Erikssons psykodynamiske teori, R. D. Laings teori om familiegruppen, transaktionsanalyse, G. H. Mead`'s symbolske interaktionisme, narrativ teori, social konstruktionisme, social identitetsteori, personlig konstruktionsteori, vurderingsprocesser (Lazarus), kognitiv-affektiv dissonansteori, social-antropologisk teori (Weinreich & Saunderson, 2003).
- 3 Weinreichs definition af identitet: "A person`'s identity is defined as the totality of one`'s self-constual, in which how one construes oneself in the present expresses the continuity between how one construes oneself as one was in the past and how one construes oneself as one aspires to be in the future (Weinreich & Saunderson, 2003).
- 4 Forsvarsmekanisme, hvorefter kritik, reprimander og overgreb mere eller mindre effektivt vendes udad mod omverden (Andkjær Olsen, 2002).
- 5 I psykodynamisk leksikon (2002) defineres neutralitet som: "Terapeutens behovsløse interesse, dvs. afventende, opmærksomme, medlevende og ikke-forudindtagne grundholdning, tilstedeværelse og aktivitet som et nogenlunde jævnt spejl. At reflektere uden at projicere".

- 6 Ferenczi's udvikling af den psykoanalytiske teknik gik i retning af en mere aktiv arbejdsangang med en åben, ærlig, personlig og ikke-neutral terapeutrolle (Andkjær Olsen & Køppe, 1996).
- 7 Erik Eriksson skelner mellem ego-identitet og personlig identitet (Andkjær Olsen, 2002; Eriksson, 1992).
- 8 Gruppen har bestået af en "kerne" på fem unge, der har været med i hele forløbet og andre, der har været med i dele af forløbet. I forbindelse med oprettelsen af dette gruppeforløb blev det også besluttet, at forløbet skulle være med i et pilotprojekt omkring kvalitetssikring af behandlingen. Vi brugte spørgeskemaerne SCL-90 (Symptom Checklist Scale). Endvidere har vi brugt den norske reviderede version af Inventory of Interpersonal Problems – Circumplex of Interpersonal Problems – CIP, som vi har oversat til dansk (Pedersen, 2002).
- 9 Det kliniske materiale er anonymiseret således, at persondata ikke vil kunne genkendes, men således at de kliniske pointer er bevaret.
- 10 Personlig meddelelse fra psykolog og forstander på Behandlingshjemmet Nebs Møllegård, Hans Kornerup.
- 11 Hendes gennemsnitlige score (GSI) i SCL-90 faldt fra 0,69 ved den første testning til 0,10 i den anden, der blev udfyldt 8 mdr. senere. På samme måde faldt den gennemsnitlige score i CIP fra 0,76 til 0,20.
- 12 Dette ses også i hans besvarelser på spørgeskemaerne, der viser, at han som den eneste ikke har udviklet sig i terapien. Hans gennemsnitlige score (GSI) ved SCL-90 er på 2,49 ved første udfyldning og på 2,40 ved den sidste. Hans CIP er på henholdsvis 2,32 og 2,47 (en stigning).

Abstract

Storebø, O.J.: Group therapy with adolescents – developing identity. *Matrix*, 23, 140-157.

The focus of this paper is adolescents' need for a self-disclosing group therapist in the aim of identity development. The paper is based on Peter Weinreich's identity framework, which is the basis for his identity instrument – ISA – Identity Structure Analysis, group-analytical theory, as well as group therapeutic theory. In the paper are presented case examples from my own group-analytical practice. In group therapy with adolescents it is important that the therapist reveals feelings and opinions in order to become an object of identification for the adolescents. The concept of self-disclosure is discussed in relation to the more neutral classical group-analytical therapist mode. It is shown in the paper that a more open and active therapist will facilitate the therapeutic process in the group, and that it is possible to see many forms of identification. The adolescents can also use each other as objects of identification.

KEY WORDS: Group therapy, adolescent, identity, self-disclosure, neutrality

Boganmeldelser

Matrix 2006; 2, s. 158-166

Bendtsen, Lisbeth

Mellem drøm og mareridt

– Unges fortællinger om engle, dæmoner,
anerkendelse og skam

Virum: Dansk psykologisk Forlag, 2005

ISBN 87 7706 384 8, 190 sider, 258 d.kr. inkl.moms

Anmäld av Anders Jacobsson

Ungdomars psykiska hälsa har under de senaste åren kommit att bli föremål för särskild uppmärksamhet. Antalet ungdomar och unga vuxna som söker hjälp vid psykiatriska mottagningar har ökat på ett oroande sätt och enkäter bland ungdomar har visat att många upplever stora problem, både i relationer till andra och i den egna livssituationen. I en nyligen publicerad undersökning, som Socialstyrelsen i Sverige genomfört, beskriver ungdomarna själva sina problem. De talade om somatiska och psykiska problem, missbruksproblem, problem som rör sexualitet och samlevnad, existentiella problem och problem

relaterade till våld. Det framstod också tydligt att ungdomar inte vet var de ska vända sig med sina problem.

I Sverige har resurserna för psykiskt och socialt stöd till barn och ungdomar minskat sedan 90-talets början, och stress och utbrändhet har blivit vanliga fenomen bland både vuxna och ungdomar. Unga vuxna mellan 18 och 24 år har också uppmärksamrats som en grupp vars livssituation och psykiska hälsa utsätts för särskilt stora påfrestningar.

Det är därför med glädje jag tagit del av Lisbeth Bendtsens erfarenheter och teoretiska resonemang i boken *Mellem Drøm og Mareridt*

*Korrespondens: Anders Jacobsson, Ericastiftelsen, Odengatan 9, 114 24 Stockholm, Sverige.
e-post: anders.jacobsson@ericastiftelsen.se*

– unges fortællinger om engle, dæmoner, anerkendelse og skam (Psykologisk Forlag A/S, 2005). Hon beskriver ett arbete med ungdomar som behöver och vill samtala och hon skildrar hur hon blir en samtalspartner som ungdomarna lyssnar till. Boken vänder sig till både ungdomarna själva och till de professionella som möter ungdomar i sitt arbete. Flera av de vinjetter om enskilda ungdomar som finns i boken beskriver sådana psykiska kriser som i förlängningen, om de inte fått hjälp, skulle innebära stora kostnader, både samhällsekonomiskt och i långvarigt mänskligt lidande. Den är lättläst och pedagogisk och innehåller bilder och diagram som underlättar och berikar läsningen. I teoretiska avsnitt beskriver Bendtsen den kritiskt eklektiska hållning hon tillämpar – hon har plockat både teori och teknik från flera håll, t ex från kognitiv psykoterapi, systemisk familjeterapi och den narrativa traditionen. Men teorin står aldrig för sig själv hos Lisbeth Bendtsen, den är till för att brukas och det är också så som teorin framstår i boken, som inspiratör till det praktiska utöandet av psykoterapi. Det är därför inte en bok att läsa för att få teorier presenterade på ett sammanhållet sätt även om referenser finns i en omfattande notapparat och litteraturlista. När teoretiska resonemang förs fram är det alltid för att planteras i ungdomsterapins komplexa

verklighet. Bokens styrka är närheten till ungdomarnas känslomässiga verklighet.

Flera kapitel ägnas åt de ungas egna berättelser. Bendtsen redogör för dessa berättelser på ett sympatiskt sätt och med tonvikt på de mycket personliga brev som hon själv skrivit till ungdomarna. Detta grepp, att skriva brev till ungdomarna mellan sessionerna, ingår i hennes terapeutiska teknik och har inspirerats av de systemiska psykoterapeuterna Epston och White. Genom breven får man en tydlig känsla för det accepterande, respektfulla och stödjande klimatet i terapitimmarna. Trots att man får en känsla av att komma dessa ungdomar nära blir tonvikten på Bentsens egna brev ett inslag som skyddar ungdomarnas integritet. Breven är dessutom riktade direkt till ungdomar vilket gör det möjligt för de jämnåriga läsarna av denna bok att känna igen sig och kunna dra nytta av de alternativa och positiva tanke- och förhållningssätt som presenteras.

Externalisering

Som psykoanalytiker och verksam framför allt i psykoterapeutiskt arbete med ungdomar och unga vuxna kan jag se gemensamma drag i mitt psykoanalytiska arbete och Bendtsens beskrivning. Betoningen av ungdomarnas egna initiativ, deras strävan efter att kunna be-

stämman över sitt eget liv och hitta en egen unik identitet framstår som centrala inslag.

I Bendtsens teknik ingår externalisering som en central tankemodell och den är skild från vad man inom psykoanalysen brukar mena med externalisering. Externalisering betyder här ett arbete med att övertyga ungdomen att det inte är han eller hon som är problemet eller som en ung man i boken uttrycker det, "du ska inte ta det personligt". Externalisering blir en process där en negativ, krävande, kvävande känsla motas ut ur självet. "Dette er mege vigtigt, fordi det, som skal bekaempes, skal adskilles fra personen, således att den enkelte ikke skal bekaempe sig selv" skriver Bendtsen.

En central tankegång i Bendtsens framställning är således att "de fleste ungdomer tager, hvad det sker i deres liv, personligt" och att detta är något som måste förändras, som är ett problem. Det kan för en psykoanalytiker verka svårbegripligt och precis tvärt emot en central målsättning, den att stegvis återerövra och ta ansvar för känslor och erfarenheter som projicerats ut. I den psykoanalytiska tanketraditionen finns beskrivningar av patologiska processer som just främmandegör personliga erfarenheter och de utarmande konsekvenser dessa processer medför, men också om att urskilja vad som är andras ansvar, de omständigheter man inte själv

rådde över. Om målsättningen är att åstadkomma en lättnad som ger utrymme för bättre självkänsla och ökad känsla av autonomi kan Bendtsens teknik vara mycket framgångsrik – åtminstone på kort sikt. I en psykoanalytisk långtidspsykoterapi kan målsättningen vara att både åstadkomma lättnad, men också en varaktig förändring av den inre dynamiken. I Bendtsens terapi ges lite utrymme för arbete med negativa och destruktiva känslor i relationen till terapeuten, terapeuten är mer av uppmuntrande coach. Överföring och motöverföring diskuteras inte med dessa termer och hanteras, som jag förstår det, i huvudsak genom externalisering.

Det finns i den här terapiformen ett stort mått av pedagogik och att lära om, få en annan infallsvinkel och en annan uppfattning än den egna som man plågas av. De unga som Bendtsen samtalar med förefaller ta till sig alternativa sätt att betrakta sig själv och jag tänker att det hänger samman med att hon är en hängiven och övertygande vuxen som utstrålar värme, förtroende och professionell erfarenhet. Hennes engagemang är inte att ta miste på.

Den terapeutiska tekniken är aktiv och den introducerar nya element och hon ger också ifrån sig skiftliga utsagor, både brev till de unga mellan sessionerna och ibland ett slutdiplom där den unges ansträngningar och framgångar

framhålls på ett nyanserat och uppmanande sätt. Externaliseringen, dvs att presentera problemet som något den unge inte ska bära själv, som något som inte hör till den unges personlighet utan till den omgivande kulturens och samhällets uttalade eller outtalade krav, är också centralt för hennes teknik. Det är en annorlunda teknik jämfört med den tradition jag kommer från men det är något tilltalande och samvarierande med ungdomars utvecklingskedje, att skilja jaget från de infantila objekten, att separera från barnidentiteten och från föräldrarna i psykologisk mening.

Mot den dominerande kulturens individualism och snäva normer sätter Bendtsen en hängiven och övertygande teknik. Som jag uppfattar externaliseringen som psyko-terapeutisk teknik, blir den till en motvikt och motrörelse mot den förhärskande individualismen, som för många ungdomar får som konsekvens att de känner sig helt övergivna och ensamma med känslan att inte kunna nå upp till normen, att inte kunna leva upp till förväntningar från den omgivande kulturen, förmedlad via föräldrar, jämnåriga och, inte minst, den flod av idealiserade och tillrättalagda berättelser och bilder som den kommersiella kulturen serverar. De ungdomar som Bendtsen beskriver har ofta en depressiv problematik med låg självkänsla, skam och skuld känslor och

den externaliserande tekniken passar därför bra eftersom den minskar de självkritiska och självanklagande krafterna. De ungdomar vars problem snarare är för mycket av projektion eller externalisering och vars aggression och hat redan riktas ut mot andra har knappast användning för Bendtsens strategi. Kanske hade framställningen vunnit på att innefatta en sådan diskussion.

Kultur och samhällsnormer

Den samhälleliga och kulturella kontexten i vilken ungdomarna lever är för Bentsen en avgörande orsak till många av de personliga problem ungdomarna upplever och den externaliserande tekniken blir då helt följdriktig – du ska inte ta det personligt, det är inte dig det är fel på, det är normen. De unga ser sig själva genom kulturens ögon. Bendtsen menar att de unga hon möter har ett övermått av självreflexion. Den kommersiella världen med alla normer och idealiserade och tillrättalagda berättelser utnyttjar den utvecklingspsykologiskt normala självupptagenheten. Strävan efter autonomi och självständighet vänds mot de unga, blir till ett krav och till norm som gör ensamhetskänslan alltmer påträngande. Den utvecklingspsykologiskt vanliga känslan att vilja klara sig själv vänds till ett krav på självständighet i en mycket personlig och emotionell mening.

Friheten från emotionell närhet och involvering från de vuxna blir till ofrihet tillsammans med "demonen", den inre förföljaren i form av kulturens krav.

Skam

Bendtsen ser skam som en central känsla hos ungdomarna hon möter. Hon skiljer mellan kulturell, social och psykologisk skam. I arbetet med unga ser Bendtsen framför allt psykologisk skam. De unga har "internaliserat en inre dialog hvor de beskylder sig selv for icke at vaere tillstraekkelige, for at icke at gøre alting "optimalt"".

Det är dessa negativa tankar om sig själv som Bendtsen kallar "demoniserade selvopfattelser" och som de unga ser som sin egen identitet. Att synliggöra dessa inre dialoger så att de blir medvetna blir en målsättning – och där är det lätt att som psykoanalytiker känna igen sättet att

arbeta. De inre objektrelationerna synliggörs och det blir möjligt att ta ställning till dem. Mot dessa demoner introducerar Bendtsen symboler för en positiv självuppfattning som bär på hopp och positiv självvärdering. Hon använder då ofta djur, feer och änglar som språkrör för hopp och värdesättande av den egna personligheten.

Den negativa personliga historien dekonstrueras och betraktas inte längre som ett individuellt problem.

Lisbeth Bendtsen har skrivit en bok som vittnar om en omfattande och gedigen erfarenhet av psyko-terapeutiskt arbete med ungdomar och som jag varmt vill rekommendera till läsning, både för ungdomar, föräldrar och de som bedriver professionella samtal med ungdomar. Hennes arbete och hennes engagemang för ungdomarna väcker respekt och inspirerar till reflexion och nytänkande.

Wencke J. Seltzer
Familiehemmeligheter
– tause fortællinger fra det terapeutiske rum
på dansk ved Knud Michelsen
København: Akademisk Forlag, 2005.
ISBN 87-500-3839-7. 182 s., pris 249 d.kr.
Originaltittel: Familiehemmeligheter
– tause fortællinger fra terapirommet

Anmeldt af: Kristin Wiik

Wencke J. Seltzer har i "Familiehemmeligheter – tause fortællinger fra terapirommet" ønsket å gi oss et gløtt inn i terapirommet. De fleste familier har temaer man ikke snakker om i sin historie, såkalte tause fortællinger. Slike tause temaer kan blokkere for fri og åpen kommunikasjon og i verste fall føre til så store psykiske vansker at man trenger profesjonell hjelp for å komme videre.

Wencke J. Seltzer er professor og spesialist i klinisk psykologi. Hun har mange års erfaring som forsker, underviser og klinisk psykolog. Seltzer har publisert en lang rekke artikler i internasjonale fagtidsskrifter og bidratt med kapitler om barn, familier og terapi i fagbøker. Hun har vært aktivt deltagende i å utvikle familierapi, ikke bare i Norge, men også internasjonalt.

Tause historier

I innledningskapitlet redegjør forfatteren for hva hun legger i begrepet tause fortællinger:

"En taus fortelling har et innhold som er helt eller delvis fortiet, implisitt, innkapslet eller hemmelig. Taushetsbelagte temaer kan befinne seg på en skala fra ubevisst via delvis bevisst til bevisst. Det ubevisste kan for eksempel være noe som har hendt med et barn før det fikk språk. Barn kan uten å kjenne til hva som har skjedd likevel ane smertefulle områder. Barn fornemmer stemninger i familien omkring det tabubelagte tema". Dette er tilfelle i flere av fortellingene. I for eksempel "Petter Pettersens Saga" får vi høre om faren som forlot familien på et tidspunkt barnet enda ikke hadde utviklet eget språk og tale, men likevel var tilstede da krangelen og forsvinningen fant sted. Mor og barn snakket aldri senere om fars forsvinning og

heller ikke om andre menn som har kommet og gått i guttens og morens liv. Når gutten ble 10 år ble han henvist fra skolepsykologisk kontor for samtale med terapeut fordi han har sluttet å snakke. Vi aner etter hvert en sammenheng mellom guttens nåværende symptomer og den tause historien som blir fortalt.

”Taushet dannes ofte omkring temaer som er forbundet med skam eller annen form for fornedrelse. Det kan være temaer som sinnslidelser, arvelige sykdom, vold, mishandling, selvmord, seksuelle overgrep, kriminalitet, utroskap, abort, tvil om farskap, seksuell legning, arbeidsledighet, dårlige skoleprestasjoner, fattigdom, rasisme og kulturdiskriminering”.

En taus fortelling kan være skam og tabubelagte temaer knyttet til personer i slekten, som det ikke snakkes om, men som likevel preger familiens nåværende liv. I fortellingen ”Tullingen” møter vi Anders, en 9 år gammel odelsgutt. Han er henvist til psykolog fordi han har utviklet tics – ufrivillige rykninger i ansiktet. Han blir ertet på skolen og foreldrene er bekymret. Terapeuten får en omvisning på familiens gård og da passerer de et forfallent hus på utsiden av eiendommen. Faren reagerer sterkt når terapeuten spør om huset. Det kommer etter hvert frem at der bor ”tullingen”, onkelen til Anders. Han var opprinnelig odelsgutt, men måtte på grunn av alvorlig

sinnslidelse gi fra seg odelen til faren til Anders. Denne fortellingen illustrerer hvordan skammen har lagt et lokk av taushet over familien, noe som Anders kan ha tolket som en stillestående forståelse av at han er den neste tullingen i familien.

”Hemmeligheter er en utgave av en taus fortelling. Det vil si viten som kun noen har og som holdes skjult for andre”. I fortellingen ”Prestens hus” møter vi prestefruen som oppsøker hjelp for sin eldste datter som hun er redd kan være alvorlig syk. Mor blir møtt på sin bekymring og jenta blir grundig utredet uten at de kan finne noe som ”feiler” henne. Da moren likevel ikke slutter å bekymre seg for datteren, blir mor og senere far invitert til samtaler. Under samtalen kommer det frem at mor har båret på en vond og skambelagt hemmelighet i mange år. Moren forteller om en episode hvor hun i fortvilelse og desperasjon mistet kontrollen og slo sin eldste datter i veggen når hun var baby. Da presten kom hjem sent på kvelden samme dag fortalte hun ikke om den fryktelige hendelsen. Da faren kommenterte merkene på barnets ansikt og hode, sa hun bare at ungen var falt ned fra stellebordet. Episoden ble aldri mer snakket om i prestegården. Hendelsen kan ses som et symbol for alt familien og den lokale kulturen ikke kunne snakke om.

”Felles for taushetsbelagte temaer er at de rommer følelsesladet

materialet som av forskjellige grunner er beheftet med skam, skyld og stigma”.

Gjennom seks historier får leseren et innblikk i hvordan Seltzer arbeider terapeutisk med tause fortellinger. Hovedpersonene i fortellingene er alle barn og unge. Seltzer beskriver hvordan hun går inn i familiekulturen og begynner å nøste i familiens historie. Fortellingene viser hvordan taushet omkring tabubelagte temaer kan få en uant makt over familien og hvordan barna og de unge lett blir symptombærere av slike tause historier i familien.

En kulturnarrativ tilnærming:

Forfatteren er gjennom tidligere arbeider kjent for sitt kulturpsykologiske perspektiv. Dette kommer også tydelig frem i denne boken. Hver fortelling starter med en gjennomgang av hva slags etnisk og kulturell ramme familien befinner seg i. Leseren får på den måten et innblikk i hvor terapien foregår, i hvilke historiske, ideologiske, etniske og grafiske sammenheng familien lever under. Dette bidrar til å sette problemet inn i en sammenheng som gir mening og som sannsynligvis minsker barnets opplevelse av skyld og ansvar for problemet.

Seltzer arbeidet som ung psykolog i staten Wisconsin, USA ved Child Guidance Clinic.

Mange skandinaver hadde slått seg ned i Wisconsin. De skandinaviske gruppene bar med seg en tradisjon av strenge religiøse verdier og normer, noe som kjennetegner flere av disse fortellingene og som blir viktig i forståelsen av hvordan de tause historiene har blitt til.

Terapiprosessen handler mye om det å sette ord på det tidligere usagte og få frem tause historier som ofte er skam og tabubelagte. En sentral del av terapiprosessen handler om at familien ved hjelp av terapeuten får mulighet til å nyskrive sin historie, slik at den ikke lenger blir vag og fragmentert, men blir en sammenhengende historie som gir mening for familien.

Individuasjon er et gjennomgående tema i det terapeutiske arbeidet i disse fortellingene. Noe som kjennetegner tause historier er at det også lett oppstår tette og usynlige bånd mellom familiemedlemmene, som gjør det vanskelig å kunne identifisere egne tanker, følelser og handlinger. Terapeuten hjelper hvert enkelt medlem av familien til å komme frem med sin individuelle fortelling og markerer det unike i denne. I fortellingen: "Tullingen" blir en del av terapiprosessen at terapeuten vektlegger hvordan Anders var forskjellig fra sin syke onkel. På denne måten blir det ikke så lett en sammenblanding mellom de to. I fortellingen "Forbannelsen" er det to med samme navn i familien, en tante og

en datter som forbindes med hverandre. Datteren ble født når tanten døde. Siden tanten tok sitt eget liv og datteren har vært trist den siste tiden fryktet foreldrene at datteren ville lide samme skjebne som tanten. Det terapeutiske arbeidet her handlet blant annet om å skille mellom datter og tante gjennom å fokusere på hva som var forskjellig mellom de to. En viktig del av det terapeutiske arbeidet i disse fortellingene handler om psykologisk selvstendigjøring.

Seltzer sier selv at hun ikke har skrevet noen fagbok. Jeg tenker likevel at dette er en bok som med glede kan leses av et stort publikum, av både fagpersoner og andre. Seltzer beskriver i innledningen noe om hva slags terapeutisk fremgangsmåte/metode hun arbeider etter i utformingen av den terapeutiske dialog. Metoden eller måten å tenke på blir videre demonstrert i de ulike fortellingene. En klar styrke med boken er at man som leser lett kan følge måten hennes å tenke og arbeide på terapeutisk.

Boken er lettlest, gripende og omhandler et tema som trolig berører de fleste. Mange vil kunne kjenne igjen temaer i sin egen familie som er skam- og tabubelagte og som det ikke så gjerne snakkes om. For meg som kliniker var flere av temaene gjenkjennelig fra terapirommet og jeg gjorde meg noen tanker om hvordan jeg selv møter lignende situasjoner. Det er som Seltzer selv

sier; lett å bli sugd inn i familiens følelsesmessige kultur, slik at den følelsesmessige motstand legger et taushetens slør over alle – også terapeuten. Det som er tabubelagte temaer for klienter reflekterer ofte hva som er skam og tabubelagt temaer i samfunnet forøvrig og vil også inkludere terapeuten. Terapeuten vil kunne kjenne ubehaget når man nærmer seg slike tause historier og vil kanskje også møte på egne skam- og tabubelagte områder. I nettopp disse fortellingene virket det som om det var forløsende for terapiprosessen å få snakket om de tause historiene i familien, men jeg ble sittende og tenke på om det kan det være tilfeller hvor man bør være mer forsiktig eller la de tause historiene ligge inntil videre? Min oppfatning er at det ligger noen terapeutiske utfordringer i det å skulle utforske slike tause fortellinger. Dette kunne jeg ønsket at forfatteren hadde problematisert noe mer i boken.

I boken viser Seltzer hvordan taushet omkring skambelagte temaer kan påvirke og føre til psykiske vansker i familier og hvilken betydning/forløsning det kan ha for familier å få snakket om slike tause temaer i terapi. I tillegg synes jeg boken gir en generell god innføring i familierapeutisk tenkning og metode og den vil derfor være av interesse for alle som er under opplæring i terapi så vel som for erfarne klinikere.

Between Matrix and Manuals; Molde 08.08. – 12.08. 2005

Refleksjoner og inntrykk

fra det XIII symposium i gruppeanalyse

Matrix, 2006, s. 167-175

Svein Tjelta

Stedet:

Norge, Norge

Blånende opp av det grågrønne hav,

Øer omkring som fugle unger,

Fjorde i tunger

Innover dit som det stilner av.

Elve,dale

Følges fra fjellene, skog-ås og li

Langelig efter. Straks som det letter,

Sjøer og sletter

Helgedagsfreden med tempel i.

Norge Norge,

Hytter og hus og ingen borge,....

Denne jubel fra Romsdalens store sønn og Hamsuns forfatter fader – Bjørnstjerne Bjørnson – kunne nok mange stemme i med da de kom til Molde. Den svulstige naturbeundring som grunnlag for identitet – hus og hytter men ingen borger – det er naturen som er essensen her. En stor kontrast til Bologna med sine ringmurer tårn og monumentale, kulturelle institusjoner der forrige symposium stod i 2002.

Korrespondance: Svein Tjelta, spesialist i klinisk psykologi. Postboks 39, Bønes, 5849 Bergen, Norge. Tlf. privat +47 55 126014, mob. +47 92 497127. Bergen Psykoterapi Senter. C.Sundtsgt. 37, 5004 Bergen, Norge. Tlf. praksis: +47 55 231771, fax.: +47 55 232994. Email: svtjelta@online.no

Between Matrix and Manuals; Molde 08.08. – 12.08. 2005

Molde, dette forvokste fiskevær ut mot havet. Her møtes man av et storslagent fallossymbol (Seilet), ved siden av et elliptisk feminint/vaginalt symbol (fotballstadion), solid plantet side ved side. Monumenter i aluminium, glass og betong over og av, to av stedets nyrike på store foretninger. Lik en obelisk og et amfi, arketyperiske konstruksjoner. Rosenes by, arnestedet for en forhenværende statsminister fra et parti nesten truet av sperregrensen. Opphavet til den store nasjonaldikter Bjørnson og et gitt folkelynne godt beskrevet hos Agnar Mykle, en annen stor Møreforfatter. Et lite sted som oser av grandiositet og vokseverk. Men det virker jo! Det lar seg gjøre – det fascinerer og trekker. Det må være noe med menneskene her som får slike ting til som suksess i foretninger, politikk, musikkfestivaler, litteratur og nå også symposier! Det kan ikke kun skyldes fisken! Her er kultur!

Evenementet

Konferansen startet ut med velkomst og en tone ble deretter slått an av professor Sigmund Karterud som snakket om Knut Hamsun og sviket mot moderniteten. Mannen som kom fra ingenting, skapte verdenslitteratur, og endte som landsviker virket tydelig sterkt hos mange.

Alle land har jo sine svikere og svikt er jo et vesentlig tema i terapi både individuell og gruppe. Dette gav meg refleksjoner om at mye av Hamsun sitt forfatterskap bærer frem tema som kan stå som en analogi til utfordringer en har i gruppeanalysen. Det kom tydelig frem på konferansen. Hvordan forholde seg til en verden i utvikling som stiller nye krav. Brytninger mellom det gamle og det nye. Er det plass for alle? De som vil drive som før med refleksjoner over klinisk virksomhet og utvikle ideer og de som vil legge gruppeanalysen under empiriske forskningsdesign. Svikter en idealene om en bringer inn statistikk og moderne forskningsdesign? Eller er det motsatt, at en svikter idealet om åpen kommunikasjon ved å avslå empirisk forskning som relevant? Er integrasjon mulig? Et både og!

Det som sitter igjen er sørgelig lite av det presenterte stoff men desto større inntrykk av livet som utfoldet seg. Mennesker som på forskjellig måte og grad gjør inntrykk og setter spor.

En oppfattning som fort etablerte seg gjennom å lytte til presentasjoner var: 1. Gruppeanalysen står under en trussel. 2. Det er uklarhet og uenighet om hva som utgjør denne trussel. 3. Dette etablerer fruktbar jord for kultivering av intellektuell og kreativ debatt. Enighet om fare binder sammen. Hva trusselen består i splitter. En del av presentasjonene illustrerte forskjellige holdninger og perspektiv på dette.

På den ene side de som hevder at gruppeanalysen må dokumentere sin eksistensberettigelse som behandlingsmetode overfor bevilgende makter. De som styrer og betaler. At denne dokumentasjon må gjøres med de tidsriktige måleinstrumenter, empirisk, og baseres på effektforskning. Helst med kostnadseffektive implikasjoner som innebærer utvikling av forskjellige korttidsorienterte, symptomfokuserete metodikker. Dette er nødvendig for å overleve i konkurranse med andre terapiorienteringer. Dessuten for å kommunisere til de som legger de makrososiale rammer (politikere, byråkrater og lignende), at gruppeanalyse er seriøs og effektiv behandling. I denne leir ser man faren ved å være seg selv nok. Stenge seg ute fra debatter som foregår ved universitetene og samfunnet for øvrig om hva som er positiv, i betydningen virksom, behandling. De ser faren for at gruppeanalysen går inn i en langsom entropisk prosess, svinner hen og blir borte. Akterutseilt av historiske prosesser som ikke venter på noen.

Man må svare med annet enn taushet på legitime spørsmål fra samfunnet som en er en del av. Åpne opp for forskning og utsette metoden de samme krav og kriterier for validitet og reliabilitet som andre vitenskapelige metoder innen behandlingsfeltet.

På den annen side de som ser faren i å oversvømmes av statistisk kvantitative forskningsmetoder som bommer på det vesentligste. Den individuelle opplevelse og meningssøknen hos enkeltpersoner som til sammen virker terapeutisk i gruppeanalysen der en gruppeanalytisk kultur dyrkes frem og er den drivende kraft for utvikling gjennom den kommunikative interaksjonen i gruppen. Det gruppeanalytiske prosjekt sett fra denne siden handler om utvikling og implementering i behandling av ideer og teori. Begrepsutvikling som redskap til å gripe om fenomen som stadig unndrar seg og gjerne muterer som virus. Symptomet som autistisk fenomen ekskludert fra kommunikasjon er det bærende element her. Ikke hvordan symptomet kommer til uttrykk, men hva det betyr. Hvordan det geberder seg. Tilskynde åpen kommunikasjon er gruppeanalysens enkle, men dog så kompliserte, virkemiddel.

Debatten polariserer seg mistenkelig likt den vi ser innenfor psykoanalysen. Her gjøres det store samarbeid og integreringsprosjekter mellom psykoanalyse, utviklingspsykologi, nevropsykoanalyse, kognitiv teori, tilknytningsteori og lignende, som også benytter kvantitative empiriske forskningsdesign. Vi ser en utvikling av pragmatiske – eller er det paradigmatisk? – grep som gjøres, for eksempel, av Peter Fonagy og gruppen rundt ham og utviklingen av mentaliseringsbegrepet (Fonagy, P. et. al. 2004), mens den franske psykoanalytiker André Green, med sine disipler (Sandler et.al. 2000)), på den annen side mener at det psykoanalytiske barnet står i fare for å helles ut med badevannet.

Symposiets struktur

Dette XIII symposiet hadde sin stabile struktur som virket som et innarbeidet konsept. Velkomst, formelt og uformelt ankomstkvalden. Deretter startet arbeidsdagen med plenumsforelesning. Deretter en lang behagelig pause for refleksjon og utveksling med andre kolleger. For de som hadde satt seg opp i smågruppe (de fleste), eller mediangruppe, var det så ut på spasertur, for å komme til det respektive smågrupperom et stykke unna, for endels vedkommende. Denne muligheten for slitne terapeuter til å sette seg sammen og ha fire sesjoner til å dele frustrasjoner og andre erfaringer, er som medisin ved slike konferanser. I min smågruppe var aktuelle tema svik, krenkelser, tap, sorg og savn, sterke fortellinger og alle de gode gruppeanalytiske virkeelementene som gjør så stor forskjell på verkende sjeler. Alle disse terapeutiske faktorer som Yalom(1995) lister opp og noen til. Selv har jeg tenkt at sjenerøsitet må være en vesentlig terapeutisk faktor både for giver og mottaker men jeg har enda til gode å se den beskrevet noe sted.

Etter smågruppe, lang lunsj med gode muligheter for utveksling med nye og gamle venner og kolleger. Deretter det vanskelige valg fra den faglige bufeet. Her var så mye som en kunne ha lyst å høre på. Påfallende mange norske innslag! Presentasjonene på slike konferanser utgjøres grovt sett av en blanding av de store, de litt mindre og de små. De store består av de etablerte mestertenkere i faget som har sin posisjon, sine teorier, og som legger frem ting som underbygger disse. De har gjerne sine tilhengere og trofaste disipler som følger dem. Dermed utgjør de gjerne et eget gruppefelleskap innefor det gruppeanalytiske fellesskapet. Institutttilhørighet er gjerne også med og preger dette bildet. De store er gjerne trekkplaster. Særlig i storgruppa blir dette tydelig der de største er størst og høres best. Dernest er det dem som vil opp og frem. De som ønsker å få seg en plass på den gruppeanalytiske stjernehimmel. Til sist de små som først og fremst er ute for å få bekreftet og anerkjent sitt spesifikke arbeid og prøve det ut før eventuell publisering. Her finner vi variasjoner fra teoretiske problemstillinger til spesifikke metodiske utprøvinger med kliniske presentasjoner.

På slutten av dagen var det storgruppe. Den største jeg har vært i med godt fire hundre og femti deltakere. Imponerende å kunne observere et slik fenomen. Det gikk faktisk nesten an å høre alle selv om det ikke var like lett å se alle. Storgruppen er et samlende punkt på slike kongresser og oppslutningen virket nærmest total. Mange stod rundt bakerste sirkel. Her bringes mange tema sammen og mye utfordres: Er dette en gruppe eller en masse i et rom. En monolog er når en snakker med seg selv. En dialog er det når to snakker med seg selv! Er det en multilog når 450 snakker med seg selv! Eller snakker man virkelig

med hverandre? Kan så mange snakke med hverandre? Eller er det sentrale å la sin stemme lyde og helst bli hørt! Hvem sier hva og hvordan brukes/misbrukes makt og posisjon til definering av hva som foregår, etc. På et tidspunkt nevnte en stemme eksempelvis ordet *koinonia* som betegnelse for storgruppen. Det fikk umiddelbart en annen til å rykke ut med stor kraft og påstå at *koinonia* som uttrykk ikke kunne brukes om en slik stor gruppe. Kun 20 – 30, altså median-gruppe, mente vedkommende kunne favnes av dette begrep. Ordet betegnet hos de gamle grekere :”the atmosphere of impersonal fellowship rather than personal fellowship, of spiritual-cum-human participation in which people can speak, hear, see and think freely, a form of togetherness and amity that brings a pooling of resources”(De Mare´ et. al. 1991). Termen kommer egentlig fra det greske *koiné* som er en blanding av greske dialekter, hovedsakelig attiske og joniske, som overtok for de klassiske greske dialektene i den hellenistiske periode. Ordet ble også brukt om klosterfellesskapet i den tidlige kristendom. Kampen om virkeligheten og definisjonsmakten blir hete tema i en slik gruppe. Det fikk meg til å tenke på at spiren til den moderne parlamentarisme faktisk ikke lå så langt fra der vi satt, i Gulen i nabofylket. Her oppstod Gulating som er det første historisk kjente sted(etter antikken) hvor frie menn samlet seg for å fremføre sine saker og snakke fritt på et fredet område uten å frykte for sitt liv. De kunne avgi sin stemme og velge i saker ved å bruke sin stemme og tale.

Mellom Matrix og Manualer:

Tittelen *Between Matrix and Manuals* inneholder en sammenstilling av ulike kategorier da Matrix er et begrep tuftet på en hypotetisk konstruksjon mens manualer er metodiske prosedyrer særlig benyttet innen den positivistiske tradisjon med forskning i empirisk forstand. Konferansen lot ikke til å ha fått noen redusert betydning på grunn av denne ”*contradictio in adjecto*” av typen firkantet ring eller levende lik. Tvert om virket det, av presentasjonene jeg fikk med meg, og av innholdet i katalogen, som om tittelvalget på symposiet hadde vært særdeles stimulerende. Dersom vi skulle bruke geometriske analogier, der manualer er klart definerte, avgrensede og temmelig firkantede strukturer og matrix defineres med kontekstuelle sirkler, konsentriske eller andre, blir altså prosjektet å finne sirkelens kvadratur eller motsatt. Noen syntes da også at å bringe manualer inn i matrix blir noe i retning like håpløst. Det er en lang tradisjon med skepsis til såkalt spørreskjema empiri innefor psykodynamisk teori og terapi.

Innenfor psykoanalysen har det hersket skepsis til operasjonalisering av begrep og manualisering av terapi, spesielt i europeiske land. Skjebnen til ego-psykologien i USA har ikke redusert denne. Da den ble gjort til gjenstand for

operasjonaliseringsprosedyrer og etterprøving innefor akademiske institusjoner, er det de som mener nedgangstiden for psykoanalysen startet. Winnicott (1999) uttrykker denne holdningen tydelig i sitt brev til Thomas Szasz i november 1959 der han avviser å svare på et spørreskjema han har fått fra ham:

"I hold the opinion that this sort of questionnaire is dangerous because the definitive answers expressed in numerical form will lead to the drawing of certain conclusions and I believe that no such conclusions can be drawn because of the fact that no-one's views or practice can be represented this way.

I could give detailed criticisms but I am simply writing here to say in my opinion I would be taking part in something false if I were to send in a filed-up form".
(s.127)

Det synes som han har vært konsekvent i sin holdning som kommer igjen i brev til Timothy Raison fra april 1963:

"I am simply writing to say that I have not filed in the survey because I am allergic to all this type of investigation. (s.139)

Det er umulig å yte symposiet rettferd ved en kort anmeldelse som dette, dels av plasshensyn men mest skrøpelig hukommelse og mangelfull notering, ettersom oppdraget kom post festum. Det vil derfor kun være glimt, og de refleksjoner de utløste, som fremkommer her. Etter første dags plenumsforelesning med Chris Mace og Dieter Nitzgen satt jeg igjen med konklusjon fra Mace om betydningen av å redusere usikre variabler og øke fokus på de sikre når det gjelder tilnærming til effektvariabler i gruppeanalyse. Jammen tråkket han ikke til med en anekdote på slutten om mannen som fikk akkurat det spørsmålet han trengte i et spørreskjema, som berørte et tema hos ham som ikke var berørt i gruppa han gikk i! Anekdotisk er gjerne termen som brukes når klinisk materiale fremstilles uten empiri, da i en noe nedsettende betydning, selv om $n = 1$ studier fremdeles regnes som en valid forskningsmetode i vitenskapens verden. Hovedbudskapet var imidlertid å søke å sikre kliniske retningslinjer for praksis. Hvilke intervensjoner virker, systematisere og videreformidle denne informasjon. Et klart inntrykk, etter å ha fulgt forelesningene, er at uten Power Point, lysbildestøtte, vil en ha problemer med å imponere med ren verbatim forelesningsform for fremtiden. En må i så fall være en meget god kommunikator med tilhørerne.

Nitzgen tok utgangspunkt i 90tallets traumebehandling og behovet gjennom forskning for å vurdere og sikre kvaliteten av klinisk praksis.

Andre dags plenumsforelesning av Steinar Lorenzen gav en imponerende oversikt, over komparative kvantitative forskningsstudier på gruppeterapi og gruppeanalyse der konklusjonen var at gruppeanalyse og gruppeterapi har terapeutisk effekt!

Briljant fremført og tankevekkende var Jane Campbell sin forelesning; "Choping up the Rainbow" om kvalitetssikring og utfordringene for gruppeanalysen. Hennes budskap var, om jeg ikke husker feil, at forsøker man å dissekere regnbuen, står man igjen med noen vannkrystaller. Overført til grupper skulle vel det innebære at lite relevant informasjon kan vinnes ved å dissekere den terapeutiske prosess på jakt etter effektvariabler. Hennes oppfordring var at kravene om kvalitetssikring via manualer måtte møtes med intellektuell motstand og debatt.

Jeg minnes en verdenskongress i familieterapi jeg var på i Praha i 1987 der systempreskripsjonistene hadde funnet ut, at det var viktig å lytte til hva pasienten hadde å si! De kognitive terapeuter har jo også kommet frem til at en god relasjon er viktig for å oppnå effekt. En kunne være fristet til å ønske innovatørene velkommen etter!

Vamir Volkans (2005) holdt sin forelesning om Storgruppeidentitet, storgruppeperegresjon og massiv vold. Han viste hvorledes det kan skje en transgenrasjonell overføring/formidling av traumer og brukte en teltduk metafor som bilde på etnisk identitet. Med utgangspunkt i Freuds massepsykologi og gruppens identifisering med lederen vertikalt, og hverandre horisontalt, brukte han metaforen om storgruppen under en gigantisk teltduk der mennesker definerer sin gruppetilhørighet og som utgjøres av forskjellige etniske, religiøse, kulturelle, nasjonale eller politiske definisjoner eller valører. Han viste med bla. eksempel fra Titos Jugoslavia som bestod av mange etniske grupperinger under den tidens Jugoslavisk-kommunistiske teltduk. Her var det en samhörighet og storgruppeidentitetsfølelse opprettholdt og stimulert av det Titoistiske maktapparat og lignende. Da dette raknet etter Titos død oppstod det nye grupperinger som måtte stille spørsmålet; hvem er vi nå? Det ble viktig å bygge opp en "weness" følelse der gamle myter ble blåst liv i for å støtte dette formålet. Volkan er av den oppfatning at essensielle etniske, nasjonale eller religiøse storgruppeaktiviteter handler om å integrere og bevare storgruppeidentiteten og at dette ikke merkes spesielt før den er truet i kriser og lignende. Lederskapet setter da i gang aktiviteter som er myntet på å gjenopprette og forsterke denne identiteten. Ved å ta opp gamle krenkelser og traumer blir det satt i gang aktivitet for å hevne eller bote denne urett. Ikke ved sorg men ved handling mot dem som blir definert som urettens årsak. Serbiske nasjonalister blåste liv i det gamle traumet fra slaget

ved Kosovo da prins Lazar og serberne tapte mot tyrkerne. Volkan mener at et valgt traume er en delt mental representasjon av en hendelse i en storgruppes historie der den led et katastrofalt tap, ydmykelse og hjelpeløshet i hendene på sine fiender. Når offergruppens medlemmer ikke er i stand til å sørge slike tap og reversere ydmykelsen og hjelpeløsheten, bringer de videre til nye generasjoner bildene av sitt sårede storgruppeselv. Dette formidles sammen med den psykologiske oppgaven som forventes å skulle utføres engang. Å gjenopprette makten og æren, så å si, og bote krenkelsen eller traumet. Det er dette han kaller "the transgenerational transmission of trauma." Den samme appell ble brukt av Hitler og nazistene i deres propaganda. Rikets stolthet skulle gjenopprettes etter ydmykelser og påførte krenkelser etter første verdenskrigen. Alle midler blir gyldig i denne prosessen og en vesentlig oppgave i propagandaen er å redusere menneskeligheten til de som gis skylden for påføringen av traumet. Det skjer en aktiv prosess med siktemål å purifisere egen storgruppeidentitet og infisere eller tilskitne "fienden". Dette fører imidlertid kun til spenning, konflikt og destruktivitet. Løsningen ligger i etablering av sorgprosesser i storgruppen. Historiske traumer må sørges, gjerne gjennom ritualiserte måter, for å heles.

Det var mange interessante workshops og presentasjoner men det er få en får med seg. Iblant går en inn på noe som virker ok men som fører til at en faller av, kanskje sovner, men et sted må man jo sove litt også, på slike symposier. Av det lille jeg fikk med kan vel konkluderes at kvaliteten var noe variabel. Noe bra, noe ikke så bra. Det vil derfor ikke være riktig å sette subjektiv karakter på de enkeltpresentasjonene jeg fikk med meg eller fremheve disse på bekostning av alt jeg gikk glipp av. Besnærende er det hvor stor forskjell det gjør, å delta på noe som foregår i sirkel fremfor å sitte på rekke i en klasseromstruktur og bli forelest for.

Det var vanskelig å se tittelen på konferansen som annet enn polemisk. Den henspiller naturligvis på et spenningsfelt i Matrix. Handlet så konferansen om dette. Var det en fokusert konferanse? Det første som slo meg var at det var en del forvirring om hva en snakket om. Var det manualer som manualisert evidensbasert terapi eller manualer som effektmåler og forskingsredskap? En rask gjennomgang av innhold i synopsis av de 116 presentasjonene i katalogen viser at de omhandler følgende:

Manual/evidens basert terapi:	3 presentasjoner	(3.48%)
Forskning (kvalitativ og kvantitativ):	26 presentasjoner	(30.16%)
Matrix:	14 presentasjoner	(16.24%)

Gruppeanalyse/terapi metode til multi-variant tematikk:	46 presentasjoner	(53.36%)
Organisasjon/ledelse:	4 presentasjoner	(4.64%)
Annet (herunder storgruppe, supervisjon og lignende):	23 presentasjoner	(26.68%)

Dette var en miniforskning (telling/måling) av konferansens innhold. Men er det meningsfullt? Kanskje, kanskje ikke. Det gir et lite blikk rent kvantitativt over fordelingen av forskjellige temafelt. Det viser at hovedtyngden av konferansen var viet terapimetode. Deretter kom forskning med det største bidrag fra IGA, Oslogruppen. Opptellingen viser også at terapi rent manualbasert, dersom prosentandelen fra symposiet er representativ, foreløpig har liten gjennomslagskraft i miljøet. Personlig syns jeg fordelingen av temafelt var oppmuntrende og viser hvor gruppeanalysen har sitt hovedfokus (behandling) samtidig som forskningsinteresse tar en god andre plass. En kunne nok ønske seg flere kreative utlegninger og teoretisk utvikling av matrixbegrepet. Dette ville måtte berøre problemet med løst definerte hypotetiske konstrukturer. Det ubevisstes status i gruppeanalysen i dag vil også være et viktig tema, men det kommer nye konferanser. Inntrykket etter Molde er at gruppeanalysen er et høyst oppegående og levende fagfelt fylt av inspirerte og inspirerende mennesker. Et deltakerantall på rundt 450 bekrefter også dette. En stor takk til alle som bidro til å gjøre symposiet mulig.

Referanser

- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E.L. & Target M. (2004). *Affect Regulation, Mentalization, and the Development of the Self*. London and New York. Karnac.
- De Maré, P., Piper, R. & Thompson, S. (1991). *Koinonia. From Hate through Dialogue, to Culture in the Large Group*. London: Karnac Books.
- Sandler, J., Sandler A.M., & Davis, R.(eds.) (2000). Green, A. & Stern, D. Clinical and Observational Psychoanalytic Research; Roots of a Controversy. *Psychoanalytic Monographs* 5. London and New York: Karnac.
- Volkan V. (2005). *Large-Group Identity, Large-Group Regression and Massive Violence*. (in Press): Molde presentation.
- Winnicott D.W. (1999). The Spontaneous Gesture. I Rodman, F.R. (ed) *Selected Letters*. London and New York: Karnac Books.
- Yalom, I. D., (1995). *The Theory and Practice of Group Psychotherapy*. New York: Basic Books.

